

701
Δ 133

1 ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ
ΓΝΩΜΑΙ
ΠΕΡΙ
ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ

ΤΗΣ

ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΥΠΟ

ΑΝΔΡΕΟΥ Ν. ΣΚΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑΙ ΚΑΤ' ΕΝΤΟΛΗΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ
1921

ΓΝΩΜΑΙ

ΠΕΡΙ

ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ

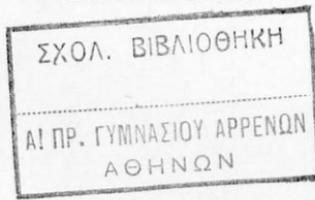
ΤΗΣ

ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΥΠΟ

ΑΝΔΡΕΟΥ Ν. ΣΚΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑΙ ΚΑΤ' ΕΝΤΟΛΗΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

1921

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα μελέτη συνετάχθη ἐν ἔτει 1913, ὅτε ἡ τότε κυρίαρχης προτιμεμένη νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὴν Βουλὴν, ὡς καὶ ὑπέβαλε, πρὸς ἐπιψήφισιν νομοσχέδια ριζικῶς μεταβάλλοντα τὸν δργανισμὸν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἀπῆρθυνε προηγουμένως πρὸς πάντας τοὺς ἀρμοδίους ἐργάκων, δι' ἣς ἐκάλει αὐτοὺς νὰ ὑποβάλωσι γνώμας περὶ ἀναδιοργανώσεως τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἵνα ληρῷσιν ὑπὲρ ὅψιν κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν μελλόντων νὰ ἐπιψήφισθωσι νομοσχέδιον.

Ἐπειδὴ δῆμος τὰ νομοσχέδια ἐκεῖνα συνετάχθησαν καὶ ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν Βουλὴν πρὸς ἡ περιττωθῆ ἡ παρούσα μελέτη, κατέπιν δὲ ματαιωθείσης τῆς ἐπιψήφισεως αὐτῶν ἐμπατιώθη προστέτι καὶ ἡ διὰ τῆς ἐφημερίδος ἡ Αθηναῖ (10 μέγρι 22 Μαρτίου 1914) δημοσίευσις τῶν εἰς αὐτὰ παρατηρήσεών μου, ἐπῆλθον δὲ μετέπειτα περιστάσεις ταραχῶδεις καὶ ὅλως ἐξαιρετικαί, καὶ ἡ ὡδέναν λόγιν εἶγεν ἡ δημοσίευσις τοιούτων γνωμῶν, ἡναγκάσθην νὰ καταλίπω ἐπὶ μακρὸν ἀδημοσίευτον τὴν μελέτην ταῦτην. 'Ἄλλο' ἦδη ὅτε εὐδομένων εὐτυχῶς τῶν Ἑλληνικῶν πρωταρχῶν ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία μέλλει ἀναμφιβόλως νὰ ἐπιληρῷθῇ καὶ τῆς ἀπὸ μακροῦ γρόνου ποθουμένης μεταρρυθμίσεως τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἐνώμισα τέλος ἐπίκαιρον τὴν δημοσίευσιν τῆς μελέτης ταῦτης διορθουμένης ἐν τισι ἔνεκα τῆς μεταβολῆς τῶν περιστάσεων εὐτυχῶς δὲ τὰς κατὰ τὸ παρὸν ἐπικρατούσας μεγίστας δυσχερείας τῆς ἐκδόσεως τοιούτων συγγραμμάτων διέλυσεν ἡ εὐμενής προθυμία τοῦ ἀξιοτίμου Ὅπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως κ. Θεοδώρου Ζεϊμη, διατάξαντος νὰ ἐκδοθῇ τὸ ἔργον ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου· ἐφ' ὃ καὶ πολλὰς εὐγχαριστίας ὀφείλω αὐτῷ.

Ἡ ἀνάγκη τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς δημοσίας ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως οὐδέποτε ἴσως ὅλως ὑπῆρξε τοσοῦτον αἰσθητή, ὅσον εἴναι κατὰ τὸ παρὸν καὶ τὰ τελευταῖα δέκα περίπου ἔτη, ὅλα καὶ οὐδέποτε ὅλως ἡ βελτίωσις αὐτῆς ἥτο τοσοῦτον δυσγερής, ὅσον σήμερον, διάτι ἔνεκα τῆς κατὰ τὸ ἔτη ταῦτα ἐπικρατώσῃς μέγαλης πολιτικῆς τε καὶ κοινωνικῆς ἀκαταστασίας καὶ συγγένεις οὔτε μελέται καὶ συζητήσεις ἐπαρκεῖς παρὰ τῶν διαγίστων πορῷ ἡμῖν ἀρμοδίους ἐπιστημόνων ἔχουσι προηγγέθῃ, οὔτε δσαι τοιαῦται ἐξεδιθῆσαν κατὰ τε τῶν γρόνου τοῦτον καὶ προηγουμένως ὑπὸ

τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου ἡξιώθησαν ὅστις ἐπρεπε προσωρικῆς καὶ μελέτης, οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀγνοοῦσιν αὐτάς.¹ Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐπικρατήσασα πάνδημος περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων δυσφορία καὶ μεμψιμοιρία προεκάλεσε πλείστας αὐτοσχεδίους σκέψεις καὶ συζητήσεις ἀνθρώπων ὅλως ἀναρμοδίων περὶ μεταρρυθμίσεων τῶν τε ἄλλων λειτουργιῶν τῆς πολιτείας καὶ τῶν κατὰ τὴν ἐπαλίδευσιν, καὶ αὖται διὰ τῶν ἐφημερίδων εἰς εὐρὺν κύκλον ἀνθρώπων διαδιθεῖσαι κατήγνησαν νὰ θεωρῶνται πολλάκις ὡς ἀναμφισβήτητοι ἀλήθειαι, καίπερ πράγματι οὐδὲν ἄλλο οὖσι ἢ κενά φαντασιοκρήματα ἐν ἀγνοίᾳ τῶν πραγμάτων συγχριτομηθέντα. Ἐπὶ πλέον δὲ πάντοιμοι τινες δοκησίσοφοι πιστεύσκαντες πεπλανημένας τινὰς γλωσσαλογικὰς θεωρίας καὶ ταύτας εἰς τὸ λεγόμενον Γλωσσικὸν ἔγιημα ἐφαρμόζοντες, ἀφοῦ ἔβλεπον αὐτὰς ἀποτυγχανούσας ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, ἀντὶ νὰ ἀπορρίψωσι τὰς θεωρίας ἑκείνας ὡς ἐν τῶν πραγμάτων ἀποδεικνυομένας ψευδεῖς, ἡθελήσαν νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτὰς δεσποτικῶν καὶ διὰ τῆς βίας εἰς τὸ ἔθνος, μεταχειρίζομενοι μὲν τὸ σχολεῖον ὡς ὄργανον πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἐπικρατούσης γραφομένης γλώσσης καὶ ὀλοσχερῆ μεταστροφῆς τῶν ψρονημάτων καὶ τῶν θήικῶν διοξειδῶν τῶν Ἑλλήνων, προσετελιζόμενοι δὲ διὰ προπηγνοδικῆς κατηγήσεως ἴσγυρούς πολιτικούς καὶ δημοσιογράφους, ἵνα δὲ ἑκείνους μὲν δικλέσωσιν ὑπέρ τῶν ἰδίων σκοπῶν τὰ ὄλικά μέσα καὶ τὴν κυριαρχικὴν δύναμιν τῆς πολιτείας, διὰ τούτων δὲ παραπλανῶσιν² ἢ ἀποκινητίζωσι τὴν κοινὴν γνώμην. "Οθεν πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν τούτων συνέστη-

(¹) Περίβλεπτε ὅσα περὶ τούτου παρετέθησαν ἐν τῷ περιοδικῷ «Τὸ Μέλλον» Α' (=1919) σελ. 653—4.

(²) Οποίας τυραννικᾶς διαθέσεις ἔχουσιν οἱ ἐπιγειρθάσαντες νὰ καταδιναστεύσουσι τὴν ἀπειδήσειν, ἔξεδηλων ἀπροκαλύπτων ὁ ψυδώνυμος Κώστας Παφορίτης παρηγορῶν τοὺς ὄμάρρονας διὰ τὴν ἑνεκα τῆς πολιτεικῆς μεταρρύθμισης τοῦ 1 Νοεμβρίου 1920 ἐπειδούσαν ἀποτυχίαν καὶ ἐπὶ τούτῳ γράψαν τὸ ἔξι ἐν τῷ «Νομικῷ» τῆς 19 Δεκεμβρίου 1920. Ηράπετον νὰ τὸ πάρουμε ἀπόρρηση πώς στὰ μεγάλα πολιτικούς οντοτάτους τὴν λίστη δὲν μποροῦμε νὰ τὴν ἔκβιασουμε. Πρέπει να μάθουμε νὰ περιμένουμε νὰ ὀρμαῖσῃ τὸ ζήτημα μας, ποὺ σήμερα στέκεται καρπὸς ἡγεμονίας. "Αλλοὶ τὸ ζήτημα ἀνήμεταρρύθμισης εἰγεῖ τὰ μέσουν νὰ ἐπιβάλλει τὴν λύσην μὲ τὴ βίᾳ. Λύτο θὰ μποροῦμε βέβαια νὰ γίνει μόνο μέσον σὲ μιὰ ριζικὴ κοινωνικὴ μεταβολή. Σήμερα καὶ μέσα στὸ ζητικὸν οὐστήμα, ποὺ δικλέστει ὅλα τὰ μέσα γιὰ μιὰ ἀποτελεσματικὴ ἀντίδροση, είναι ἀδύνατο. "Αν δὲ ἀνταρεπτικὸς σύρουνται κατεβεῖ καὶ στὸν τόπο μας, τότε θὰ μποροῦσε ή μεταρρύθμιση τὸ σκεπτέοντας καὶ γιὰ μία βίαιη ἐπιβολή, μὲ τὴν ποσούπλεσην καὶ τοιαὶ λικῆς διγκτωρίας, ποὺ θὰ τηρεῖ μεταποιησεγιὰ φωτισμὸν τοῦ λαοῦ, δικλέστοντας γιὰ τὸ σκοποῦ αὐτὸῦ ὅλα τὰ μέσα ποὺ μπορεῖ νὰ δικλέσει ἐνα κράτος". Διὰ ταύτα ἀποκλίσθως παρανιεῖ τοὺς ἀμέρονας νὰ κηρυχθῶσιν ἀναρμοδίων ὑπαδοὺ τοῦ ἐργατοσοιτιαλιστικοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, νὰ καταπολεμήσωσιν ἀναφανδὸν τῆς ἰδέαν τῆς πατρίδος καὶ τῆς θρησκείας ὑποστηρίζοντες τὰς δοξασίας ταύτας καὶ ζήρισας δίκιως νὰ κρύβωνται πίσω ἀπό τὰ δρυγτύλα τους (σελ. 388). Ἰνα διὰ δραστηρίας προπαγανδας ἀποκτήσωσι τὴν ἀπαίτουμένην πρὸς ἐπιβολὴν ὄλικην δύναμιν («πάπως ἔγινε στὴν Ρωσία») (Νομικᾶς 12 Δεκεμβρίου 1920 σελ. 382).

τὸν λεγόμενον Ἐκπαιδευτικὸν Ὅμιλον καὶ δραστηριώτατα σχολικὴν ἔμα καὶ συκοφαντικὴν προπαγάνδαν παρὰ πολιτικοῖς καὶ δημοσιογράφοις διενεργοῦντες κατώρθωσαν διὰ τῶν προσηγόριστῶν αὐτῶν ἄλλη μόνον νῦν κατάσχωσιν ἐπὶ ὅλην τριετίν τὴν διαίρεσιν τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ πλεῖστα πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν αὐτῶν πραξικοπήματα νῦν διαπράξωσιν ἐκμεταλλεύμενοι τὴν πολιτικὴν ἀκαταστατίκην τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ τὰς ἐκ τοῦ πολέμου στενοχωρίας τοῦ ἔθνους,¹ ἀλλὰ καὶ σήμερον νῦν ἔχουσι συνηγόρους, ἐν οἷς διυτιγῆς εὐρίσκονται καὶ ἄνδρες ἐπιφρανέταις καὶ εὐπαιδευτοὶ καὶ πάσσοις κακῆς ὑπονοίαις ὑπέρτεροι. Τὸ ἀληθῆδις ὅμως παραδοξότατον τοῦτο γεγονός, ὅτι καὶ μετὰ τὰ τοιαῦτα κατὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως πραξικοπήματα τῆς παρελθόντος τριετίας ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι μετ' ἀκραιφοῦνταις εἰλικρίνεις πιστεύοντες ὅτι τούλαχιστον κατ' ἀρχὴν ἡσκῶν ὅριά τὰ τελεσθέντα, ἔξηγεται καλλιστα ἐκ τοῦ περιεχούντος τοῦ ἀρχῆ τοῦ παρόντος ἔτους πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν καὶ Γούναρχὸν ἀπευθυνόντος σχετικοῦ ὑπομνήματος τοῦ δημοσιευθέντος τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐφημερίδι: «Πρωτεύουσα» τῆς 5 Φεβρουαρίου 1921, ἔπειτα ἐν τῇ Πολιτικῇ Ἐπιθεωρήσει τῆς 2^ο Φεβρουαρίου 1921 (σελ. 599) καὶ τέλος ἐν τῷ Δελτίῳ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὅμιλου τόμ. 9 σελ. 153 ἔξ.² Τὸ ὑπόμνημα δηλαδὴ τοῦτο πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἐν αὐτῷ προτάσεων ἐπικαλεῖται γεγονότα καταρχῆναις ψευδῆ, καὶ ἐπειδὴ φέρει καὶ ὑπογραφὰς ἀνθρώπων, διὸ η εἰλικρίνεια εἰς οὐδεμίᾳν ἀμφιβολίαν ὑπόκειται, καὶ δὲ προτάσεις καὶ οἱ ἴσχυροισμοὶ τοῦ ὑπομνήματος συμφωνοῦσι πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὅμιλου τῆς 24 Φεβρουαρίου 1921 ἐκδοθείσης ἐγκυρώλιου πρὸς ἐγγραφὴν νέων μελῶν, εἶναι φανερὸν ὅτι οἱ ὑπογράψαντες τὸ ὑπόμνημα ὑμάτιον ἀπέτιζε, ἡ δὲ ἀπάτη προήργυτο ἐκ τῆς προπαγάνδας τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὅμιλου.

Οὕτω τὸ σίρημένον ὑπόμνημα ἀναφέρει ὅτι οἱ καρποὶ τοῦ ἀκάιοῦ σχολείου κατὰ τὴν διαρρεύσασαν ὑγδοηκονταετίαν ἀπέβησαν λίγαν πενήντοι καὶ ὅτι αποτῦτο δρεῖται εἰς τὴν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ βασιλείου τηρούμεναν ἐκπαιδευτικὴν πολιτικήν τῆς συνίστατο: Πρῶτον εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνὸς μόνον τέπον ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος ἀρχίζοντος εἰς τὴν πρώτην τάξιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ τελειώνοντος εἰς τὴν τελευταίαν γεμνασιακὴν τάξιν, ἀποτελούντος οὕτω συστηματικὴν προπαρασκευήν

(1) Πλείσιαν περὶ τούτων περιέγει ἡ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου, τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ἐκδοθείσα "Ἐκθεσις τῆς ἐπιτροπίας τῆς διορισθείσης πρὸς ἔξτασιν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν δημοτικῶν σχολείων σελ. 142—155 (ἐκ τοῦ τυπογραφείου Μ. Μαυτζέζε λάρη 1921).

(2) Κατὰ παράδοξον παραδοσιακὴν τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐν πάταις ταῖς ἀνδόσεσι φέρει χρονολογίαν 3 Ἰανουαρίου 1920, ἀντὶ 1921.

τῶν μαθητῶν διὰ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἀγροσύντος ὑπελός ἡ
κεφαλαιῶδες σημεῖον, ὅτι τουτέστιν ἡ μεγίστη πλειοψηφία τῶν
μαθητῶν λαμβάνει στοιχειώδη μόνον παίδευσιν καὶ ὅτι συνεπῶς
τὸ δημοτικὸν σχολεῖον δέον τὰ ἀποτελέσται στάθμῳ τοῦ πρότιμον
πλήρους κύριου τῆς διδασκαλίας τοῦ μεγάλου μέρους τῶν Ἑλ-
λήνων νομοθεσίαν, ἵνα ἀποδέξῃ πατριαρχαῖς ὅτι πάντα τὰ περὶ
τούτου λεγόμενα ἐν τῷ ὑπομνήματι εἰναι φευδέστατα καὶ συ-
κοφαντικά, τούτωντὸν δὲ ὅτι ἡ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἑλλη-
νικοῦ κράτους ἀνέκαθεν μέχρι τοῦδε ὑπῆρχε τελείως διάφορος.
Αὐτὸν τὸ πρῶτον περὶ δημοτικῶν σχολείων Βασιλικὸν Διάταγμα
ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας ἐν Ναυπλίῳ τῇ 6)18 Φεβρουα-
ρίου 1834 ἐν ἔφθιρ. (Ἅριζει ὅτι «Οἱοι οἱ εἰς δῆμον ἔχοντα σχολεῖον
ἀνήκοντες παιδεῖς ἀπὸ τοῦ 5 συμπεπληρωμένου μέχρι τοῦ 12
συμπεπληρωμένου ἔτους τῆς ἡλικίας τοῦριον χρεωστοῦν τὰ φοιτᾶσιν
εἰς τὸ σχολεῖον» εἰς δὲ τοὺς γονεῖς τοὺς ἀμελοῦντας νὰ ἀποστεί-
λωσιν εἰς τὸ σχολεῖον τὰ ἴδια τέκνα ἐπιβάλλονται πρόστιμα.
Ἐπειδὴ δὲ οἱ παιδεῖς ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης
Ἐκπαιδεύσεως πολὺ πρὸ τῶν συμπληρώσωσι τὸ δωδέκατον ἔτος
τῆς ἡλικίας αὐτῶν, εἰναι φανερὸν ὅτι αἱ ἀνώτεραι τάξεις τῶν δη-
μοτικῶν σχολείων προορίσθησαν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου εἰς μάρτυριν
τῶν παιδῶν τῶν μελλόντων νὰ μὴ φοιτήσωσι εἰς ἄλλο σχολεῖον
πλὴν τοῦ δημοτικοῦ. «Ωστάτως δὲ γάρ τινα τῶν παιδῶν
ὑφίζεται ἐν ἔφθιρ 2 ὅτι ἐκτὸς τῶν ἄλλων μαθημάτων «Θέλει
διδάσκεσθαι πρακτικῆς ἡ ἀγρονομία, ἡ κηπουροτεχνία καὶ κυρίως ἡ
δενδροκομία, ἡ βοιμυνοτεχνία καὶ ἡ μελισσοτεχνία. Εἰς κοινωνίαν
σχολεῖα θέλει γίνεσθαι γέμιασις εἰς γνωμακεία ἐργάζεισαν».

Καὶ εἰναι μὲν ὀλοθρόες ὅτι ἔνεκα ἐλεῖψεως διδασκαλῶν καὶ
οἰκονομικῆς ἀνεπαρκείας τοῦ κράτους τὸ Βασιλικὸν ἐκεῖνο διά-
ταγμα δὲν ἐφηρμόσθη ἀκοινίδως ἐν τοῖς ἐπειτα γρόνοις, ἀλλὰ ὅτι ἡ
ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως οὐδαμῶς
περιώριζε τὰς μερίμνας αὐτῆς μόνον εἰς μάρτυραν τῶν μελλόντων
νὰ φοιτήσωσιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἀλλὰ τούτωντὸν μετὰ
πλείστης στοργῆς ἐμερίμνα καὶ περὶ τῆς παιδεύσεως τῶν πολλῶν,
εἰναι φανερὸν καὶ ἐκ πάντων τῶν ὑστερωτέρων σχετικῶν νομο-
θετημάτων. Οὕτω ἡ ὑπὸ τοῦ «Τύπουργείου τῶν Ἐκπαιδευτικῶν
καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως τῇ 24 Μαΐου 1844 ἐκδοθεῖσα
ἐκγύρωλος (ἐν τῇ σύλλογῇ Βενθύλου σελ. 393) ἀνακοινοῖ ὅτι
«Ἐπιθυμοῦσα ἡ Β. Κυβερνητικὴ κατὰ τὰς ἐνθέμοντος εὐχὰς τοῦ
σεβαστοῦ ἥμαντρου βασιλέως τὰ διαδώσῃ ἔτι μᾶλλον μεταξὺ τοῦ

(¹⁴) Έν παρόδῳ παρατηροῦμεν ὅτι τὸ τέλος τῆς παραγράφου ταῦτα
δῆλοι ὅτι δὲ γράψας τὸ ὑπόμνημα ἔχει λίγα συγκεκριμένας ἐννοίας τῶν πραγμά-
των, δεότι ἀφοῦ κατὰ τὸ ὑπόμνημα τὸ πλείστον τῶν μαθητῶν λαμβάνει μόνον
στοιχειώδη ἐκπαιδεύσεων τὸ δημοτικὸν σχολεῖον δὲν δύναται νὰ ἀποτελῇ σταθ-
μὸν τοῦ πρώτου πλήρους κύρου τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ διοι-

λαοῦ τὰς εἰς πάρτα ἄγρωποις ἀναγκαιοτάταις γράσεις τῆς στοιχειώδοντος προπαϊδείας σκοπεύειν τὰ αἰδεῖση καθ' ὅσον δύναται τὸν ἀριθμὸν τῶν τακτικῶν δημοδιδασκάλων¹, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπαρκέσσωσιν οὗτοι, συνιστῶνται καὶ γραμματοδιδασκαλεῖσα. Επέρχεται δὲ γραμματοδιδασκαλος ἐκδοθεῖσα τῇ 12 Οκτωβρίου 1879 (συλλ. Βενθύλου Β' σελ. 210) καταχρέειν σφραδρῶς τοὺς γονεῖς τῶν ἀγροτικῶν μᾶλιστα δήμων ως ἀμελοῦντας νὰ ἀποστέλλωσι τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ διατάσσουν νὰ πάνη τὰ κακὰν τοῦτο.

Καὶ αὐτὴ ὅμως ἡ Μέση Ἐκπαίδευσις οὐδέποτε ὑπῆρξε περιωρισμένη εἰς προπαρασκευὴν τῶν μελλόντων νὰ φοιτήσωσιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον διότι ηδη τὸ περὶ τοῦ κανονισμοῦ τῶν Ἐλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων Βασιλικὸν Διάταγμα τῆς 31 Δεκεμβρίου 1836 χρό. 1 ὅρίζει ὅτι, «Διὰ τὴν ἀνωτέραν ἐπιστημονικὴν καὶ διὰ τὴν εἰς τὸ πανεπιστήμιον μετάβασιν ἀπαιτούμενην, προσέτει δὲ καὶ διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον ἀναγκαιοτάτην ἐκπαίδευσιν θέλονταν ἔφιστασθαι τὸ 'Ἐλληνικὰ σχολεῖα προκαταρκτικῆς ἐκπαίδευσεως καθ' ὅλους τοὺς κλάδους, καὶ κνησίς ἡ προπαρασκευὴ τῶν μαθητῶν, ὅσοι μέλλουν νὰ σπουδάσωσιν ἀνωτέρας ἐπιστήμας εἰς τὸ πανεπιστήμιον».² Οὐεντὴς ἡ προπαρασκευὴ τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γυμνασίῳ δὲν ὑπῆρξεν ὁ μόνος, ἀλλὰ μόνον ὁ κύριος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο ἐν πολλοῖς γυμνασίοις ἐδιδάχθησαν καὶ μαθήματα ἐμπορικὰ καὶ ψυχικά.¹ Εἰδικῶς δὲ περὶ τῶν Ἐλληνικῶν σχολείων τὸ προειρημένον Β. Δ. τοῦ 1836 ἐν χρό. 2 ὅρίζει ὅτι «Πρώτως σκοπός τῶν 'Ἐλληνικῶν σχολείων εἰναι νὰ ποετοιμάζονται διὰ τὰ γυμνάσια, ἀλλὰ συγγρήνως ἡ ἐν αὐτοῖς ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ ἀποτελῇ καὶ αὐθόντικτὸν τι ὅλον, ὡς πρότην μὲρ θεωρούμενον βαθμόδια τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως τῆς γεολαίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς παῖδας κατάλληλον, ὅσοι δέν θέλουν μεταβῆναι τὰ γυμνάσια, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν 'Ἐλληνικῶν σχολείων ἀμέσως εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον ἢ εἰς θέσιν μὴ ἀπαιτοῦσαν ἐκπαίδευσιν γυμνασίου καὶ πανεπιστημίου». Διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἀπρήθη αὐστηρὰ δοκιμασία τῶν εἰς τὰ 'Ἐλληνικὰ σχολεῖα εἰσερχομένων παίδων, καὶ ἐπειδὴ τινες ἐλληνοδιδάσκαλοι ὑπέβαλλον τοὺς εἰσερχομένους εἰς εἰσιτηρίους ἔξετάσεις ἐπὶ πάντων τῶν μαθημάτων, ἀπηγορεύθη τοῦτο αὐστηρῶς δι' ὑπουργικῆς ἐγκυρίλιου τῆς 11 Ιουνίου 1857, ἵτις μόνον εἰς τὰ γυμνάσια διατάσσει αὐστηρὰς εἰσιτηρίους ἔξετάσεις, περὶ δὲ τῆς ἐν τοῖς 'Ἐλληνικοῖς σχολείοις διδασκαλίας παρατηρεῖ ὅτι ἀποτελεῖ βαθμόν την ἐκπαίδευσεως, διηγάμενον μὲρ νὰ συντελέσῃ

(1) Σ. Μ. Παρίση, 'Ακατέρα καὶ Μέση Ἐκπαίδευσις σελ. (250), 283
298. 333—336.

εἰς τὴν κατάλληλον ὅλωρ τῶν κλάσεων τῆς κοινωνίας ἀπάτευξιν μὴ ἀπαιτοῦτα δὲ πολλήριν ἴκανότητα ἐκ μέσους τοῦ μαθητοῦ καὶ πολλοῦ χρόνου δαπάνην.¹ Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου ἐπιδίωξις δύο σκοπῶν ἀποδείχθη λίγην ἀστοχοῖς, ὑπέστη βλάβην μεγάλην, ὡς θὰ ἀποδείχθη κατωτέρω, ἐλάχιστα δὲ ἡ τῶν δικαιοποτόντων κύριον τὴν ἐγκυρίαν αὐτῶν παίδευσιν.

'Ιδιαιτέρων δὲ μέριμναν περὶ τῆς μαρφώσεως τῶν παίδων μελλόντων νὰ μὴ φοιτήσωσιν εἰς ἀνώτερον τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖον ἐπέδειξε τὸ κράτος ὅμοιος καὶ ὑστερον, διότι ἐν τῷ περὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως BTM^θ νόμῳ τοῦ 1895 ἡ δημοτική ἐκπαίδευσις, ὑπογρεωτικὴ οὖσα εἰς πάντας, ὥριζεται ἔξετης, ἀλλ᾽ ἡδη μετὰ τὸ τέταρτον ἔτος οἱ παιδεῖς ἡδύναντο νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ὥστε κι δύο ἀνώτεραι τάξεις τῶν ἔξετῶν δημοτικῶν σχολείων προωρίζοντα ἀποκλειστικῶς ὑπέρ τῶν μελλόντων μετὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον νὰ τραπῶσιν εἰς βιοποιηστικὰ ἐπαγγέλματα. Τοιαῦτα δ' ἔξετη δημοτικὰ σχολεῖα ὠρίσθησαν νὰ συσταθῶσι «παταχοῦ τοῦ κράτους, ἀν οἱ δημοτικοὶ πόροι ἡ εἰσφοραὶ ἰδιωτικῶν ἡ κληροδοτήματα ἐπαρκῶσιν νὰ παρέχωσι τὴν πούς συντήρησιν ἀντὸν δαπάνην» (Νόμος BTM^θ ἀρθρ. 4). Μεταξὺ δὲ τῶν ἐν κύρωσι διδασκομένων μαθημάτων ὥριζονται καὶ ἐφαρμογαὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐν τῇ γεωργίᾳ.

Τοιαῦτη ὑπῆρξεν ἡ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τοῦ κράτους μέγρι πρὸ διάλιγων ἐτῶν, ὅτε ἔξεδηλώθη ὁ κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας διωγμός, διότι τότε μόνον ἐψηφίσθη νὰ μεταβαθίσωσιν οἱ ἀπόφοιτοι τῶν ἔξετῶν σχολείων, καὶ μάλιστα ἄνευ εἰσιτηρίων ἔξετάσεων, ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν τρίτην τάξιν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, τὸ δὲ σύστημα τοῦτο παρεδέχθησκαν καὶ ἐπεξέτειναν τὰ ἐν ἔτει 1914 εἰσαγόντα εἰς τὴν Βουλήν, εὐτυχῶς δὲ μὴ ψηφίσθεντα ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια τὰ συνταχθέντα ἐν τῷ Ἐκπαιδευτικῷ Όμιλῳ. Μοναδικὸς δὲ σκοπὸς τῆς διὰ τὴν Δημοτικὴν καὶ τὴν Μέσην Ἐκπαίδευσιν ἐπιβλαβεστάτης ταύτης καινοτομίας ἦτο νὰ ἐλαττωθῇ κατὰ δύο ἔτη ὁ χρόνος τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης. Μόνον λοιπὸν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη καὶ δι' ἐνεργείας τῶν διωτῶν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἡ δημοσία ἡμῶν ἐκπαίδευσις κατέστη σχοινοτενής ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πρώτης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὸ πανεπιστήμιον, τὸ δὲ ἐν τῷ προειρημένῳ ὑπομνήματι λεγόμενον ὅτι ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου ἡ ἐκπαίδευσις εἰς οὐδὲν ἔλλο ἀπέβλεπεν ἢ εἰς προπαρασκευὴν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου οὐδὲν ἔλλο εἶναι εἰ μὴ ἐπαίσχυντος ψευδολογία τῆς προπαγάνδας.

(¹) Παρίση, Ανωτ., καὶ Μέσ., Ἐκπ., σελ. 293.

‘Ως δευτέρα κατὰ τῆς «έκπαιδευτικῆς πολιτικῆς» τοῦ κράτους κίτικσις ἀναγράφεται ἐν τῷ Υπομνήματι ἡ ἀνεπάρκεια τῆς μορφώσεως τῶν δημοδιδασκαλῶν, ἡ γλυπτούρητης τῆς μισθοδοσίας κύτῶν καὶ ἡ ταπεινὴ κοινωνικὴ κύτων περιόστασις ἔνεκα τῆς δευτερεύουστης θέσεως, ἡτις ἐδόθη δῆθεν εἰς τὴν λαϊκὴν ἐκπαίδευσιν. Ἀλλ’ ὅμως οὐδαμῶς εἶναι ἀλλοθές ὅτι εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἐδόθη δευτερεύοντα θέσις, διότι ταῦτα κατέχουσι καὶ παρ’ ἡμῖν τὴν κύτην θέσιν, ἦντος ἀπανταχθῆν τοῦ πεποίητισμένου κόσμου, δὲν δύνανται δὲ βεβαίως νὰ γίνωσιν ὑπέρτερα τοῦ πανεπιστημίου οὐδὲ τῶν γυμνασίων. Εκπαιδευτικὴ δὲ πολιτικὴ ἐπιδιώκουσα νὰ εἴναι ἡ μόρφωσις τῶν δημοδιδασκαλῶν ἀνεπαρκής, ἡ μισθοδοσία κύτῶν μικρὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις ταπεινὴ οὕτε ὑπῆρχε ποτὲ ἐν Ελλάδι οὔτε σήμερον ὑποστηρίζεται ὑπ’ οὐδενός. Υπέστησαν μὲν βεβαίως καὶ οἱ δημοδιδάσκαλοι τὰ ἐπακίλουσθα τῆς κακῆς διοικήσεως καὶ τῆς πενίας τοῦ κράτους, ἀλλὰ τὰ κύτη παθήματα ὑπέστησαν καὶ οἱ ἄλλοι δημόσιοι ὑπάλληλοι, διότι δὲν ἀπέγει πολὺ ἀρ’ ἡμῶν ὁ καιρός, καθ’ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ ἐγγέρχονται ἐν τῷ βαθμῷ τοῦ ἀνθυπολογχοῦν καὶ ἀπεστρατεύοντο ἐν τῷ τοῦ ὑπολογχοῦ γλυπτούρατήν λαμβάνοντες σύνταξιν, ὅμοια δὲ ἔπασχον καὶ οἱ κατέτεροι δικαστικοὶ ὑπάλληλοι καὶ οἱ τηλεγραφηταὶ καὶ ἄλλοι ὅγι διάγοι.

Λαροῦ ὅμως ἡ κατάστασις καὶ τῶν δημοδιδασκαλῶν, ὡς καὶ πάντων τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, διωρθώθη ὑπωσθήποτε καὶ οὐδεὶς ὑπάρχει οὐδὲν ὑπῆρχε ποτε ἐπιμυμῶν τὰ ἐναντία, ἡ ἀναγροφὴ τῆς κίτικσεως ταύτης ἐν τῷ Υπομνήματι, ὡς καὶ ἡ συνηγορία ὑπέρ τῆς γενικῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσεως, ἡτις ὑφίσταται ἀπὸ τοῦ 1834, ὅχι μόνον περιττὴ ἡτο, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ ὑποκεκρυμμένην συκοφαντίαν, διότι ποιλοὶ βεβαίως τῶν ἀγρούοντων τὰ πράγματα ἀναγνωρίζουντες τὸ ὑπόμνημα θὰ νομίσωσιν ὅτι οἱ μὴ ἀνεγγίμενοι τὰς ἐκπαιδευτικὰς διαστιλίκας τῆς παρελθούσης τριετίκας ὑποστηρίζουσιν ὅτι οἱ διδάσκαλοι πρέπει νὰ εἶναι ἀμαθεῖς, πτωχοὶ καὶ τεταπεινωμένοι, οἱ δὲ παιδεῖς οἱ μὴ προσεργόμενοι ἐκουσίως εἰς τὰ σχολεῖα νὰ μένωσιν ἀναλογίητοι. Πλὴν δὲ τῆς ἐπιτηδείας διεβολῆς ταύτης ἡ ἀναγροφὴ ἐν τῷ Υπομνήματι τῶν ὅλως περιττῶν τούτων παραγράφων ἐσκάπει νὰ συγκαλύψῃ τὸν κύριον καὶ μοναδικὸν κύτον σκοπόν, τουτέστι τὴν συνηγορίαν ὑπέρ τοῦ πραξικοπήματος τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ μακλικαρισμοῦ εἰς τὰ σχολεῖα, ὥστε νὰ φανῇ ὅτι δὲν πρόκειται μόνον περὶ τούτου, οὐδὲ ὅτι ἡ μακλικαρισμός εἶναι τὸ μοναδικὸν κεφάλαιον τῆς σοφίας τῶν κατὰ τὴν παρελθούσαν τριετίαν καταδυναστευσάντων τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀλλ’ ἡτι δῆθεν οὕτοι ὑποστηρίζουσιν ἐνρύτερον πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων περιλαμβάνον ἐκτὸς τοῦ μακλικαρισμοῦ καὶ ἄλλων σπουδαιότερων.

Τὸν κύτων σκοπὸν τῆς συγκαλύψεως τοῦ κυρίου μέρους τοῦ ὑπομνήματος, τουτέστι τῆς ὑπέρ τοῦ μακλικαρισμοῦ συνηγορίας, ἔχει καὶ ἡ τρίτη κατὰ τῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους

αιτίσισις ή ἀναφερομένη λίκη ἀορίστως εἰς τὴν «παραγνώρισιν τῆς γεοελληνικῆς ἱστορίας καὶ παραδόσεως, τῆς δημοτικῆς ποίησεως καὶ τῆς δημιουργικῆς λογοτεχνίας». ¹ Η παράδοξος ὅμως κύριη κατηγορία οὐδὲν ἄλλο εἶναι τὴν ἐπιτηδείαν ἐπανάληψις παλαιοτέρας διαβολῆς, ἣντας ἔξελέγξει ἥδη ὡς ψευδή ἐν τῷ περιοδικῷ (πόλι Μέλλον) Α' (1919) σελ. 385, ἥδη δὲ ἐν ἐλλείψει ἄλλων ἐπιγειρημάτων ἐπαναλαμβάνεται καὶ πάλιν δικτυπωθεῖσα ἐπὶ τὸ ἀντίτερον, ἵνα διαφύγῃ τὸν ἔλεγχον. Διέδιδε δηλαδὴ ἡ προπαγάνδη ὅτι τοσάντη «ἀρχαιομανία» καὶ «προγονοπληξία» εἴχε καταλάβει ἀπ' ἀρχῆς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν, ὥστε δὲν ἐδιδάσκετο ἡ νέα «Ελληνικὴ γλῶσσα, καὶ ὅτι μόλις ἐν ἔτει 1880 ἡ διδασκαλία αὐτῆς εἰσήγηται ὡς πάρεργον καὶ τῷ 1914 ὡς ἡμικυτοτελές μάθημα». ἔγραψε δὲ ταῦτα ἐξαπατηθεὶς ὁ κ. Κ. Δάσιος ἐν τινὶ δικτυοβιβλίῳ.
Απόντησα ὅτι τοῦτο εἶναι ψεῦδος, διέτι ὅγι μόνον ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, ἄλλα καὶ ἐν τοῖς «Ελληνικοῖς καὶ ἐν τοῖς γρυμασίοις ἡ νέα «Ελληνικὴ ἐδιδάσκετο δείποτε, διέτι τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς ὥριζε τὸ ἐν Ναυπλίῳ τῇ 21 Νοεμβρίου 1833 ἐκδοθὲν Βυσιλικὸν Διάταγμα, λεπτομερέστερον δὲ τὸ Β. Δ. τῆς 31 Δεκεμβρίου 1836 (12 Ιανουαρίου 1837) ἐν ἀρθροῖς 7, 10, 35, 70, 74, ² ἀκολουθῶς δ' ἀναγράφεται εἰς ἴδιας ὥρας ἐν τῷ τυπικῷ προγράμματι τοῦ 1867, καὶ προσέτι συνιστᾶται καὶ διὰ δύο ὑπουργικῶν ἐγκυρώσιον ἐν ἔτει 1857 καὶ 1872. ³ Ποιήματα δὲ καὶ φρασταὶ νεοελληνικὰ καὶ δὴ καὶ ἐν δημόσῃ γλώσσῃ συντεταχμένα ἀπογγέλλοντα ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις ἔτι ἀπὸ τῶν γρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἴχεν ἥδη ἔξελεγχοῦ τὸ ψεῦδος, ἐκρίθη σκόπιμον

(¹) Ός δεῖγμα τῶν συγκεχυμένων διανοημάτων τοῦ γράψαντος τὸ «Πρόμνημα σημειωθήτω καὶ τοῦτο, ἵνι ἀναφέρεται δημιουργικὴ λογοτεχνία, ἐνῷ λογοτεχνίᾳ μὴ δημιουργικῇ δὲν ὑπάρχει, διέτι καὶ αὐτὴ ἡ ἀπομιμησίς δὲν δύναται νὰ είναι ἀπλὴ ἀντιγραφὴ τοῦ ἀρχετύπου, ἄλλα ὅτι περιέχει καὶ νέοντα, ἔστο καὶ μικρόν». Ο αὐτὸς παραλογισμὸς δημιουργικὴ λογοτεχνία ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ ἐκώνιλι τοῦ «Ἐπικαιδευτικοῦ Ομίλου τῆς 21 Φεβρουαρίου 1921».

(²) Τό ἀρθρον 35 ἔχει ἔτις: «Τὰ χυρίως εἰς τοιαύτας ἔξτάσεις ἀπὸ αὐτοὺς ἀπαιτούμενα εἶναι τὰ ἀνάλογα αὐτοῦ δὲν δύναται καὶ νὰ γράφωσι καθορῶσαι καὶ ἀκριβῶς τὰς τὴν νέαν «Ελληνικήν, νά γνωρίζωσι κατὰ βάθος τὴν γνωματικήν αὐτῆς, νά γνωρίζωσι τὴν ἀρχήν της «Ελληνικήν, ὡς διδάσκεται εἰς τὰ γυμνάσια».

(³) Ήδε Παρίην Ἀνωτ., καὶ Μέρ., Ἐκπ., σελ. 221, 227, 223, 234, 239, 241, 302, 373. Ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ ἀριδίου Σ. Κ. Κονιτσιούδη, συντεταχμένῳ χειρογράφῳ Κτεταλόγῳ τῶν ὑπὸ «Ελλήνων μετὰ τὸ 1821 ἐκδεδουμένων βιβλίων ἀναγράφονται καὶ Πίνακες τῆς λαλουμένης «Ελληνικῆς γλώσσης τὸν ἀριθμὸν 18 συνταγθέντες ὑπὸ Γ. Μανούσου, ἐπεξεργασθέντες ὑπὸ Γ. Ρ. καὶ ἐκδιδόντες ὑπὸ Α. Κορομηλῆ. Ἐν τῷ Αθηναϊκῷ 1852, Γραμματικάς δὲ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης κατὰ τὸν αὐτὸν κατάλογον ἔξεδωκαν ὁ Αθηνάσιος Χριστόπουλος τὸ 1805, ὁ Κ. Βερδαλάχος (1829), ὁ Σπυρ. Κοντός (1827), ὁ Γ. Βενιζέλος (1832), ὁ Γ. Λαζαρίσης (1833), ὁ Γ. Ρουσαΐδης, ὁ Ν. Βάζης (1835, ἔκτη ἔκδοσις τῷ 1849), ὁ Ιω. Χρυσοβέργης (1839), ὁ Ιω. Φωκᾶς, ὁ Δ. Αινιάν τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν «Ελληνικῶν γραμμάτων συλλόγου ἀριθ. 12).

νὰ τροποποιηθῇ ἡ κατηγορία, ὥστε νὰ μὴ ὑποπίπτῃ εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦτον, οὕτω δὲ τροποποιηθεῖσκα διετυπώθη τοσοῦτον ἀφοίστως ἐν τῇ Ὑπομνήματι ὡς ἀπευθυνομένῳ πρὸς τοὺς πολλούς, ὅλαὶ σαφέστερον ἐν τῇ ἐγκυρώσει τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου τῆς 24 Φεβρουαρίου 1921, ἐν ᾧ λέγεται, «Ἡ παιδεία μας πρέπει νὰ θεμελιωθῇ στὸ γνήσιο γεοελληνικό κόσμο, δηλαδὴ στὴ Σωταρή γῆδσσα, λαϊκὴ παράδοση (δημοτικὴ τραγούδια, παραμύθια, θρῆσκοι, παιδικές, γεοελληνικὰ ἡθικὰ καὶ ἔθιμα, ποικίλοι τρόποι ζωῆς-φαερώματα τῆς τέχνης) καὶ τῇ δημιουργικῇ λογοτεχνίᾳ.»

Τοιουτορέπως διὰ τῆς ἐγκυρώσεως γίνεται φανερὸν ὅτι αἱρέται ἡ ἀρχικὴ κατηγορία καὶ ὅτι δὲν πρόκειται περὶ διδασκαλίας τῆς γεοελληνικῆς γλώσσης ἐν γένει καὶ τοῦ γεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. ὅλη ἀπαιτεῖται καὶ ὅτι ταῦτα πρέπει νὰ εἶναι αγνήσια γεοελληνικάν, δηλαδὴ νὰ ἀποκλεισθῇ ἐκ τοῦ σχολείου πᾶν ὅ, τι κατὰ τὴν κρίσιν καὶ τὰς δρέσεις καθὼν δὲν εἶναι γνήσια γεοελληνικάν, καὶ ἐπομένως ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς νόθον καὶ ἀπέβλητον πᾶν ὅ, τι εὐγενές καὶ μέγα πυρήγγατεν ὁ ἀρχικός Ἐλληνισμός, ἡγάπησαν δὲ καὶ ἐθνύμασαν οἱ Ἐλληνες τῶν Βυζαντικῶν γρόνων καὶ τῆς Τουρκοκρατίας μέγρου τῆς σήμερον. Τὶ ἐννοοῦσι δὲ λέγοντες αγνήσια γεοελληνικάν, καταφαίνεται ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν εἰς τὰ σχολεῖα κατὰ τὴν πυρελλοῦσσαν τριετίαν εἰσηγθέντων ἀναγνωστικῶν βιβλίων, καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ ἐπιγραφομένου Διγενῆς Ἀκρίτας, ὅπερ παρέγει εἰς τοὺς Ἐλληνόπαιδες μαθεύματα τῆς Χαλικῆς καὶ ίστορήματα φραγκικά. Δηλαδὴ ὡς γνήσιον γεοελληνικὸν θεωρεῖται πᾶν ὅ, τι εἶναι ἀντίτετον πρὸς τὴν ιστορίαν καὶ τὴν μέγρι τοῦδε ἐθνικὴν συνείδησιν τῶν Ἐλλήνων, ἀδιάφορον δὲ ἂν εἴναι καὶ τελείως ξένον καὶ βάρβαρον καὶ ἔχθροικόν. Μόνον ἀρχαῖον Ἐλληνικὸν νὰ μὴ εἴναι. Καὶ ἐνῷ πάντα τὰ πεποιητισμένα ἔθνη πορίζονται διδάχματα ἐκ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας τοῦ ἀρχικοῦ Ἐλληνισμοῦ, ἐνταῦθι ἐγείρεται κατ' αὐτοῦ μακινάδης διώγμος, καὶ κηρύζεται ὅτι τὰ γεννήματα οἰκοδόποτε βαρβαρότητος εἴναι καὶ καὶ εὐπρόσδεκτα.

Τέλος δέ τὸ Ὑπόμνημα κατηγορεῖ τὴν ἐκπαιδευτικὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους, διότι ἡδη ἀπὸ τῆς α' τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου διδάσκεται ἡ κατηχείουσα (μὲν λεκτικόν καὶ σύνταξιν κατὰ μέρος διάφορα τῆς κοινῆς δημιούργης γλώσσης), ὡς ἐκ τούτου δὲ κατὰ τὸ διάστημα τῆς πενταετοῦς ἡ ἔξαετοῦς διδασκαλίας πείναι προφανῶς ἀδένατον ὁ μαθητής τὰ ἀπομάθῃ τὸ κατ' οἶκον καὶ καθ' ἡμέραν λαλούμενον γλωσσικὸν δογματον.

(¹) Σημειώτεον ὅτι οὐδεὶς τῶν θωματικῶν τὰ τοιωτάτα γεοελληνικά πράγματα ἐμελέτησεν κατὰ ἀπό το παδαγωγικῆς ἀπόψεως, ἵνα ἐξ ακριβώστη ἄντησσος μορφωτικήν ἀξίαν ἢ σχῆμα, ἀλλ' ἐπανιόντα καὶ θυμαζόντα διαλογισμούς την πενταετοῦς ἡ ἔξαετοῦς διδασκαλίας παρέλαβεν ἐν αὐτῷ παρεσθαρμένους δημιούργεις στίχους διως ἀνόρτους καὶ μαρούς νομίζων ὅτι δὲν δύνανται, εἰμι τὰ εἶναι καὶ οἱ ἀφοῦ εἰνε δημιώδεις (ἴδε τὴν "Εκθεσιν τῆς ἐπιτροπῆς σελ. 45).

τὸ δόποιον εἶναι δὲ οὐδέθεοιον διὰ τὴν παιδικήν διάνοιαν καὶ γίνεται ἀφορητὴ διαστροφῆς τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος, ἐπὶ πλέον δὲ τὰ ἐξημάθη καὶ ὅλας ἐγείρεις τὰς οὐσιαστικὰς γνώσεις, τὰς δοποίας δέοντας τὰ συμπληρωσηῖς ἐντὸς τοῦ περταετοῦς ἢ ἔξαιτοῦς τούτου κέντρου.¹⁾ Οθεν δὲ ἔπειτας τούτους τοὺς λόγους συμπερινέι τὸ ὑπόμνημα ὅτι πρέπει νὰ διατηρηθῶσι τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῆς τελευταῖς τριετίας ἢ νὰ εἰσαχθῶσιν ἄλλα δύμαια ἔχοντα φύσιν τὴν ἀποκλειστικήν διδασκαλίαν τῆς δημοτικῆς γλώσσης ἐν τῇ στοιχειώδει εκπαίδευσει.

Τίνα διάλεκτον ἔννοει τὸ ὑπόμνημα διὰ τῆς λέξεως καθαρεύοντα, δὲν εἶναι ψανερόν, ἐξ ἔπειτας τοῦ διατηρηθῶσαν, διότι ἀνθρώποι, οἵτινες οἱ ὑπογράψαντες τὸ ὑπόμνημα καλῆ τῇ πίστει, δὲν ἦτο δυνατὸν γάρ τοις εἶναι αποφασίως ἀδύνατον νὰ μάθῃ τις τὴν γλώσσαν, ἐν ἣ ἐγράφη αὐτὸς πανταχοῦ πάντες οἱ γνωρίζοντες ἀνάγνωσιν. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι οἱ ὑπογράψαντες τὸ ὑπόμνημα καλῆ τῇ πίστει ἐξηπατήθησαν ὑπὸ τῆς προπαγάνδας καὶ ἐπίστευσαν τὰς καὶ διὰ τῶν ἐφημερίδων ἔτι διασπειρούμενας ψευδολογίας, καθ' ᾧ καθαρεύοντα εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ Λυσίου καὶ τοῦ Θουκυδίδου, συστατικὰ δὲ αὐτῆς εἶναι μέσοι ἀριστοὶ καὶ ὑπερσυντέλειοι καὶ λέξεις διλωτοὶ ἀπηργασμέναι καὶ εἰς πάντας ἄγνωστοι. Η περὶ αὐτῆς δύμας καὶ ἀντιτίθηται τῶν Ἐλλήνων ἐπὶ αἰδίνας διλωτοῖς τελείως διέφρορος, διότι αὐτὴ κατηγορεῖται ἡ λεγομένη καθαρεύοντα εἰλέγετο προσέτι καὶ κοινή, ἀπλῆ, ἀπλοελληνική, διμιλούμενη, καθομιλουμένη (ἢ καθωμιλημένη)¹⁾ καὶ ἄλλα ποικιτὰ διλωτά δισυμβίβαστα πρὸς τὸ ὑπόμνημα. Προφράγωνται πάντες οἱ Ἐλληνες ἡπατῶντο ἐπὶ διλωτοῖς, ἡ τὸ ὑπόμνημα ἀπηργεῖται ψευδολογίας τῆς προπαγάνδας. Η ἀλήθεια δύμας ἔχει ἀποδειγμή ἡδη περιφράσεις, διότι ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου ἐκδιδούμενη Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδι τοῦ ἔτους 1915–16 σελ. 146 ἐξ. ἐδημοσίευσα κατ' ἀκριβῆ αὐθεντικὰ ἀντίγραφα ἐκθέσεις μαθητῶν τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων πατέρων τοῦ συλλόγου Παρνασσοῦ, οἵτινες ἐπ' ὅλης διατάξεως καθ' ἐσπέραν διδασκόμενοι καὶ συγχάνοις ἔνεκκα τῶν ἔργων αὐτῶν ἀπουσιάζοντες λίγαν ἐλλιπῆ εἴχον λάβει τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν, καὶ δύμας ἔγραψαν τὴν καθαρεύονταν σχεδὸν διλωτοὺς ἀπταίστως διαψεύσαντες τὰ ἐν τῷ ὑπόμνηματι γραφόμενα. Πλὴν ταύτης δύμας ὑπάρχει καὶ ἔτι αὐθεντικωτέρος διάψευσις τῶν περὶ τῆς καθαρεύοντας ἐν τῷ ὑπόμνηματι γεγραμμένων προεργασμένη παρὰ τοῦ σκαντικωτάτου τῶν πολεμίων αὐτῆς Α. Δελιούζου, ὅστις ἐν τῷ Δελτίῳ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Όμιλου 3 (1913) σελ. 4 ἐξ. καὶ 4 (1914) σελ. 203 ἐξ. ἐδημοσίευσε πολυχρότυμους ἐκθέσεις μαθη-

(¹) Παραδείγματα τῆς χρήσεως τῶν ἐπιμέτων τούτων πρὸς δήλωσιν τῆς καθαρεύοντας εὑρίσκονται ἀναρθριμητα, ίδιως ἐν ἐπιγραφαῖς βιβλίων.

τοιῶν ἐκ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου προσφορούμένων, αἵτινες ἔγραψαν· τὴν καθαρεύουσαν τοσοῦτον εὐδοκίμως, ὡστε καὶ αὐτὸς ὁ κ. Δελμοῦζος, καίπερ προσπαθῶν νὰ ἐπικρίνῃ αὐτάς, ἀναγκάζεται νὰ ὅμολογήσῃ ὅτι «μόνο μία εἶναι καλή, σχεδὸν χωρὶς λάθος, καὶ 4-5 ὑποφερτές». ¹ Πρὸς δὲ τούτοις ἀυτὸς κ. Δελμοῦζος μαρτυρεῖ ὅτι «καὶ μαθήτριαι αὐτῶν καὶ ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ ἥσκαν πτομερῶν παραμορφωμένων ὡς ἐκφράζόμεναι πολλάκις διὰ τῆς καθαρεύουσας, καὶ ὅτι αὐτὸς προσπαθῶν κατὰ πάντα τρόπου νὰ φύλασῃ ἀστεραῖς ἀπὸ πολλὰ ἐμπόδια στὸ γλωσσικὸ σκοτό τοῦ Α. Παρθεναγωγείου», ἡναγκάσθη ὅγι μόνον ὥστε ἀνέχεται παραχωρήσεις» ἀλλὰ καὶ ἐσκεψθῇ πρὸς στιγμὴν ἀνὰ τελεώντας κατάμιντα στὴν κοινωνία τὴν γλωσσικὴν πρόσηλψιν μ' ὅλα τις τὰ ἐπακόλουθα. (Δελτίο 4-1914 σελ. 267-268).

'Ο ἐν τῷ 'Υπομνήματι διατυχούσας ὅτι δῆθιν ἡ διδασκαλία τῶν παιδῶν εἰς ἄλλην γλῶσσαν πλέον τῆς μητρικῆς αὐτῶν διαλέκτου εἶναι «πρᾶγμα ὀλέθριον διὰ τὴν παιδικήν διάνοιαν καὶ γίνεται ἀφορητὴ διαστροφῆς τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος», εἶναι ὅλως ἀνεμόλιος θεωρία, ὅγι μόνον εἰς οὐδεμίνιν ἀπόδειξιν στηρίζομένη, ἀλλὰ καὶ τελείως ἀγνωστος εἰς τε τὴν γλωσσικὴν καὶ τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην, ἐφευρεθεῖσα δὲ μόνον ὑπὸ τῆς ἐν 'Ελλάδι γλωσσικῆς προσπαγκάδος καὶ μόνον ὑπὸ κυρῆς ἀνεμίας ἀποδείξεως ὑποστηρίζομένη. Τὴν θεωρίαν ὅμως ταῦτην ἔχοντας ἕξεινές εἰς ἡδη ἐν τῇ ἐρημορίδι 'Αθῆναι τῆς 13-28 Ιουνίου 1911 ² καὶ ἀπέδειξα αὐτὴν ψευδῆ καὶ ἀνυπόστατον, ἀνακρουμένην καὶ ἔξ αὐτοῦ ἔτι τὸν πασιγνωστον γεγονότος ὅτι ὅγι μόνον ἄπομα, ἐν οἷς καὶ παῖδες 'Ελλήνων γονέων, ἀλλὰ καὶ λαοὶ ὅλουληροι ἐκπαιδεύονται ἔξ ἀργῆς διὸ γλωσσῆς τελείως ξένης πρὸς τὴν μητρικὴν αὐτῶν διάλεκτον, καὶ ὅμως οὐδεὶς ἔξ αὐτῶν ὑπέστη βλάβην τινά, οὐδὲ ἐλέγθη ποτὲ τοῦτο. Τοιουτοτρόπως ἀλλως ἐκπαιδεύονται ἐν τῇ 'Ελληνικῇ γλώσσῃ καὶ οἱ πολυάριθμοι ὀλβανόφωνοι καὶ τουρκόφωνοι καὶ ἄλλοι ξενόφωνοι 'Ελληνες καὶ οὐδεὶς εἴπε ποτὲ ὅτι ὑπῆρξεν ἀδέλθωσιον εἰς αὐτοὺς τοῦτο. Τούναντίον δὲ ὑπάρχουσι πάμπολλα παραδείγματα καὶ ἀτέμων διαπρεψάντων ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ ξένης τινὸς γλώσσης καὶ ἐθνῶν ὅλουλήρων ἀπομαθόντων τὴν πάτριον γλῶσσαν καὶ ἐκμαθήντων ἄλλην.

(¹) Δελτίο 3 (1913) σελ. 4. 'Ομοίως καὶ 4 (1914) σελ. 219 γράφει «Η Ἱερένεια Ξ εἶναι ἀπὸ τῆς ἔξ αἱρέσεις ποὺ εἴπα παραπάνω σχετικὰ μὲ τὴν γλῶσσα, μένει στὸ μετρημένο ἀνακάτωμα, καὶ εἶναι ἀπὸ τῆς 2-3 ποὺ κατέχουν καλούσταις τὴν καθαρεύουσαν. Σημειώτεον ὅτι καὶ αἱ γειρτεραι τῶν ἔκθεσεων, ἃς καὶ μόνας δημοσιεύειν, οὐδαμῶς εἶνε καττότεραι τῶν κατάπιν ἐπιπόνους διαπακχίλιας γραφεισῶν ἐν τῇ ψευδοδημοτικῇ διάλεκτον, καίτοι ὅμολογεῖ ὅτι διώρθωσε ταῦτας αὐτὸς ἐνικχοῦ, καὶ ὅτι δὲν παρέχει αὐτὰς αγιά πρότυπο γλωσσικό» (σελ. 268).

(²) Όδε καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ 'Υπουργείου τῶν 'Εκκλησιαστικῶν ἐν ἔτει 1921 ἐκδοθεῖσαν 'Ἐκθεσιν σελ. 142 ἔξ.

(³) Κατὰ τὸ περιοδικὸν Η καθήματα τῆς 15 Δεκεμβρίου 1905 'Ο Φώσκολος (Prose politiche) προσφωνῶν τὸν Ναπολέοντα τῷ 1797 λέγει

“Εγειρ δὲ προσέπι τεθαιωθῆ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ὅτι πᾶν παιδίον, ἀφ' ὃτου ἔργεται ὁμιλοῦν, δημιουργεῖ μέγα πλῆθος ἐσφαλμένων ἐκφράσεων,¹ μέρος δὲ τούτων διατηρεῖ ἔτι, καὶ ὃταν εἰσέλθῃ εἰς τὸ σχολεῖον, κατέχει δὲ καὶ τοὺς ἰδιωτισμοὺς τῆς τοπικῆς τῆς πατρίδος αὐτοῦ διαλέκτου, ἀπομνηθόν αὐτούσις ὑστερῶν· ὡστε σχεδὸν εἰπεῖν δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς ἐκπαιδευμένος συμφώνως πρὸς τὰς θεωρίας τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ ‘Ομίλου.²

Αλλὰ καὶ ἣν ἦτο δρθῆ ἡ περὶ τῆς μητρικῆς γλώσσης θεωρία τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ ‘Ομίλου, ἡ παραδέχεται καὶ τὸ ‘Υπόμνημα, κύρτη οὐδαμῶς δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διότι ὡς ἀπέδειξε ἐν τῇ ἐφημερίδι α' Αθηνῶν τῆς 26-27 Ιουνίου 1910, ἔνθι ἀνέλυσκε πάσας τὰς λέξεις τῶν αγρυπτούσσες τὴν θεωρίαν ταύτην ἐγκυρίου, ἡ γλῶσσα ἡ εἰσαγγεῖσσα εἰς τὰ σχολεῖα κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν εἶναι διὰ τοῦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν θεωρίαν ἐκείνην, διότι δὲν εἶναι μητρική γλῶσσα οὐδενὸς οὐδὲ ὁμιλεῖται ἐν οὐδεμιᾷ ‘Ελληνικῇ γόργῃ κοινωνίᾳ. Τὸ ‘Υπόμνημα λοιπὸν συνιστῶν τὴν αποκλειστικὴν διδασκαλίαν τῆς δημοτικῆς γλώσσης ἐν τῇ στοιχειώδει ἐκπαιδεύσει, ἐν ταύτῃ δὲ καὶ τὴν διατήρησιν τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῆς τελευταίας τριετίας, περιπίπτει εἰς ἀσυμβίβαστον ἀντίφασιν πρὸς ἐκεύτο, διότι διὰ διπλῶν ἴσχυρισμῶν, ἀλλὰ διὰ ὠρισμένων καὶ ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων ἔν τε τοῖς προειρημένοις ἄρθροις τῶν ‘Αθηνῶν τῆς 26-27 Ιουνίου 1910 καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ ‘Υπουργείου ἐκδοθείσῃ ‘Ἐκθέσει σελ. 38-41 καὶ ἀλλαγῆς ἔχει ἀποδειχθῆ ἥδη ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν βιβλίων ἐκείνων δὲν εἶναι ἡ πράγματι ὑπάρχουσα δημοτική, ἀλλ' ἡ πλακτή καὶ κιθρίδηλος καὶ ὑπὸ οὐδενὸς ὁμιλουμένη ψευδοδημοτική. Δὲν εἶναι δὲ οὐδὲ δινοκτὸν νὰ συνταχθῶσιν ἀναγνωστικά βιβλία ἐν τῇ πραγματικῇ δημοτικῇ διαλέκτῳ, διότι κύρτη ἔχει καταδειχθῆ ἥδη τεσσοῦτον ἀνεπαρκής πρὸς ἐκφρασιν σπουδαιοτέρων πως δικαιογμάτων ὡστε ἥδη πρὸ πολλοῦ ἔχει ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ πάντων καὶ οὐδεὶς σήμερον συγγράψει τι ἐν αὐτῇ, πλὴν διάγρων ποιημάτων καὶ μικρῶν τινων πεζογραφημάτων λίγαν περιωρισμένου κύκλου δικαιογμάτων.

“Οθεν δὲν ὑφίσταται σήμερον ἀνταγωνισμὸς τῆς δημοτικῆς πρὸς τὴν καθαρεύουσαν οὔτε ἐν τῇ λογοτεγ्मίᾳ οὔτε ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει, ἐν ἡ τὰ δημάρδη ποιήματα ὑπῆρχαν ἀείποτε σεβαστὰ καὶ γρήσματα. Οἱ διεκται οὐδεὶς τῆς καθαρεύουσης μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντιτάξωσι κατ' αὐτῆς τὴν πραγματικὴν δημοτικήν, ἔπλασαν ἐκ τοῦ μή ὄντος τὴν ψευδοδημοτικὴν καὶ διὰ ταύτης προσπαθοῦσι νὰ καταστρέψωσιν ἐκείνην. Ή δὲ ψευδοδημοτικὴ κύρτη διαλέκτος οὐδὲν

ὅτι γεννηθεῖς ἐν Ἑλλάδι, ἐκπαιδευθεῖς ἐν Δακλικάν, μόλις ἀπὸ τεσσάρων ἑτῶν ψελλίζει τὰ ἵταλικά.

(¹) Παραδείγματα ἵδε πατὰ Roloff, Lexikon der Pädagogik τόμ. 4 σελ. 1178 ἔξ. F. Buisson Dictionnaire de pédagogie et d'instruction σελ. 954.

(²) Ἔδε καὶ τὰς ἐν τῇ προειρημένῃ ‘Ἐκθέσῃ σελ. 144 ἔξ. μαρτυρίας Γάλλων καὶ ἄλλων παιδαγωγῶν καὶ γλωσσολόγων.

άλλο είναι είτε μή αύτή αύτοτάτη ή καθαρεύουσα, ένικος μόνον καὶ πρὸς ἐπίδειξιν παραλαμβάνουσα δημόδη τινὰ στοιχεῖα καὶ ζένας λέξεις, ταῦτα δὲ ὅλως ἀτάκτως καὶ ἄνευ κανόνος οἶουδήποτε." Άλλως δὲ ὅγι μόνον τὰς λέξεις τῆς καθαρεύουστης παραλαμβάνει ἀδικητώς πάσας πλὴν ἑλλαγίστων καὶ ἀπομάντων, οἷς ὁ σύνδεσμος ἀλλά, ἀλλὰ καὶ λέξεις ὑπαρχούσας ἐν τῇ δημόδει μεταγειρίζεται μετὰ σημασίας ἀπαντώσης μόνον ἐν τῇ καθαρεύουσῃ, δέχεται δὲ μωράκις καὶ φθοργολογίαν ἀργακτὴν ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὴν δημόδην γρῆσιν, συγγέντια δὲ καὶ αὐτὸς τὸ τυπικὸν καὶ τὴν σύνταξιν καὶ τὸ φραστικὸν τῆς καθαρεύουσης. Ἡ δ' ἀκαταστασία καὶ ἀνωμαλία τῆς γρήσεως είναι τοσαύτη, ὥστε ἐνίστε ἡ αὐτὴ λέξις εὑρίσκεται κατὰ δύο ἀντιθέτους τύπους ἐντὸς τῆς αὐτῆς φράσεως. Άλλα καὶ παρὰ πᾶσαν ταῦτην τὴν ὅλως ἀκατονόμαστον ἀκαταστασίαν τῆς γρήσεως οἱ γράφοντες τὴν κιθρόλον ταῦτην διάλεκτον προσαρισμούσιν ἐνίστε πρὸς τοιαύτας δυσγερείας, ὥστε οἱ εἰσαγγήντες τὸν μαλλιαρισμὸν εἰς τὸ σγολεῖα ἄγαγκασθησαν νὰ περιορίσωσι τὴν ὕλην τῶν ἀναγρωστικῶν γιώμων εἰς περιγραφὰς τοῦ θίου ποιμένων καὶ γωικῶν καὶ ὅλως ὅλως ἀποιδεύτων ἀνθρώπων καὶ εἰς δημόδεις παραδήσεις καὶ παραμύθια καὶ τάτοιαντα, ἵνα ἀποφεύγωσι τὰς δυσγερείας ταύτας. "Οθεν τὸ λεγόμενον ἐν τῷ Ὑπομνήματι δὲ δῆθεν είναι ἀδύνατον νὰ μάθωσιν οἱ παιδεῖς ἐν τῷ εἰσατεῖ δημοτικῷ σγολεῖῳ τὴν τε καθαρεύουσαν καὶ τὰς ἀπαιτουμένας μονσιασικὰς γνώσεις, ὅλως κύθιαρέτως καὶ ἀναποδείκτως λεγόμενον περὶ ἐκείνης ἀποδεικνύεται ἀληθέστατον περὶ τῆς ψευδοδημοτικῆς."

"Οτι δὲ ἡ ψευδοδημόδης διάλεκτος δὲν είναι δημοτικὴ ἔχει ὄμοιογήσει τῇδε καὶ αὐτὸς ὁ Ἐκπαιδευτικὸς "Ομίλος γράψας ἐν τῷ Δελτίῳ αὐτοῦ Α' σελ. 233-4 ὅτι ὑργίζονται κατ' αὐτοῦ οἱ δημοτικισταὶ «γιατὶ τάχα δὲν ἔχει δργαρό τον καὶ δὲ δονλένει για τὴν ἀγρή καὶ κανονική δημοτική, παρὰ γιὰ τὴν μιχτή, τὴν μισή γλδσσα, ποὺ εἴναι γειφότερη καὶ δλεθριώτερη κι' ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν καὶ προσέτι τὴν γλώσσαν, ἣν μεταγειρίζεται αἱρὲν τὴν παροντιδίαι οἵτε γιὰ πρότυπο, οἵτε γιὰ τὴν γλώσσα τοῦ ιελλοντοῦ». Ωσαύτως δὲ καὶ αὐτὸς ὁ δραστηριώτατος πράκτωρ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ομίλου κ. Μανώλης Τριανταριώλιδης ἔν τινι ὑπομνήματι περὶ τοῦ «Ιστορικοῦ λεξικοῦ» (σελ.20)² ἀποφαίνεται ὅτι ἡ γλώσσα τῆς ανειστέος λογοτεχνίας η ἡτοι ἡ ψευδοδημοτικὴ ἀμπορεῖ καὶ ωρὴ μὴ ληφθῇ ἐπ' ὅριεν εἰς τὸ γλωσσοπλαστικὸν της ἔργον ἀπὸ τὴν

(1) Όμολογει ταῦτα καὶ ὁ Κώστας Παρορίτης γράψων ἐν τῷ Νομικῷ τῆς 12 Δεκεμβρίου 1920 τὸ «ἔξις: »Καὶ είναι σήμερα ἡ Δημόδητικὴ ἔτοιμη, νὰ μας δώσει τὸ ἀπαιτούμενο ἐπιστημονικὸν ὄντα; Μποσύμε νὰ γράψωμε σήμερα μὲν Γεωμετρία, μὲν Χτισία, μὲν Ζωολογία, μὲν Βοτανική στη Δημότική; Βλέπετε καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση αὐτὸς τὸ σκόπελο τονὲ σκαρβατζάρισ, ἀποφεύγοντας νὰ γράψει βιβλία ἄλλα, ἔξιν ἀπὸ ἄπλα ἀναγρωστικά.

(2) Ὑπομνήματα περὶ τοῦ Ιστορικοῦ Λεξικοῦ (1916—1917). Αθηναὶ 1920.

σύνταξις τοῦ Λεξικοῦ ἀναγγωρίζων οὕτω ὅτι τὰ ἀγλωσσοπλαστικά τερατουργήματα τῆς δῆθε λογοτεχνίας ταῦτης εἶναι ἐν τῇ πραγματικῇ γλώσσῃ ἀνύπαρκτα καὶ ἐπομένως ἀνάξια νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὸ λεξικόν.

Αφοῦ ὅμως ἡ ψευδοδημοτικὴ διαλεκτος παραλλαγθήνει σχεδὸν εἰπεῖν ὀλόκληρον τὸ ὑλικὸν τῆς καθαρεύουσας, καὶ πλειστάκις μεταγειρίζεται αὐτὸ τελείως ἀμετάβληγτον κατά τε τοὺς φιόγγους καὶ τοὺς τύπους, ἐνοσεῖται ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ μεταγειρισθῇ αὐτὴν ὡς γραφομένην γλώσσαν, ἐὰν δὲν γινώσκῃ τὴν καθαρεύουσαν, διὸ καὶ δὲν ὑπάρχει οὐδὲ εἰς ἐκ τῶν γραφόντων τὴν ψευδοδημοτικήν, ὅστις δὲν γινώσκει τὴν καθαρεύουσαν. "Οὐτεν δηλιγούνον εὐκαλυπτέρα εἰς τοὺς μαθητεύοντας παιδας δὲν εἴναι ἡ ψευδομοτική, ὅλα καὶ πολὺ δισκολωτέρα, διότι κατέγει πάσας τὰς δισκολίας τῆς καθαρεύουσας καὶ ἄλλας τινὰς ἐπὶ πίστην, διότι συγγάννις μεταγειρίζεται καὶ ἀπηργχωμένη δημάδη στοιχεῖα καὶ σημειῶν διαλεκτικὰ ἀγνωστα εἰς τὸ πλεῖστον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔνας λέξεις ὅμοιας ἀγνωστους, ἔχει δὲ καὶ γραμματικὴν ἀκαταστασίην ἀκατονόμαστον, ἀφοῦ πλεῖστοι τύποι εὑρίσκονται πολλοὶ πλοιαρτῶντες καὶ ὑπὸ ἔξι διακρίσις παραλλαγάς πλήγη τῷ ἐξαιρέσεων.¹" Απεδείγθη δὲ ἡ δισκολία τῆς ψευδοδημοτικῆς καὶ πανηγυρικῶν ἐν διαγωνισμῷ τελεσθέντι ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 11 Ιουνίου 1920, ἐνῷ ἐκυριάρχει τελείως τῆς ἐκπαιδεύσεως ὁ μαθητευτικὸς καὶ ἀπὸ τριετίας ἐδιδάσκοντο τὰ δόγματα αὐτοῦ εἰς πάντα τὰ σχολεῖα. Μετέπειταν δὲ τοῦ διαγωνισμοῦ δηλιγούνον, οὗτοι οἱ προμηνύμονευθέντες μαθηταὶ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Πατέρων οἱ γράψαντες σχεδὸν εἰπεῖν ἀπταίστως τὴν καθαρεύουσαν, ὅλα δέκα ἀριστοῦντοι τελειόροιτοι τοῦ Ἀναιτέρου Παρθενικωγείου Θεσσαλονίκης, κατινες ὅμως ἀπέτυχον πᾶσαι οἰκτρότατα, ὡς πιστοποιεῖ ἡ περὶ τοῦ διαγωνισμοῦ ἔκθεσις τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς, ἦν ἀπετέλουν οἱ κ. κ. Β. Μακρῆς, διευθυντὴ τῆς Νομικῆς, Λ. Λ. Αργυρόπουλος γραμματιάρχης καὶ Γ. Α. Μέγας καθηγητές. Τῆς ἐκθέσεως ταῦτης, εὐρισκομένης ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ἔχει λάβει αὐθεντικὸν ἀντίγραφον, ἔξι ὅδημοσιεύω τὴν ἀκίδαιοθεων περικοπήν.

»'Ατυχῶς ποὺς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ διαγωνισμοῦ μία μότη ἀπὸ τὰς διαγωνισθείσας συνεμορφώθη, γράψασα εἰς δημοτικήν, ἀλλὰ καὶ αὕτη εἰς τοεῖς ὅλας ὥρας ἀποδώσασα 14 μόνον στίχους, ἀπέτυχεν εἰς τὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ θέματος, περιπεσοῦσα εἰς σφάλματα αὐτὸ τοῦτο λογικά.

»'Αἱ λοιπαὶ πᾶσαι, ἀγροοῦσαι πατελῶς τὴν ἑφήρ ὅμαλον γραπτοῦ λόγου, ἔκαμαν ζηδοὺς γλώσσης καθαρευόντις, εἰς ἣν ἐγκατέμειξαν τύπους ἐκ τῆς δημοτικῆς, δὲν ἐλλείπονται αἱ μετοχαὶ καὶ οἱ δευτεροὶ ἀρριστοὶ καὶ αἱ ἀραφορικαὶ ὅστις καὶ ἡτις καὶ

(¹) Παρθένε τὴν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου δημοσιευθεῖσαν "Ἐκθεσιν περὶ τῶν ἀναγγωστικῶν βιβλίων σελ. 21-34.

αἱ μακραὶ καὶ περύτεροι περίοδοι. Τινὲς καὶ αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦ θέματος ἀκούσασι δέρ ἡδυνήθησαρ γραπτῶς ν' ἀποδώσουν εἰς τὴν δημοτικήν.¹⁾

Περὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς τῆς τελευταίας τριετίας ἀπορρίκνεται τὸ 'Ὑπόμνημα ὅτι ἀποτελεῖ πρόσδοτον, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου *αἱ καρποὶ τοῦ λαϊκοῦ σχολείου κατὰ τὴν διαγραφήν τους* ὁ γρηγοριανός τοῦ σχολείου τῆς Ελλάδος

ἀπέβησαν ἡ προπαγάνδα, παρεστᾶ ὅτι ἡ καρποῦσα τῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπάρχει ἔξαιρετικῶς ἐν Ἑλλάδι καὶ ὅτι τὸ κυριωτάτον αἵτιον αὐτῆς εἶναι ἡ καθαρεύουσα, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ καταλειφθῇ ἀπαρατήρηστον ὅτι ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐκπαίδευσις οὐδέποτε ὑπῆρχε τοσοῦτον ἀθίσια, δῶσον ἡ δημοσίᾳ ἐκπαίδευσις ἄλλων τινῶν κρατῶν, ναιδὴ μεγάλων καὶ εὐημερούντων, οἷον ἡ τῆς Ἀγγλίας πρὸ τοῦ 1870, καὶ ἡ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς πλουσιωτάτης Ρουμανίας μέχρι πρὸ μικροῦ^{1).} Εν 'Ἑλλάδι δὲ δυστυχῶς ὑφίστανται τέσσον πολλὰ καὶ τέσσον σπουδαῖα συντελεστικὰ αἵτια τῆς ἐκπαιδευτικῆς καρποῦσας, ὅλως ἄσγετα πρὸς τὸν ὀργανισμὸν τῶν σχολείων καὶ τὰ διδασκόμενα μαθήματα καὶ τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας, ὥστε εἰς οὐδένα εὐσυνείδητον ἀνθρώπων ἐπιτρέπεται νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἐκπαίδευτικὴν καρποῦσαν εἰς ἄλλα αἴτια πλήν τῶν ἐξωτερικῶν ἐκείνων, καὶ ἐν ὑπάρχουσι προσέτι καὶ ἐσωτερικά, διότι ταῦτα δὲν δύνανται νὰ εἶναι τοσοῦτον ἐπιβλαβῆται, ὡς ἐκεῖνα. Δηλαδὴ εἶναι προφανές καὶ πασίγνωστον ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρχεν ἐν τῷ Ἐλληνικῷ κράτει ἀληθῆς εὐημερίας οὐδὲ εὐπορίας τῶν οἰκονομικῶν αὐτοῦ· ὡς ἐκ τούτου αὐτῆς ἡ ἀνωτάτη καὶ κεντρικὴ διοίκησις τῆς ἐκπαίδευσεως ὑπὸ παντοίων

(¹) Κατὰ τὸ πανδιγαγωγικὸν λεξικὸν τοῦ Loos I 618 ἐν 'Αγγλίᾳ ἡ πρῶτης ἐκπαιδευτικὸς νόμος ἔξεδδοθ ἐν ἔτει 1870, πρότερον δὲ τὰ σχολεῖα ὑπὸ συλλόγων καὶ ἰδιωτῶν διοικούμενα διετέλουν ἐν ἀκαταστασίᾳ. Περὶ δὲ τῆς Ἰταλίας τὸ αὐτὸν λεξικὸν (1778) γράφει τὰ ἔξης 'Μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἡ δημοσικὴ ἐκπαίδευσις ἦτο τελείως παρεμπελγμένη.' Ή χώρα τῶν ἀρχαιοτάτων πανεπιστημάων κατὰ τῶν ἀγαλμάτων καὶ τεχνητῶν μαντείων τὰ δάδικατα πλησιεῖ σχολεῖαν. Πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἰταλίας 70 ο) τῶν νεοσυλλέκτων ἡσαν τελείως ἀπαίδευτοι, ἀλλὰ καὶ ἐν ἔτει 1896 ἡσαν ἐξ αὐτῶν 36, 65 ο) ἀναλφάβητοι. Περὶ τῆς Ρουμανίας γράφει II, 518 ὅτι ἐν ἔτει 1880 οἱ ἀναλφάβητοι ἡσαν 80 ο), ἀλλ' ἐμειώθη ὡς ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς τὸ ζῆμιστον τοῦ 1911. Κατὰ τὸ σύγγραμμα δώμας Mazedonien τοῦ Franz Doflein (Jena 1921) σελ. 490 ἐν ἔτει 1904 ἐκ τῶν 5,406,209 κατοίκων τῆς Ρουμανίας ἡριθμοῦντο 4,719,363 ἀναλφάβητοι. Κατὰ τινὰ δὲ ὑπόλογισμὸν τοῦ ἔτους 1909 ἐῷ ἐν Σουηδίᾳ ἐπὶ 10,000 νεοσυλλέκτων ἡσαν 8 ἀναλφάβητοι, καὶ ἐν 'Ἐλβετίᾳ 9, ἐν Οὐγγαρίᾳ ἡσαν 1495, ἐν Ἰταλίᾳ 3,072, ἐν Βουλγαρίᾳ 3638, ἐν Σερβίᾳ 5592, ἐν Ρωσίᾳ 6110 καὶ ἐν Ρουμανίᾳ 6900. (Roloff Lexikon der Pädagogik I 122) 'Ἐν Ἑλλάδι ἀναλφάβητοι ἐκ τῶν νεοσυλλέκτων εἶνε περίπου 30 ο) (αὐτόθι II 465).'

κομματικῶν πιέσεων καὶ οἰκονομικῶν δυσχερειῶν περισπωμένη δὲν ἡδύνατο εἰμή σπανίως μόνον νὰ ἐνεργῇ ἀνεπηρεάστως καὶ προσηκόντως. Ἐντεῦθεν συχνότατα προσήργοντο προτιμήσεις κακῶν διδασκάλων, παραγκωνισμοὶ τῶν ἴκανῶν, συχναὶ καὶ ἀδικιολόγητοι παύσεις καὶ μεταθέσεις, συχναὶ καὶ μακροχρόνιοι διακοπαὶ τῶν μαθημάτων ἔνευ ἀπογράντος λόγου, ἐπεμβάσεις εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῶν σχολείων πρὸς χάριν ἀνικάνων μαθητῶν, καταπάτησις ἢ κατάργησις τῶν περὶ ἐγγραφῆς τακτικῆς φοιτήσεως καὶ ἔξετάσεων νόμων καὶ βασιλικῶν δικταγμάτων, ἔλλειψις διδακτηρίων, κατερείπωσις τῶν ὀλίγων ὑπαργόντων, ἐνοικίασις ἀκαταλλήλων, ἔλλειψις σχολείων βιβλιοθηκῶν, διδακτικῶν ὄργάνων καὶ ἐπίπλων, κακίστη δὲ συντήρησις καὶ καταστροφὴ ἢ ἀπώλεια τῶν ὀλίγων ὑπαργόντων, ἔγκρισις κακῶν καὶ ἀμελέστατα συντεταγμένων καὶ ἐκδεδομένων διδακτικῶν βιβλίων, κακὴ ἢ ἀνεπαρκὴς προπαίδευσις τῶν διδασκόντων αὐτοῖς. Γνωστὸν δ' ὕστετος εἶναι ὅτι κακῶς σκεπτομένη ἡ πολιτεία ἔχει δρίσει διὰ τῶν πολλῶν περὶ προσόντων τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων νόμων αὐτῆς ὅτι ἡτο πρόσληψις καὶ ἡ προαγωγὴ τῶν ὑπαλλήλων ἀπαιτεῖ τὴν κτῆσιν σχολικοῦ τινος ἀπολυτηρίου ἢ πτυχίου πανεπιστημιακοῦ, καὶ ἐπειδὴ συνήθως ἀρκεῖ ἡ κατὰ τύπον κτῆσις τοιούτου τινὸς χαρτίου, δὲν ἔξελέγγεται δὲ ἡ προγματικὴ μόρφωσις, προσέρχονται εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσεως καὶ τὸ πανεπιστήμιον πλήθη ἀμελῶν καὶ ἀνικάνων μαθητῶν ζητούντων νὰ ἀποκήσωσι τὰ προσόντα, συχνάκις δὲ προβαινόντων εἰς ἀπειλάς, ἐνίστε δὲ καὶ βιαιοπραγίας, σπανίως δὲ καὶ φόνους διδασκάλων. Προσέτι ὅτι χάριν τῶν ἀνθρώπων τούτων ἰδρύονται ἀπερισκέπτως πολυάριθμα Ἐλληνικὰ σχολεῖα καὶ γυμνάσια μετὰ ἐλλιπεστάτου διδασκαλικοῦ προσωπικοῦ καὶ εἰς ἄκρον πενιχρᾶς (σχεδὸν εἰπεῖν Ἀθιγγανικῆς) ἐγκαταστάσεως ἐν ἀξένοις παραβύστοις, ὅτι καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ὑπάρχουσι σχολεῖα ὅλως ἄστεγα, ὅτι αὐτὸς τὸ πανεπιστήμιον πλείστας ἔχον καὶ μεγίστας τὰς ἔλλειψεις καὶ δραγματισμὸν πλημμελῆ ἀδυνατεῖ νὰ μορφώσῃ ἀρτίους ἐπιστήμονας ἐπαρκῶς παρετικευτικούς, ἵνα διδάξωσι καρποφόρως

(¹) Κατὰ τὴν πρός τὸν βασιλέα "Οθωνα Γενικὴν ἔκθεσιν περὶ τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσεως τοῦ ὑπουργοῦ Χ. Χοιστοπούλου ἐν ἔτει 1857 ἐκ τῶν δημοσίων Ἐλληνικῶν σχολείων αἰτιά μὲ ἡσαν πλήρει, ἔχοντα δηλαδὴ τρεῖς τάξεις καὶ τρεῖς, ἀν δηλαδὸν πλείστας διδασκάλους, ἔτερα δὲ δύο τάξεις, καὶ ισχρίθμους τοὺς διδάσκοντας, καὶ ἀλλα τάξιν μίαν καὶ διδάσκαλον ἦνα. Πολλοὶ τῶν διδασκάλων ἐκ φύλων μεταξύ τῶν ζῆλου ὅρμωνενοι ἐδίδαξαν δύο τάξεις ἀνευ βοσθοῦσι. Σήμερον δύμας ὑπάρχουσι πάμπολλα Ἐλληνικὰ σχολεῖα ἔχοντα μόνον ἓνα διδάσκαλον διδάσκοντα εἰς τρεῖς τάξεις μετὰ πολυμήνων διακοπῶν τῶν μαθητῶν, ἀλλ ὅμως χορηγοῦντα ἀφθόνως ἀπολυτήρια. Οσκύτως κατὰ τὴν κατάλογον τῆς ἔγχραφαίς, σήμερον δὲ πλείστα γυμνάσια δὲν ἔχουσι ὑδὲ τὸ ήδη μετονομασμένο τὸ προσωπικοῦ, ἀν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν σήμερον εἰναι ἀσυγκρίτως ἀνάπτερος. Ἀπολυτήρια δύμας χορηγοῦνται πάντοτε ἐν μεγίστῃ ἀρθρούντα παρὰ τὰς πολλὰς καὶ μακρὰς διακοπὰς καὶ τὴν ἐνίστε ἔλλειπουσαν στέγην.

ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσεως καὶ ἐν τοῖς διδασκαλείοις.

Τὰ αἱτια τεῦτα ἀρκοῦσι νὰ ἀσκήσωσιν ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοσοῦτον διεθείσαν ἐπίδρασιν, ὥστε οὐδὲ ὁ ἄριστος δργανισμὸς καὶ ἡ ἀρίστη μέθοδος θὰ ἴσχῃς νὰ ἔξουδετερώσῃ αὐτήν. 'Αλλ' ὅμως ὁ Ἐκπαιδευτικὸς "Ομίλος οὐδέποτε εἰργάσθη, ἵνα ἀρῃ τὰ φιβερὰ ταῦτα ἔξωτερικά κακά, σπανίως δὲ καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν διληφτερον ἀναφέρει αὐτὰ ἡ μᾶλλον ὑπανίσσεται μόνον. Τούναντίον δὲ ἡ ἔξι αὐτοῦ προπαγάνδα βοᾷ καὶ διασκαλπίζει ἀκαταπάντως ὅτι ὁ «κλασικός» καὶ ἡ καθαρεύουσα πτώσις διὰ πᾶσαν τὴν κακοδαιμονίαν τῆς ἐκπαιδεύσεως. Διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν, ὅτε ἐκυριάρχουν τῆς ἐκπαιδεύσεως οἱ ἀνθρώποι τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ 'Ομίλου, ὅγι μόνον οὐδὲν ἐπράχθη πρὸς ἡστιν τῶν κακῶν ἐκείνων ἀλλὰ καὶ ἐπετάχθησαν ταῦτα ἡ ἐπηργάτηθησαν, διότι τότε μόνον ἀνεφάνησαν τὰ ἀστεγα σχολεία, κατηργάτη ἡ τέως ὑφισταμένη σχετικὴ ἀνεξαρτησία τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου ἀναμιγγέντων εἰς αὐτὸν τοῦ γενικοῦ γραμματέως καὶ τῶν τμημάτων, ἡρημάθησαν μαθητῶν τὰ διδασκαλεῖα, ἀνεγνωρίσθησαν ὡς διδάσκαλοι οἱ ἔχοντες ἀπολυτήριον δημοτικοῦ σχολείου, διωρίσθησαν ἄνευ δοκιμασίας ἐπιθεωρηταὶ ἐγνωσμένης ἀνικανότητος, ἀπειλήθησαν ἀδίκως ἐκπατοντάδες ἰκανῶν διδασκάλων καὶ ἀλλὰ τοιαῦτα.

Δέν γίνεται δ' ἔξι ἀμβλυωπίας ἡ λησμοσύνης ἡ συστηματικὴ αὕτη καὶ ἐπίμονος παρασιώπησις τῶν προειρημένων μεγάλων καὶ ἀναμφισθήτων καὶ διεθειρωτάτων κακῶν τῶν λυμανομένων τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀλλ' ἐν λελογισμένης κακοθουλίας, διότι ὑπέδειξε ἡδη προσηκόντως τὰ κακὰ ταῦτα καὶ διεμαρτυρήθην ἐν τῷ περισσικῷ Τὸ Μέλλον τοῦ 1919 σελ. 384 καὶ 396, διὰ τὴν συστηματικὴν παρασιώπησιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἔντονον ταύτην διεμαρτυρίαν παρεστωπήθησαν ταῦτα καὶ πάλιν τελείως ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ 'Ομίλου τῆς 24 Φεβρουαρίου 1921 καὶ ἐν τῷ 'Υπομνήματι, ὃς αἱτιον δὲ παντὸς κακοῦ μημονεύεται μόνον ὁ «κλασικός» καὶ ἡ καθαρεύουσα. Προφανῶς λοιπὸν ἀπὸ σκοποῦ καὶ μετὰ δόλου προσπαθεῖ πάντοτε ἡ προπαγάνδα νὰ ἀποκρύψῃ μὲν ὅσον δύναται τὰ μεγάλα καὶ ἀναμφισθήτητα κακά τῆς ἐκπαιδεύσεως, νὰ παρεκτρέψῃ δὲ τὴν προσοχὴν τῆς κοινῆς γράμμης εἰς ἀλλα δῆθεν κακά, φανταστικά καὶ ἀμφίβολα, πάντως δὲ ἀσυγκρίτως ἐκείνων ἐπουσιωδέστερα, καὶ ἐὰν ὑποτεθῶσι πραγματικά.

Τοιαύτη ὅμως κατάστασις πραγμάτων, οὐαὶ ἡ σήμερον ἐν Ἑλλάδι υφισταμένη, δὲν δύναται βεβαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς λίγην πρόσφορος πρὸς ἐκτέλεσιν σπουδάιων καὶ ὀφελίμων ἐκπαιδευτικῶν, μεταρρυθμίσεων. διότι πλὴν τῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι καὶ πλεισταὶ ἄλλα μεταρρυθμίσεως δεόμενα, ἐν βραχεῖ δὲ χρόνῳ καὶ ἀκινδύνως δὲν εἶναι εὔκολον οὔτε νὰ ψηφισθῇ, οὔτε καὶ ψηφισθὲν νὰ ἐδραιωθῇ καὶ εὐδοκιμήσῃ ἀγαθόν τι νομοθέτημα, ἐὰν δὲν ἔχῃ

κατανοήσει καὶ ἐπιδαιμάζῃ αὐτὸν τὸ κυριώτερον μέρος τοῦ ἔθνους... Παρ' ἡμῖν δύως κατὰ τὸ παρὸν καὶ μὲν ὑπάρχουσαι μελέται τῶν διλίγων Ἑλλήνων ἐπιστημόνων ἔνεκα τῆς κατόπιν ἐπακολουθησάσης μακροχρονίου πολιτικῆς ἀνωμαλίας περιηλθούσεις ἐξ ἀφάνεικν, διεδόθησαν δὲ διὰ τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν κατ' ίδίαν συζητήσεων μυρίκια ἐρασιτεχνικὰ αὐτοσχεδιάσματα καὶ φαντασιοκοπήματα, ἐπὶ πλέον δὲ δυστυχῶς καὶ πάμπολα σκόπιμα ψεύδη πρὸς παραπλάνησιν τῆς κοινῆς γνώμης ἐπιτηδείως ἐκάστοτε ἐπινοούμενα καὶ δικαιοπειρόμενα.

Τῇ ἔξέλεγξις τῶν παρὸν τοῖς πολλοῖς διακδεδομένων παντοειδῶν πεπλαγμένων καὶ κατεψευσμένων δοξασιῶν εἶναι σχεδὸν εἰπεῖν ἀδύνατος, διότι ὅχι μόνον μακροχρονίους συζητήσεις θὰ ἀπήστε, ἐνῷ τὸ ἔργον ἐπείγει, ἀλλ' οὐδὲ δύναται ποτὲ νὰ καταστῇ πλήρης καὶ τελεσφόρος ὁ ἔλεγχος, ἐπειδὴ καὶ τοιαῦται δοξασίαι δὲν ἔμφανται ὑπὸ διαίσθησέων τινὰ καὶ εὐσύνοπτον δικτύπωσιν, ἀλλὰ πάντοτε ἀδριστοὶ καὶ ἀσυνάρτητοι καὶ ἐκάστοτε ἀλλοίσιν μορφὴν λαμβάνουσαι, ὡς καὶ νεφέλαι. 'Αλλ' ὅταν ὁ ἔλεγχος τῶν τοιούτων δὲν δικαλύσῃ τὴν πλάνην, εὔκολον εἶναι ἐν τῇ πυκνῇ ὄμιγῇ ἀυτῆς νὰ ἀφανισθῇ ἢ ἀλήθεια, καὶ οὕτως ἡ μεταρρύθμισις νὰ ἀποβῇ πεπλανημένη ἢ τραγελαστικὴ καὶ ἀνεφάρμοστος. "Οὐεν πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ εὑρεθῇ ἀσφαλής τις γνώμων, ὃν ἀκολουθῶν ὁ νομοθέτης νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀναμόρφωσιν ἀσφαλῶς καὶ ἐπιτυχῶς, νὰ κατασηγόρῃ δὲ εὐκόλως τὰς τυχὸν ἐγειρομένας ἀντιρρήσεις καὶ δικαφωνίας καὶ νὰ ὑπερνικᾷ τὰς ἀντιδράσεις.

Τοιοῦτος ἀσφαλής γνώμων νομίζω ὅτι εἶναι ἡ ἐκπαιδευτικὴ νομοθεσία τῶν μάλιστα ἐν τῷ πολιτισμῷ προηγμένων κρατῶν, κατ' ἔξοχὴν δὲ ἡ τῆς Γερμανίας, ὅχι μόνον διότι ἐκεῖ ἔμβριοθέστατα μελετηθῆ καὶ μετὰ μεγίστης φροντίδος καὶ περισκέψεως ἔχουσιν ὄργανωνθή τὰ σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλέον διότι ἡ ὄργανωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Γερμανίᾳ ὑπῆρξεν ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τῶν πολιτικῶν δικαιρέσσεων καὶ ἀνταγωνισμῶν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ παρέμεινεν ἀδικτάρχατος καὶ μετὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, ἀν καὶ ἀνετράπη μὲν τὸ πολιτικὸν καθεστής, ἀνέλικθον δὲ τὴν κυβέρνησιν σοσιαλιστικὴν εὐδιάλθετοι πρὸς οἰκιάς μεταβολὰς καὶ ἀνατροπάς, καὶ προσέτι δὲν ἔλειψαν καὶ παιδαγωγοὶ ὅχι διλίγοι οὐδὲ ἀνάξιοι προσογῆς, οἵτινες προέτειναν καὶ ὑπεστήριξαν παραβολωτάτας καὶ τὰ μάλιστα καινοτόρούς μεταρρυθμίσεις¹.

"Οὐεν πρὸς τὴρησιν τοῦ γνώμονος τούτου καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ ματαίων συζητήσεων καὶ ἀντιλογιῶν δηλῶ ἀπὸ τοῦδε ὅτι τὸ ὑπ'

(1) Σύντομον σύνοψιν τῶν προταθεισῶν παντοίων μεταρρυθμίσεων εὑρίσκει τις ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ ἐν Βερολίνῳ Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht μετὰ τὸ πέρας τοῦ μεγάλου κατά Ιούνιον 1920 συνελθόντος ἐκπαιδευτικοῦ συνεδρίου ἐκδοθέντη βιβλίον Die Reichsschulkonferenz in ihren Ergebnissen σελ. 46 ἐξ. καὶ ἀλλαχοῦ.

έμου προτεινόμενον σύστημα της έκπαιδευτικής αναδιοργανώσεως είναι συμφωνότατον πρὸς τὰς ἀρχὰς, ἃς ἀκολουθεῖ ἡ έκπαιδευτικὴ νομοθεσία τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν καὶ μάλιστα ἡ τῆς Γερμανίας, ἐπιδοκιμάζει δὲ καὶ ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη εἴτε καθ' ὑμορωνίαν, εἴτε κατὰ τὸ ἐπικρατέστερον μέρος κύτης. 'Οσαντως δὲ συμφωνοῦσι κατὰ τὰ κυριώτερα πρὸς τὰ ὑπὸ ἐμοῦ προτεινόμενα καὶ ὅσα ὑπέβαλεν εἰς τὴν κυβέρνησιν ὁ ἡμέτερος Διδασκαλικὸς Σύλλογος ἐν ἔτει 1913 καὶ 1914¹ καὶ πρότερον ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἐπαιρεία, τῷ 1892· ὥστε συντρέγει πρὸς κύτην καὶ τὸ κύρος τοῦ ἐν Ἑλλάδι διδασκαλικοῦ κάσμου.

"Οὐθὲν ἐὰν ἡ κυβέρνησις ἀποδεχθῇ καὶ ἡ βουλὴ ψηφίσῃ τὸ ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ προτεινόμενον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα καὶ τοῦτο ἐφαρμοσθῇ καλῶς καὶ ἀνευ δλλοτρίων ἐπιδεότεων, ἐπιτρέπεται νῦν θεβαϊστη τις μετὰ θάρρους ὅτι ταχέως ἡ ἡμετέρων ἐκπαιδευσίς ἀπαλλατομένη τῆς παρούσης καχεξίας θὰ ἀναδειχθῇ ἐργάμιλλος πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἐν τῷ πολιτισμῷ πρωτοστατούντων ἔθνῶν, καὶ τοῦτο ἀνευ τοῦ κινδύνου τῆς ἐμφανίσεως λανθανόντων πλημμελημάτων, ὅποια ὅχι σπανίως ἐπέρχονται κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἀδοκιμάστων μεταρρυθμίσεων διότι τὰ ὑπὸ ἐμοῦ προτεινόμενα καίπερ λίγαν μεταρρυθμίστικά, δὲν είναι ἀδοκίμαστα. 'Αροῦ δ' ἐφαρμοσθῶσι ταῦτα καλῶς ἐπὶ τινα ἔτη, ἡ κτηθομένη ἐν τῆς ἐφαρμογῆς πεῖρα καὶ τὸ πορίσματα τῶν μελετῶν τῆς σήμερον μεθ' ὅλως ασυγήθους δραστηρίτητος ἐργαζομένης παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης τῶν πεπολιτισμένων ἔθνῶν καὶ τῶν προσδοκωμένων περισσοτέρων τῶν νῦν καὶ καλυτέρων Ἐλλήνων ἐπιστημόνων θὰ καταδείξωσι πᾶσαν ἐνδεικνυομένην θελτίωσιν ἡ συμπληρωσιν ἡ προσθήκην. Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ἀπὸ τοῦδε εὐάλιως ἡδυνάμην νὰ προτείνω προσέτι καὶ ἄλλα ἵκανά, ὅλ' ἐνύμισα προσφορώτερον νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ οὐσιωδέστερα καὶ ὅσα φάνηνται δυνάμενα νὰ ἐκτελεσθῶσιν εὐθὺς ἡ ἐν προσεγγίζει μέλλοντι ταῦτα δὲ δὲν παρακαλέουσι, μᾶλλον δὲ διευκολύνουσι τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐπιουσιωδέστερων ἐν κυριᾳ.

(¹) "Ιδε Παιδαγωγικὸν Δελτίον τόμ. Ζ' σελ. 5 ἐξ, καὶ Ὁπόμνημα περὶ τοῦ εἰς τὴν ψηφίαν τῆς βουλῆς ὑποβληθέντος ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ κ. Ιωάννου Τσιριώνου σχεδίου νόμου περὶ Μέστης Ἐκπαιδεύσεως, ἐκδοθέν τῇ 29 Μαΐου 1914 ὑπογεγραμμένον δὲ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου προέδρου τοῦ Διδ. Συλλ. Κυπαρίσσου Στεφάνου καὶ τῶν μελῶν Θεοδ. Σκούφου, Κωνσταντ. Ζηρίσου, Κωνστ. Μαλτέζου, Ιω. Ν. Πρωτοπαπᾶ, Κωνστ. Δυοβουκώτου καὶ ἐμοῦ. "Ομοίου ὑπόμνημα ὑπέβαλε τῇ 14 Μαρτίου 1914 καὶ ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου ἐντόνως ἀποκρούσσοσα τὸ νομοσχέδιον ἐκεῖνο.

ΓΝΩΜΑΙ
ΠΕΡΙ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Καθορισμὸς τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως

Τὸ σπουδαιότερὸν μέρος τῆς ὅλης ὀργανώσεως τῶν σχολείων τῆς ἐγκυκλίου παιδεύσεως εἶναι ἡ εἰς κατηγορίας διαιρέσεις αὐτῶν, ἰδιαίτερα δὲ ἡ διάκρισις τῶν κατωτέρων σχολείων, ἵτοι τῶν τῆς στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ τῶν τῆς λεγομένης Μέσης, ἵτοι τῆς ὀμέσως προηγουμένης τῆς εἰδικῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, ἣν παρέχουσι τὰ πανεπιστήμια· διότι ἀναλόγως πρὸς τὴν διαιρέσιν ταῦτην μᾶλλον νὰ κανονισθῇ καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν ἐν ἑκάστῃ κατηγορίᾳ σχολείων διδασκομένων μαθημάτων καὶ τὰ προσόντα τῶν διδασκόντων καὶ ἡ ἐν γένει διοίκησις τῶν κατὰ τὴν ἐγκύρωτον παίδευσιν. Ἐπομένως ἡ εἰς ἐποιλήγους βαθμίδας διαιρέσις τῶν σχολείων πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ σκελετὸς τρόπου τινὰ τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν ὄρθην λύσιν τοῦ Κητήματος τούτου διφέλειτὰ μάλιστα νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ὁ νομοθέτης.

Σήμερον τὰ ἡμέτερα σχολεῖα τῆς ἐγκυκλίου ἵτοι τῆς προπανεπιστηματικῆς παιδεύσεως, εἰνει διγραμμένα εἰς τρεῖς κατηγορίας, α') τὰ δημοτικά, β') τὰ λεγόμενα 'Ἐλληνικὰ καὶ γ') τὰ γυμνάσια, μόνον δὲ τὸ Βαρβάκειον ἢ Πρακτικὸν λεγόμενον Λύκειον δὲν τηρεῖ τὴν τριμερῆ διαιρέσιν ταῦτην, διὸ καὶ τοῦτο μᾶλλον κατ' ἐπίφασιν. 'Ο δὲ χρόνος τῆς ἐν τοῖς σχολείοις τούτοις μαθητείας ἔχει εἰσιθῆ εἰς ἔνδεκα ἔτη, ἵτοι 4 ἐν τῷ δημοτικῷ, 3 ἐν τῷ 'Ἐλληνικῷ καὶ 4 ἐν τῷ γυμνασίῳ. 'Ἐν τῇ ὑποδούλῳ 'Ἐλλάδι πολλαχοῦ ἔνεκα γρηγατικῆς ἀπορίας καὶ ἐλλείψεως διδακτικοῦ προσωπικοῦ ἢ τριμερῆς διαιρέσιν δὲν ἐτηρεῖτο, διότι πολλαὶ κοινήτητες μὴ δυνάμεναι νὰ ιδρύσωσι γυμνάσια ἐπηγέρησαν τὰ ἔτη τῶν δημοτικῶν σχολείων εἰς ἔξ, ὑστερώτερον δὲ μᾶλλον εὐπαρήσασαι οἱδρυσαν γυμνάσια ἔξετῆ ἢ πεντακετῆ συνεγόμενα πέδης τὰ οἰκονομικώτερον συντηρούμενα ἔξετῆ δημοτικὰ σχολεῖα, καὶ οὕτω περιώρισαν τὴν ἔκτασιν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως κατὰ ἔν ἢ δύο ἔτη. 'Ολίγα τινὰ ὅμως εὐπαρῆ ἐκπαιδευτικὰ καθοδρύματα, οἷον ἡ Μεγάλη Σχολὴ τοῦ Γένους, ἡ ἐν Χάλκῃ 'Ἐλληνικὴ Ἐμπορικὴ Σχολὴ, είχον ὀικτεῖται τὴν Μέσην Ἐκπαιδεύσιν, ὡς ἐν Γερμανίᾳ. Τὸ δ' 'Ἐλληνικὸν κράτος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1878 συνέστησε μὲν καὶ αὐτὸ ἔξετῆ δημοτικὰ σχολεῖα, ἀλλ' ἥνει περιορισμοῦ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, προορίσαν τὰς

δύο ἀνωτάτως τάξεις κύρων ὑπὲρ τῶν μελλόντων νὰ μὴ φοιτήσωσι εἰς ἀνώτερα σχολεῖα (ἴδε καὶ ἀνωτέρω σελ. 8). Άλλὰ πρὸ δὲ λίγων ἑτῶν οἱ ἐπιδιώκοντες νὰ καταστῇ ὅσον τὸ δυνατὸν εὐκαλωτάτη ἡ ἀπόκτησις τοῦ γυμνασικοῦ ὄποιλυτρίου, ἐπίτυχον ὡστε διὰ νόμου νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς ἀποφοίτους τῶν ἔξατῶν δημοτικῶν σχολείων νὰ ἔγγράψωνται ἀπ' εὐθέας εἰς τὴν τρίτην τάξιν τῶν Ἑλληνικῶν καὶ οὕτως ὡς πρὸς τούτους τοὺς μαθητὰς ἡ Μέση Ἐκπαίδευσις περιωρίζεται. Ακολούθως δὲ παρὰ τὴν καταρχὴν γενομένην γειροτέρευσιν τῆς ἐκπαίδευσεως ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν βουλὴν καὶ νομοσχέδικ καταργοῦνται μὲν τὰ Ἑλληνικὰ λεγόμενα σχολεῖα, ἰδρύονται δὲ ἔξατη γυμνάσια ὡς ἀνωτέρων θεομίδων μετὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα καθιστάμενα πάντα ἔξατη. Τοιοῦτον δραστηρισμὸν τῆς ἐργασίαν παιδεύσεως δὲν ἔχουσιν οὔτε ἡ Γερμανία, οὔτε ἡ Γαλλία, οὔτε ἡ Ἰταλία, οὔτε ἄλλο τι τῶν πεπολιτισμένων Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν πλὴν τῆς Ολλανδίας. Η Δανία εἶχε πρότερον γυμνάσιον μετὰ ἔξατος μαθητείας, ἀλλὰ κατέργητην αὐτὸν 1903, καὶ κατέστησε τὴν Μέσην Ἐκπαίδευσιν ἐπτατεῖη.

Άλλο δῆμος καὶ τὸ παρόδειγμα τῶν ἄλλων πεπολιτισμένων ἔθνῶν τῶν μὴ ἀποδεχομένων τὸ σύστημα τοῦ ἔξατος γυμνασίου, ἔτι δὲ μᾶλλον τὸ τῆς Δανίας, ἥτις ἔχουσα πρότερον τοιοῦτον γυμνάσιον κατήργησεν κατότι, ἵρκει καὶ μόνον νὰ δεῖξῃ ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι πλημμυρέας, ἐν τούτοις ἐν Ἑλλάδι τοῦτο εὑρε πολλοὺς τοὺς θεομάρτις, διότι ὅχι μόνον κατήργει τὰ ἀπὸ πολλοῦ δικαίως δυσφημθέντα Ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ διότι ἐνομίσθη ὡς οἰκονομικῶτερον διὰ τὸ κράτος. Τὸ παρόδειγμα δῆμος τῆς Ολλανδίας ὅχι μόνον καὶ ἄλλος δὲν φάνεται ἀξιομίητον, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἐφαρμοσθῇ δύναται ἐν Ἑλλάδι, διότι τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῆς Ολλανδίας δὲν εἶναι οὐταὶ τὰ ἡμέτερα επιλύμητα λεγόμενα, ἥτοι ἔξατάξιν δημοτικά, ἀλλ' ἔχουσι πολὺ εὐρύτερον πρόγραμμα ὑπερβαῖνον πολὺ τὰ ὅρια τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως, ἀπαιτοῦσι δὲ ἀπαραιτήτως καὶ πολυάριθμον καὶ καλῶς πεπαιδευμένον προσωπικὸν διδασκαλῶν.¹ Διὰ τοῦτο ὁ ἐκ τῶν δημοτικῶν τούτων σχολείων εἰσερχόμενος εἰς τὸ γυμνάσιον διφέύλει κατὰ τὰς εἰσαγωγικὰς ἔξατάξιες νὰ ἀποδεῖξῃ ὅτι κατέχει τὰς ἔχης γνώσεις: ἀνάγνωσιν, γραφήν, ἀριθμητικὴν τῶν τε ἀκεραίων ἀριθμῶν καὶ τῶν κλασματικῶν καὶ τῶν δεκαδικῶν, μετὰ τοῦ ἱρισμοῦ τοῦ μεγίστου κοινοῦ

(¹) Έν ἔτει 1909 ὑπῆρχον ἐν Ολλανδίᾳ 63 διδασκαλεῖα μετὰ 4038 μαθητῶν, ἐνῷ δὲ πληθυσμὸς εἶναι περίπου ἴσος πρὸς τὸν τῆς νῦν ἑλεύθερας Ἑλλάδος. Εδαπάνανδε ὑπὲρ τῶν δημοτικῶν σχολείων τὸ μὲν κράτος 21,829,937 φλωρίνια, ἥτοι ὑπερδιπλάσια χρυσᾶ φράγκα, οἱ δὲ δῆμοι 9,579,648 φλωρίνια: ἥτοι ἐδαπάνωντο τὸ δῆλον ὑπὲρ τὰ 60 ἐκατομμύρια φράγκων χρυσῶν. Τῷ 1912 ἡ διπάνη τῆς ἡθῆς ἔτη μᾶλλον. (Roloff Lex. Pädag II σελ. 843). Διάδεσκει δὲ ἐκεὶ ἔκαστος διδάσκαλος τὸ πολὺ 40 μαθητάς, δύο διδασκαλοι τὸ πολὺ 90, ἔκαστον δὲ σχολεῖον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἔχῃ πλείσιον τῶν 600 λων καὶ ἡ ὑπὲρ τῶν δημοτικῶν σχολείων διπάνη οὐδὲ νὰ συγκριθῶσι δύνανται πρὸς τὰ ἐκεῖ.

δικιεύτου καὶ τοῦ ἐλαχίστου κοινοῦ πολλαπλασίου, τὸ σύστημα τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν, στοιχεῖα τῆς γραμματικῆς τῆς Ὀλλανδικῆς γλώσσης, ἃ τοι ἀρθογραφίαν, τὰ μέρη τοῦ λόγου, συντακτικὴν ἡνάλυσιν τῆς ἀπλῆς προτάσεως, ἔκθεσιν ψρυπτήν περὶ ἀπλῶς τυπος ζητήματος, τὰ κυριώτερα τῆς Ὀλλανδικῆς ἴστορίας καὶ ἐν μέρει τῆς γενεικῆς, γεωγραφίαν τῶν ἡπείρων καὶ ἰδίως τῆς Εὐρώπης, τὰ σπουδαιώτερα τῆς γεωγραφίας τῆς Ὀλλανδίας καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς καὶ προσέτι τοιαύτην γνῶσιν τῆς Γαλλικῆς γλώσσης, ὥστε νὰ μεταφράζῃ ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν Ὀλλανδικήν.¹ Δηλαδὴ οἱ τὸ πρῶτον εἰσαγόμενοι εἰς τὰ Ὀλλανδικὰ γυμνάσια μαθηταὶ ὄφελονται νὰ γινώσκωσι τοσαῦτα, ὅσα οὐδὲ οἱ ἀπόφοιτοι τῶν ἡμετέρων σχολαρχείων, οἱ δὲ τῶν ἡμετέρων ἔξαταξίων δημοτικῶν οὐδὲ πόρρωθεν νὰ συγκριθῶσι πρὸς ἑκείνους δύνανται. Αφοῦ δημοσίες ἔνεκα ἐλλείψεως προσωπικοῦ, ἤτις πολλὰς δεκάδας ἐπῶν δὲν δύναται παρ' ἡμῖν κατ' οὐδένα τρόπον νὰ πληρωθῇ, καὶ ἐξ ἄλλων σπουδαιοτάτων καλούματων εἶναι τελείως ἀδύνατον ἐπὶ μακρότερον γρόνον νὰ ἀποκτήσωμεν δημοτικὰ σχολεῖα, ὥποια τὰ Ὀλλανδικά, ἔνοιενται ὅτι ἡνὶ ἡμέλομεν ἀποδεγμήν τὸ Ὀλλανδικὸν σύστημα, δὲν θὰ ἔχωμεν οὔτε δημοτικὴν οὔτε μέσην ἐκπαίδευσιν ὅμοιων πρὸς τὴν Ὀλλανδικήν, ἀλλ᾽ ἀσυγκρίτως γειροτέρων. Άλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ὀλλανδίᾳ τὰ ἀποτελέσματα τῆς λειτουργίας τοῦ ἔξατοῦς γυμνασίου εἶναι ἡκισταὶ εὐφρόσυνα, διάτι ὁ ἰδίαν μελέτην περὶ τῶν Ὀλλανδικῶν γυμνασίων συγγράψας παιδαγωγὸς A. Baumeister (ἔν. ἀν. σελ. 675) ἀποφαίνεται ὅτι εἰς πάντα τὰ μαθήματα ἡ ἐπίδεσις τῶν μαθητῶν εἶναι σχετικῶς μικρά, καὶ ὅτι ἡ ἀποτυγχάνουστη δὲν δρείνεται οὔτε εἰς τοὺς διδάσκοντας οὔτε εἰς τοὺς μαθητάς, ἀλλ᾽ εἰς τὸν ἐλαττοτατικὸν δογματισμόν. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἐν Ὀλλανδίᾳ τὸ ἔξατες γυμνάσιον, ἐξ ἰδιαιτέρων ἴστορικῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων προσέλθον, κατακρίνεται ὑπὸ πολλῶν, διάτι κατὰ τὸν πρόλογον τοῦ γνωστοῦ συγγράμματος τοῦ Ewald Horn, Das höhere Schulwesen der Staaten Europas 1907 ἐπίκειται ριζικὴ μεταρρύθμισις τῶν Ὀλλανδικῶν σχολείων. Ἀναμφισβήτητος δὲ ὑπῆρξε προσέπτι ἡ ἀποτυγχάνωσις τοῦ συστήματος τούτου καὶ ἐν Δανίᾳ, ἔνθα ὅμοιας ἐξ ἰδίων ἴστορικῶν τε καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων ἀναπτυγμένη κατηργήθη.² Αφοῦ δὲ ἐκτὸς τούτου τὸ Ὀλλανδικὸν σύστημα ὅγι μόνον οἰκονομικάτερον δὲν εἶναι, ὡς ὅλως ἀτόπιος ἐνομίσθη παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τούναντίον πολὺ διπλανηρότερον ἔνεκα τοῦ πολυαρθρίθμου προσωπικοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων, δὲν ἐπιτρέπεται μηδὲ σκέψις νὰ γίνῃ περὶ μεταρρύθμισεως τῶν ἡμετέρων σχολείων συμφώνως πρὸς αὐτό. Ετι δὲ ἀποπωτέρα θὰ ἡτο ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ἔν τισι πολιτείαις τῆς Βορείου Αμερικῆς ἐπικρατοῦντος συστήματος τῶν ὀκταετῶν δημοτικῶν

(¹) Baumeister, Handbuch der Erziehungs und Unterrichtslehre I, 2 σελ. 668—9.

(²) Ιδε Baumeister ἔν. ἀν. σελ. 386, 389, 395—6.

σχολείων καὶ τετρακοτῶν ἀνωτέρων τῶν λεγομένων high schools καὶ τῶν ἔτι ἀνωτέρων colleges, ἀφοῦ μάλισται οὐδὲ τῶν Ἀμερικανῶν ἡ ἐκπαίδευσις ἀπεδείχθη ὑπερέχουσα τῆς τῶν ἔθνων τῆς μεσαίας Εὐρώπης, τούναντίον δ' ὄμοιο γείται ὡς πολὺ ὑστεροῦσα.

Εἶναι λοιπόν καὶ ἐκ μόνων τῶν προειρημένων λόγων ἐνδεδεγμένον ὅτι δρεῖνομεν γὰρ μὴ ἀποδεχθῶμεν τὸ σύστημα τοῦ ἔξαετοῦς γυμνασίου, νὰ ἀκολουθήσωμεν δὲ τὸ παράδειγμα τῆς ἐκπαιδευτικῆς ὀργανώσεως τῶν κρατῶν τῆς μεσαίας Εὐρώπης, πρὸς ἣν ἄλλως ἄγει ἡμᾶς καὶ ἡ ιστορία τῆς ἡμετέρας ἐκπαιδεύσεως, διότι ἐκεῖθεν ἔχει παραληφθῆ πᾶσα σχεδὸν εἰπεῖν ἡ πρώτη ἐκπαιδευτικὴ νομοθεσία τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

Αλλ' ὅμως ἀφοῦ παρ' ἡμῖν τὸ σύστημα τοῦ ἔξαετοῦς γυμνασίου ἡξιώθη σπουδαῖας ἐκτιμήσεως καὶ ἵσως ἴσχυρισθῇ τις διεκπερ ἀποδεδειγμένον κακὸν διὰ τὰ ἄλλα ἔθνη, ἐνδέχεται νὰ εἴναι καλόν ἔξαιρετικῶς δι' ἡμᾶς, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ ἔξετασθῇ καὶ καθ' ἔαυτὸ δισγέτως πρὸς τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν τῶν ἄλλων ἔθνων.

Ινα κρίνῃ τις ὁρθῶς περὶ τῆς ἀρίστης διαιρέσεως τῆς ἐγκυρίλιου παιδεύσεως εἰς δημοτικὴν ἡ στοιχειώδη καὶ μέσην, ὁρεῖ μόνον νὰ ἔξετασῃ πότε ἡ ἐγκύριλιος παίδευσις δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀρτίκ. Εἰς τὸ ἔρωτημα δὲ τοῦτο δὲν δύναται νὰ δοθῇ ἄλλη ἀπάντησις, εἰμὴ ὅτι ἡ μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου συμβαδίζει μετὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν σωματικῶν δυνάμεων αὐτοῦ, καὶ ἐπομένως ὅτι πρὶν ἀναπτυγθῶσι τελείως οἱ σωματικαὶ δυνάμεις τοῦ μαθητοῦ, ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑπάρξῃ ἐγκύριλιος παίδευσις ἀρτίκ, δηλαδὴ καθιστῶσα τὸν μαθητὴν ἰκανὸν νὰ πιστεύῃ μετὰ λόγου ὅσα γινώσκει, νὰ μανθάνῃ δ' ἐπίσης μετὰ λόγου ἐκ τῶν ἔγνωσμάνων ἄλλων ἀγνωστά καὶ νὰ κρίνῃ μετὰ πεποιθήσεως τὰ ὑπὸ ἄλλων πιστεύόμενα· διότι ἐν μικροτέρᾳ ἥλικίᾳ ὁ ἀνθρώπος οὕτε προσθίνει νὰ ἀποκτήσῃ κεφάλαιον γνώσεων ἐπαρκές πρὸς τοῦτο, οὕτε τὴν κρίσιν ἔχει ἀριμόνιον καὶ ἴσχυράν. Πάξ λοιπὸν ὅστις πρὸ τῆς τελείως ἀναπτύξεως τῶν σωματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, δηλαδὴ περίπου πρὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ δεκάτου ὄγδου ἔτους⁽¹⁾ τῆς ἥλικίας αὐτοῦ, ἀπομακρύνεται τὸν σχολείον, οὕτος κατ' ἀναπόδραστον ἀνήργητος ἔχει ἐγκύριλιον παίδευσιν ἐλλιπῆ καὶ ἀνεπαρκῆ, ωστε δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θεωρῇται ἐπαρκῶς πεπαιδευμένος. Αφοῦ δόμως ἔνεκα τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν τοῦ κοινωνικοῦ θίου καὶ δι' ἄλλους λόγους τὸ πλεῖστον μέρος τῶν μαθητῶν ἐν πάσαις ταῖς γωραῖς, ἤτοι

(1) Ἐν τοῖς ὀκταετεῖσι δημοτικοῖς σχολείοις τῶν Ἀμερικανῶν διδάσκονται τὰ ἔτης μαθήματα: ἀνάγνωσις, ὁρθογραφία, καλλιγραφία, γραμματική, ἀριθμητική, ἀλγεβρα, γεωγραφία, φυσική, ιστορία, ὑγιεινή, ιστορία καὶ σύνταγμα τῶν Ἕνωμάνων Πολιτειῶν, γενική ιστορία, γυμναστική, φύσική, ἔγγονογραφία, χειροτεχνία, ἐν δὲ τῇ διδάσκαλε τάξει καὶ μία τῶν ἔτης τριῶν γλωσσῶν, Λατινική, Γερμανική, Γαλλική. Τὰ ἀποτελέσματα είναι ἡκιστα εὐφρόσυνα.

(2) Διὰ τοῦτο καὶ ἀπόπειραι γίνονται πολλαχοῦ πρὸς ἐπέκτασιν τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου.

καὶ πλέον τῶν ἐννέα δεκάτων τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ, ἀπομακρύνονται τοῦ σχολείου πολὺ πρὸν ἡ ἑγκύκλιος παίδευσις αὐτῶν καταστῆ ἀρτία, ἐγείρεται τὸ ζήτημα τοῦ πῶς ἡ διακοπὴ τῆς ἑγκυκλίου παιδεύσεως τοῦ μεγίστου τούτου πλήθους τῶν μαθητῶν δύναται νὰ καταστῇ εἰς αὐτοὺς ὅσον τὸ δυνατὸν ἐλάχιστα ἐπιζήμιος. Ἐκν μὲν λοιπὸν τὸ πρόγραμμα τῶν σχολείων καταρτισθῆ μονομερές, ἀποβλέπον μόνον εἰς τὸ ὅλον τοῦ ἔργου τῶν σχολείων, ἢτοι εἰς τὴν παροχὴν τῆς ἀρτίας ἑγκυκλίου παιδεύσεως, καὶ ἐπομένως δὲν ληφθῶσιν ὑπὸ δύψιν κι ἀνάγκαι τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν μαθητῶν τοῦ πρωτίμως ἀποφοιτῶντος, τότε οὗτοι ἐκτὸς τῆς τέχνης τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς οὐδὲν ἄλλο μάθημα θὰ μάθωσιν ὅπωσοῦν πληρες, ἀλλὰ μόνον εἰκαίως ἀποκεκομένα καὶ καθ' ἐκυτὰ σχεδὸν εἰπεῖν ἀγρηστα τμήματα μαθημάτων, ἐνῷ ὁ χρόνος τῆς μαθητείας αὐτῶν ἡδύνατο νὰ διατεθῇ σκοπιμώτερον πρὸς τὸν μέλιλοντα αὐτῶν βίον. Ἐκν δὲ ἐν τῷ καταρτισμῷ τοῦ προγράμματος ἐπιζητηθῆ ἡ θεραπεία τῶν ἀναγκῶν τῶν πρωτίμως ἀποφοιτῶν μαθητῶν, τότε θὰ ἐπέλθῃ σπουδαῖς βλέψης τοὺς μέλιλοντας νὰ ἐπιδιώξωσιν ἀρτίαν ἑγκύκλιουν παιδεύσιν, ἐπειδὴ ἡ παιδεύσις αὐτῶν δὲν θὰ εἴναι συνεγγῆς κατὰ ἑνιαῖον σχέδιον ἐρρυθμισμένη, ἀλλὰ διακεκομένη καὶ ἀσυνάρτητος.

Ταῦτα κατανοεῖ κάλλιον πᾶς τις ἐκ τῶν ἑξῆς παραδειγμάτων. Οὕτω λ. γ. οἱ ἐπιδιώκοντες ἀρτίαν ἑγκύκλιουν παιδεύσιν ἔχουσι χρεῖαν νὰ μανθάνωσιν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸν λόγον πάσης σχέσεως τῶν μαθημάτων ποσοτήτων καὶ ἐπομένως εἰς τούτους ἐν ταῖς κατιστέραις τάξεσι τὰ μαθηματικὰ πρέπει νὰ παραδίδωνται ὀλιγότερα μὲν κατ' ἔκτασιν, ἀλλὰ λογικῶς ἥτιστον γηγενέστατα, ἵνα χρησιμεύσωσι καὶ ὡς ὅργανον ἀσκήσεως τοῦ νοῦ εἰς τὸ διαλογίζεσθαι περὶ μαθημάτων ζήτημάτων, ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ καταστῶσιν ἕκανον πρὸς κατανόησιν καὶ τῶν ἀνωτέρων μαθημάτων ἀκολούθως. Διὰ τοὺς πρωτίμως ὅμιλος ἀποφοιτῶντας, οἵτινες δὲν δύνανται νὰ μάθωσι πολλὰ μαθηματικά, εἴναι προτιμότερον ἀντὶ νὰ κατατερίζωσι τὸν χρόνον πρὸς ἑξακρίβωσιν τοῦ λόγου ἐκάστης μαθημάτικῆς σχέσεως, νὰ ἐκμάθωσι μᾶλλον ἐμπειρικάς μεθόδους, δι' ᾧ νὰ δύνανται νὰ ἐκτελέσωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρας καὶ σπουδαιότερας μαθηματικὰς πράξεις χρησίμους εἰς τὸν ἐπαγγελματικὸν αὐτῶν βίον. Αὕτα, ὅμως αἱ ἐμπειρικαὶ μέθοδοι διὰ τοὺς ὅλους μαθητὰς ὅχι μόνον ὀφελιμοὶ δὲν εἴναι, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβεῖς ὡς ἔθιζουσι αὐτοὺς εἰς ἀκριτὸν ἀποδογήγη τῶν παραδεδομένων. Όμοιώς καὶ ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐκεῖνοι μὲν χρειάζονται νὰ μανθάνωσι μᾶλλον τοὺς νόμους τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ τὰς ἀποδείξεις τῶν νόμων τούτων, εἰς δὲ τοὺς πρωτίμως ἀποφοιτῶντας ὀφελιμωτέρα εἴναι ἡ γνῶσις τῶν πρακτικῶν ἐφαρμογῶν. Όσαύτως εἰς ἐκείνους μὲν εἴναι ὀφελιμώτατον νὰ ὀργίσωσι τὴν ἐκμάθησιν τῆς Γαλλικῆς γλώσσης ὅσον τὸ δυνατὸν πρωτίμως ἡ γνῶσις ὀλίγων τινῶν στοιχείων τῆς Γαλλικῆς, ὅσα

δύνανται νὰ ἐκμάθωσιν μέχρι τῆς ἀποφοιτήσεως αὐτῶν εἶναι σχεδὸν παντάπασιν ἄγρηστος. Ἀνάλογος δὲ εἶναι ἡ διαφορὰ τῶν ἀναγκῶν καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις μαθήμασιν, ἰδίως δὲ ἐν τοῖς ψιλο-λογικοῖς.

Ἄφ' ἑτέρου οἱ πρωίμως ἀποφοιτῶντες ἔχουσι γρείν πρακτικῶν τινῶν γνώσεων χρησίμων ἐν τῷ μέλλοντι ἐπαγγέλματι αὐτῶν, ἰδίως δ' εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐκμάθωσι τὴν τέχνην τῆς τηρήσεως λογιστικῶν βιβλίων καὶ νὰ γίνωσιν ἔμπειροι τῶν ἐγρήσεις μέτρων τούτων εἰς ἄλληλα, καὶ ἐν ἐπιτέλων μεθόδων τῆς ἀμοιβαίας ἀναγωγῆς ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλας τινὰς ἔμπειρικὰς γνώσεις καὶ δεξιότητας.

Ταῦτα δύοις πάντα εἶναι ἡκιστα γρηγορία ἡ καὶ παντάπασιν παίδευσιν.

Ομοίως καὶ τῶν διδασκόντων ἡ προπαίδευσις δὲν δύναται νὰ εἶναι δύοις διά τε τοὺς πρωίμως ἀποφοιτῶντας καὶ τοὺς ἀρτίους παιδευσιν ἐπιδιώκοντας μαθητάς. Διὰ τοὺς πρώτους ὅγι μόνον ἥρκει, ἀλλὰ καὶ ἐπωφελέστερος εἶναι εἰς διδάσκαλος διδάσκων πάντα τὰ μαθήματα καὶ ἐπομένως ἀτελῶς εἰς αὐτὰ πεπαιδευμένος, ὃς ἐκπαιδεύονται οἱ ἐκ τῶν διδασκαλείων ἀποφοιτῶντες διὰ δὲ τοὺς δευτέρους εἶναι ἀπαραίτητοι διδάσκαλοι κάτοιχοι εἰδικῆς προπαίδευσεως δι' ἔκκαστον τῶν μαθημάτων, δηλαδὴ πτυχιοῦσι πανεπιστημίου. Διὰ τοῦτο ὅπου ὑπάρχουσι γυμνάσια μετὰ διλήγων τάξεων, οἱ μαθηταὶ ἐν μὲν τῷ ἔξαετεῖ δημοτικῷ σχολείῳ ἡ δὲν διδάσκονται οὐδαμῶς ἡ διδάσκονται λίκων ἀνεπαρκῶς τὰ σπουδαι-ότετα τῶν μαθημάτων, ἐργάζονται δὲ εἰς τὸ γυμνάσιον ἀναγκαῖονται νὰ μανθάνωσι πολλὰ ἐν διλήγῳ γρόνῳ, ὥστε δὲν κατορθοῦσι νὰ ἐκμάθωσι καλῶς τὰ διδασκόμενα. Οὕτως δὲ εἶναι πρὸ πάντων ὁ λόγος, δι' ὃν ἀπέτυχον τὰ ἔξαετη Ὁλλαγδικά γυμνάσια, ὅπως κοινῶς δομολογεῖται (ἴδε Baumeister ἐν ἀνωτ. σελ. 675). "Οταν δὲ τὰ κατώτερα σχολεῖα εἶναι ὀργανωμένα ὡς προπαρασκευα-στικὰ τῆς ἐν τῷ γυμνασίῳ φοιτήσεως, πάντες οἱ πρωίμως ἀπο-φοιτῶντες ἀπέρχονται ἐκ τοῦ σχολείου δηλως ἀκατάρτιστοι πρὸς τὸν ἄγωνα τοῦ Βίου καὶ μικρὸν διαφέροντες τῶν ἀπαιδεύτων.

Τὸ παρ' ἡμῖν εἰσέτι ὑφιστάμενον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα ἔχει συλλήθεδην ἀμφότερα τὰ προειρημένα ἐλαττώματα, διότι οἱ νομοθέται τοῦ 1837 ἰδρύσαντες τὰ λεγόμενα Ἐλληνικά σχολεῖα προώρισαν αὐτὰ πρὸς ἐκπλήρωσιν δύο σκοπῶν, ἢτοι νὰ προπαρα-σκευάζωσι μὲν τοὺς μαθητὰς πρὸς τὴν ἀνωτέραν ἐν τῷ γυμνασίῳ καὶ τῷ πανεπιστημίῳ ἐκπαιδευσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ καταρτίζωσι τοὺς μέλλοντας νὰ τραπῶσι πρὸς τὰ βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα ἢντες περαιτέρω παίδευσεως. "Οπως δηλαδὴ οἱ Ὁλλαγδοὶ καὶ Αμερικανοὶ νομοθέται καὶ οἱ Ἐλληνες συντάκται τινῶν μὴ ψηφι-σθέντων μεταρρυθμιστικῶν νομοσχεδίων ἀνέθεσαν εἰς τὸ πολυετὲς τάξεις ἔχοντας γυμνασίου, οὕτω καὶ οἱ ἡμέτεροι νομοθέται τοῦ

1837 ἀνέθεσαν εἰς τὰς κατωτέρας γυμνασιακὰς τάξεις, ὡς ἀπεγκόρισαν καὶ ὠνόμασαν Ἐλληνικὸν σχολεῖον, νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς ἐλλείψεις τῶν ἀνεπαρκῶν δημοτικῶν σχολείων. Πάντες οὖτοι ἐπεδίωξαν νὰ ἐπιτύχωσι διὰ τοῦ αὐτοῦ σχολείου δύο διαφόρους σκοπούς, ήτο δ' ἐπόμενον νὰ μὴ ἐπιτύχωσι μήτε τοῦτο μῆτε ἔκεινα.

Τὰ ἡμέτερα Ἐλληνικὰ σχολεῖα πρὸς παρασκευὴν μὲν τῶν εὐθὺς τρεπομένων πρὸς τὰ βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα ἀπεδειγμάτων λίγαν ἀνεπαρκῆ, διότι τὸ πρόγραμμα αὐτῶν οὐδέποτε περιέλαβεν αὐτοτελῆ καὶ ἀρτιον σύστημα ἀποτελοῦντα αὐλακούντων, διλλὰ συνείχετο πρὸς τὰ τοῦ γυμνασίου ὡς σχολεῖα δὲ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐλειτούργησαν πλημμελέστατα ὡς στερούμενα τοῦ κυριωτάτου τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως συστατικοῦ, τουτέστι τῆς εἰδικῆς ἐν πανεπιστημιώι προπαιδεύσεως τῶν διδασκάλων εἰς ἣ ἐδίδασκον μαθήματα. Μέχρι μὲν δηλαδὴ πρὸς τριάκοντα περίπου ἐτῶν οἱ διδάσκοντες ἐν τοῖς Ἐλληνικοῖς σχολείοις δὲν εἶχον πτυχίου πανεπιστημιακόν, ἀλλ' ἡ εἶχον φοιτήσει μόνον ἐν αὐτῇ ἐπὶ ἓν ἢ δύο ἔτη φιλολογικὰ μόνον ἀκούοντες μαθήματα, ἡ εἶχον ἐκπαιδευθῆ μόνον ἐν τῷ γυμνασίῳ· ἐπειτα δὲ πλήθυνθέντων τῶν πτυχιούχων διωρίζοντο τοιοῦτοι ἐκ τριῶν ἢ μᾶλλον τεσσάρων πανεπιστημιακῶν σχολῶν, ἥτοι φιλόλογοι, θεολόγοι, μαθηματικοὶ καὶ φυσικοὶ ὅλως ἀδιακρίτως, καὶ οὕτοι πάντες ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἄνευ πτυχίου διδασκάλων διδάσκουσι μέχρι τῆς σήμερον πάντα τὰ μαθήματα· ὑπάρχουσι δὲ πάμπολλα Ἐλληνικὰ σχολεῖα οὐδένα ἔχοντα πτυχιούχου τῆς φιλοσοφικῆς, οὐδὲ ἀπλῶς φοιτήσαντας ἐν αὐτῇ οὐδὲ ὀλίγον χρόνον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ Ἐλληνικὰ σχολεῖα συμφώνως πρὸς τὸν ὄργανισμὸν ὑφείλουσι νὰ συμπληρώσουν καὶ τὸ ἔργον τῶν δημοτικῶν σχολείων καταρτίζοντα τοὺς μέλλοντας εὐθὺς νὰ τραπῶσιν εἰς τὰ βιοποριστικὰ ἔργα, διὸ καὶ ἀπηγορεύθησαν αἱ εἰς αὐτὰ εἰσιτήριοι εἴσετάσεις,¹ παραλαμβάνοντες πολλάκις μαθητὰς ἀνεπαρκέστατα πεπιθευμένους ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖῳ, ὅστε πολλάκις οἱ Ἐλληνιδιδάσκαλοι ἀναγκάζονται νὰ διδάσκωσι καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν. Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ἔτη, ὅτε τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν ἐν πλείστοις σχολείοις ἥτο ἀνεπαρκές, ἡ μόρφωσις τῶν ἐν τοῖς Ἐλληνικοῖς σχολείοις μαθητεύντων σχεδὸν ἔξεμηδενίσθη.² Άλλὰ καὶ καλῶς ἂν ἦθελον διοικηθῆ τὰ Ἐλληνικὰ σχολεῖα, εἶναι ὅλως ἀδύνατον νὰ ἐπαρ-

(¹) Παρέβλεψη τὴν ὑπ' ἀριθ. 3654 ἐγκύλιον τῆς 11 Ιουνίου 1857 τοῦ ὑπουργοῦ Χ. Χριστοπούλου.

(²) Εἰς τῶν ἄριστων μαθητῶν μου διορισθεὶς εἰς Ἐλληνικόν σχολεῖον τῆς Θεσσαλίας μοι ἀπέντε διτεῖ 1913 ἡ ναυαράσθια παραβάσιν τὸ πρόγραμμα μιαν νὰ μὴ διδάξῃ διώλους δραχμαῖα Ἐλληνικά ἐν αὐτῇ τῇ ἀνωτάτῃ τάξει, διότι οἱ μαθηταὶ καίπερ δεκαπενταετεῖς δὲν εἶχον οὐδὲ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὴν παίδευσιν. Παρ' ἄλλων δὲ διδασκάλων ἔμαθον διτεῖ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος οἱ μαθηταὶ τῶν δύο ἐν Θήβαις Ἐλληνικῶν σχολείων ἤκουσαν ἐν μόνον μάθημα καθ' ἄπαν τὸ ἔτος, καὶ δύος προσήγγυσαν πάντες.

κέσωσιν εἰς τὰς ἀποκτήσεις τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἐὰν δὲν ἀποκτήσωσι διδασκάλους διδάσκοντας μόνον ἔκεινα τὰ μαθήματα, πρὸς ἣ παρεσκευάσθησαν εἰδικῶς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ.

Ο κακὸς ὅμως ὀργανισμὸς τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων ἐπηρεάζει καὶ τῶν γυμνασίων τὴν λειτουργίαν, ὅχι μόνον διότι ταῦτα παραχαμβάνουσι παρ' ἔκεινων μαθητὰς ὅλως ἀνεπαρκῶς παρεσκευασμένους καὶ μὴ δυναμένους νὰ ἀποκτήσωσιν ἀρτίκια τὴν ἐγκύλιον παίδευσιν ἐντὸς τῶν ὑπολειπομένων τεσσάρων ἐτῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἔνεκα τοῦ περιορισμοῦ τῶν τάξεων εἰς τέσσαρας δὲν δύνανται οὐδὲ αὐτὰ νὰ ἔχωσιν εἰδικούς καθηγητὰς ἐκάστου μαθήματος, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην ἀνατίθεται εἰς φιλολόγους ἢ διδασκαλία φυσιογνωστικῶν μαθημάτων, ἢ δὲ τῆς ἱστορίας εἰς θεολόγους ἢ καθηγητὰς τῆς Γαλλικῆς.

Καὶ ὅμως ἡ θεραπεία τῆς τρισαθλίας ταύτης καταστάσεως εἶναι εὔκολος καὶ ἀσφαλής, καὶ μάλιστα ἐὰρ ἡ κυριότητας δὲν θέλῃ νὰ αὐξήσῃ τοὺς μισθοὺς τοῦ προσωπικοῦ καὶ νὰ δαπανήσῃ πρὸς βελτίωσιν τῶν σχολικῶν καταστημάτων, δέν θὰ ἀπαιτηθῇ δι' ἄπασαν τὴν σπουδαιοτάτην ταύτην μεταρρύθμισιν οὐδὲ αὐξήσης τῆς σήμερον καταβάλλομένης δαπάνης, εἰμὴ κατὰ μικρὸν τι καὶ ἀσήμαντον ποσόν. Δηλαδὴ η ἡποὶ προτεινομένη ἀναδιογάνωσις εἶναι αὐτὴ καθ' ἕατην σχεδὸν ὅλως ἀλάταρος.

Αφοῦ δηλαδὴ, ὡς ἀπεδείχθη ἡδη, ἡ αὐξήσης τῶν δημοτικοῦ σχολείου πρὸς ἀναπλήρωσιν τάξεών τινων τοῦ γυμνασίου εἶναι ἀστοχωτάτη καὶ λίγαν ἐπιβλαβής, εἶναι ἐνδεδειγμένον νὰ καταστῇ ἡ Μέση Ἐκπαιδεύσις αὐτοτελής περιλαμβανομένη ἰλόκληρος ἐν ἐνὶ σχολείω, τουτέστιν ὅτι πρέπει νὰ καταστήσωμεν τὰ γυμνάσια πολυετῆ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν κρατῶν τῆς μεσαίας Εὐρώπης, μάλιστα δὲ τὸ τῆς Γερμανίας, ἐν ἥ τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἔχουσιν ὑκτὸν ἡ ἐννέα ἐνιαυσίας τάξεις. Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἶναι καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, πολυετές, ἂλλ' οἱ μαθηταὶ οἱ θέλοντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς σχολεῖον τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως δὲν ὑποχρεοῦνται νὰ μαθητεύσωσιν ἐν αὐτῷ εἰμὴ μόνον ἐπὶ τρία ἡ τέσσαρα ἔτη, ἔπειτα δ' ἀποφοιτῶσιν ἐξ αὐτοῦ, παραμένοντοι δὲν ταῖς ἀνωτέρας τάξεσι μόνον ὅσοι μέλλουσι νὰ τραπῶσι πρωτίμως εἰς βιοποριστικόν τι ἐπάγγελμα. Τοῦτ' αὐτὸν λοιπὸν δρεῖλομεν νὰ πράξωμεν καὶ ἡμεῖς συμπληροῦντες τὴν μεταρρύθμισιν, ἡς ἀρχὴν ἀπετέλει ὁ περὶ διδασκαλίου νόμος X Θ' τοῦ 1878 καὶ ὁ περὶ στοιχειώδους ἡ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νόμος ΒΤΜΘ' τοῦ 1895.¹ Δέν πρέπει δὲ οὐδὲ νὰ καταστήσωμεν τὰ γυμνάσια ἐπτατεῖ, ὡς τὰ ἐν Γαλλίᾳ, διότι τὰ ἡμέτερα δημο-

(1) Περίπου πλήρες εἰσήχθη ἡ τουατή μεταρρύθμισις μόνον ἐν διάλογοις σχολείους τῆς ὑποδούλου Ἐλλάδος, οἷον ἐν τῇ Μεγάλῃ Σχολῇ τοῦ Γένους καὶ ἐν τῇ Ἐμπορικῇ Σχολῇ τῆς νήσου Χάλκης, ητίς ἔχει δικτὸν γυμνασιακὸς τάξεις καὶ μίαν προκαταριτικὴν χάριν τῶν τυχόν ἐλληπῶς κατηρτισμένων ἐν τῷ ὑπῆρχαν πολὺ καλύτερα τῶν τῆς ἐλεύθερας Ἐλλάδος.

τικὴ σχολεῖα, τούλαχιστον ἐπὶ ίκανὰς δεκάδας ἑτῶν, δὲν θὰ παρέχωσιν ὁμοίους μαθητάς, ώς τὰ Γαλλικά, ἐνῷ ἐν 'Ελλάδι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Γάλλους πλεῖστοι κάτοικοι μικρῶν γωρίων ἀδυνατούντων νὰ ἔχωσι κακὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἀποστελλουσι τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὸ γυμνάσιον καὶ τὸ πανεπιστήμιον.

'Ελέγηθ¹ δὲτι δῆθεν γάριν τῆς κοινωνικῆς συμπνοίας πρέπει νὰ παιδεύωνται ὁμοῦ ἐπὶ ὅσον τὸ δυνατὸν μακρότερον γρόνον τὰ τέκνα πασῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἀλλὰ δὲν εἶναι βεβαίως ὄρθον νὰ ἔχειρις ἀλληται τὸ ἄδηλον τοῦτο καὶ ἀπλῶς θεωρητικὸν πλεονέκτημα διὰ θετικοῦ καὶ ἀναμφισβήτητου μεγίστου κακοῦ, ὅποιον εἶναι τὸ ἔχετες γυμνάσιον. 'Επειτα καὶ κοινωνικὴ τάξεις παρ' ἡμῖν δὲν διάγουσιν ἐν τῷ βίῳ κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων, τούνατίον δὲ ἡ ισότης τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ ἡ γενικὴ στρατολογία καθιστᾶσι τὰς σχέσεις πάντων λίαν στενάς, πρὸς δὲ τούτους οὐδὲ μεγαλοπόλεις ἔχομεν εἰ μὴ διληστας. 'Εὰν δὲ ἡ πολιτεία θελήσῃ νὰ ἐπανέξῃ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπικοινωνίαν τῶν πολιτῶν, δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν τοῦτον πολὺ τελεσφορώτερον διὰ τῆς ἰδρύσεως καλῶν καὶ εὐρυχώρων γυμναστηρίων, οποῖα ἔσαν τὰ γυμνάσια τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν πόλεων, ἵνα ἀπασχή νεολαία διέρχηται ἐν αὐτοῖς τὰς ὡραὶ τῆς σχολῆς ἀσχολουμένη εἰς παιδίας καὶ σωματικὲς ἀσκήσεις καθ² ὅπκι τὸ ἔτος.

'Οσαύτως ἔχει λεγθῆ δὲτι τὴν πολυετῆ ἐν τοῖς γυμνασίοις τῶν γωρῶν ἐκείνων μαθητείαν ἐπέβαλεν ἡ ἀνάγκη τῆς σπουδῆς δύο ἀρχαίων ξένων γλωσσῶν, ἥτοι τῆς Λατινικῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς, ἐνῷ παρ' ἡμῖν ἀφοῦ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἐπίσης ξένη, καὶ ἐπομένως εἶναι δύναται νὰ ἀναπληρωθῇ ἐν μέρει ἡ διδασκαλία τῶν κατωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων διὰ τῆς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. 'Ο ἴσχυρισμὸς ὅμως οὗτος δὲν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν ἀλλήλειαν, διότι ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἐν ταῖς γωραῖς ἐκείναις ἀρχεται διδασκομένη μόνον ἀπὸ τῆς τετάρτης γυμνασιακῆς τάξεως, σπανιώτερον ἀπὸ ἔτι ἀνωτέρας τάξεως, κατ' ἔξαρτεσιν μόνον ἀπὸ τῆς τρίτης, οὐδέποτε δ' ἀπὸ τῆς πρώτης. Πρὸς δὲ τούτους ὑπάρχουσιν ἐκεῖ καὶ γυμνάσια, ἐν οἷς καὶ τῆς Λατινικῆς διδασκαλία ἀρχεται ἀπὸ τῆς τετάρτης τάξεως,¹ ἔτι δὲ καὶ τὰ λεγόμενα ἀρώτερα πραγματολογικὰ σχολεῖα (Oberrealschulen), ἐν οἷς οὐδὲ διδάσκονται οὔτε Ἑλληνικὰ οὔτε Λατινικά, καὶ ὅμως πάντα τὰ σχολεῖα ταῦτα εἶναι ἡμοίως ἐννεακετῆ, ὡς τὰ γυμνάσια. Οἱ δὲ ἴσχυριζόμενοι δὲτι δῆθεν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον δύναται νὰ ἀναπληρωθῇ ἐν μέρει τὸ γυμνάσιον ὅχι μόνον ὑποτιμῶν τὰς δυσχερείας τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ἔτι δὲ καὶ αὐτῆς τῆς νέας, ἀφοῦ νομίζουσιν δὲτι δύνανται νὰ διδάξουσι ταῦτα οἱ δημοδιδάσκαλοι ἐπίσης ἐπαρκῶς, ὡς οἱ πτυχιοῦχοι φιλόλογοι, ὀσκύτως δὲ καὶ τὰ Γαλλικὰ ἐξ Ἰσου καλῶς, ὡς

(¹) Πρβλ. E. Horn, Das höhere Schulwesen² der Staaten Europas σελ. 9—13.

κέσωσιν εἰς τὸς ἀποκτήσεις τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἐὰν δὲν ἀποκτήσωσι διδασκάλους διδάσκοντας μόνον ἔκεῖνα τὰ μαθήματα, πρὸς ἣ παρεσκευάσθησαν εἰδικῶς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ.

Ο κακὸς ὅμως ὁργανισμὸς τῶν Ἐλληνικῶν σχολείων ἐπηρεάζει καὶ τῶν γυμνασίων τὴν λειτουργίαν, δχι μόνον διέτι ταῦτα παρίλαμβάνουσι παρ' ἑκείνων μαθητὰς δὲν ἀνεπαρκῶς παρεσκευασμένους καὶ μὴ δυναμένους νὰ ἀποκτήσωσιν ἀρτίκιν τὴν ἐγκύλιον παίδευσιν ἐντὸς τῶν ὑπολειπομένων τεσσάρων ἐτῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἔνεκα τοῦ περιορισμοῦ τῶν τάξεων εἰς τέσσαρας δὲν δύνανται οὐδὲ αὐτὰ νὰ ἔχωσιν εἰδικοὺς καθηγητὰς ἐκάστου μαθήματος, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην ἀνατίθεται εἰς φιλολόγους ἡ διδασκαλία φυσιογνωστικῶν μαθημάτων, ἡ δὲ τῆς ἱστορίας εἰς θεολόγους ἡ καθηγητὰς τῆς Γαλλικῆς.

Καὶ ὅμως ἡ θεραπεία τῆς τρισαβλίας ταύτης καταστάσεως εἶναι εὔκολος καὶ ἀσφαλής, καὶ μάλιστα ἐὰν ἡ κυβέρνησις δὲν θέλῃ νὰ αὖξησῃ τοὺς μισθοὺς τοῦ προσωπικοῦ καὶ νὰ δαπανήσῃ πρὸς βελτίωσιν τῶν σχολικῶν καταστημάτων, διὸ θὰ ἀπαιτηθῇ δι' ἀπασαν τὴν σπουδαιοτάτην ταύτην μεταρρύθμισιν οὐδὲ αὖξησις τῆς σήμερον καταβαλλομένης δαπάνης, ειμὴ κατὰ μικρόν τι καὶ ἀσήμαντον ποσόν. Δηλαδὴ η ἐπ' ἔμοι προτεινομένη ἀναδιογάνωσις εἶναι αὐτὴ καθ' εατὶν οχιδόν δὲλως ἀλάπατας.

Αφοῦ δηλαδὴ, ὡς ἀπεδείχθη ἥδη, ἡ αὔξησις τῶν δημοτικῶν σχολείου πρὸς ἀναπλήρωσιν τάξεων τινῶν τοῦ γυμνασίου εἶναι ἀστοχωτάτη καὶ λίγην ἐπιβλαβής, εἶναι ἐνδεδειγμένον νὰ καταστῇ ἡ Μέση Ἐκπαιδεύσις αὐτοτελῆς περιλαμβανομένη ἀλόκληρος ἐν ἐνὶ σχολείῳ, τουτέστω ὅτι πρέπει νὰ καταστήσωμεν τὰ γυμνάσια πολυετῆ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν κρατῶν τῆς μεσαίας Εὐρώπης, μάλιστα δὲ τὸ τῆς Γερμανίας, ἐν ἡ τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἔχουσιν ὄχτα, ἡ ἐννέα ἐνιαυσίας τάξεις. Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἶναι καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, πολυετές, ἢλλ' οἱ μαθηταὶ οἱ θέλοντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς σχολεῖον τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως δὲν ὑποχρεοῦνται νὰ μαθητεύσωσιν ἐν αὐτῷ εἰμὴ μόνον ἐπὶ τρία ἡ τέσσαρα ἔτη, ἐπειτα δ' ἀποφοιτῶσιν ἐξ αὐτοῦ, παραμένουσι δ' ἐν ταῖς ἀνωτέρας τάξεσι μόνον ὅσοι μέλισσους νὰ τραπέσι πρωίμως εἰς βιοποριστικὸν τὸ ἐπάγγελμα. Τοῦτ' αὐτὸν ὀλιπὸν ὀφείλομεν νὰ πράξωμεν καὶ ἡμεῖς συμπληροῦντες τὴν μεταρρύθμισιν, ἡς ἀρχὴν ἀπετέλει ὁ περὶ διδασκαλίευν νόμος Χ' τοῦ 1878 καὶ ὁ περὶ στοιχειώδους ἡ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νόμος ΒΤΜΘ' τοῦ 1895.¹ Δὲν πρέπει δὲ οὐδὲ νὰ καταστήσωμεν τὰ γυμνάσια ἐπταετῆ, ὡς τὰ ἐν Γαλλίᾳ, διέτι τὰ ἡμέτερα δημο-

(1) Περίπου πλήρης εἰσήχθη ἡ τοικύτη μεταρρύθμισις μόνον ἐν διάγοις σχολείους τῆς ὑποδούλου Ἐλλάδος, οἷον ἐν τῇ Μεγάλῃ Σχολῇ τοῦ Γένους καὶ ἐν τῇ Ἐμπορικῇ Σχολῇ τῆς νήσου Χάλικης, ητὶς ἔχει δικτύων γυμνασιακὰς τάξεις καὶ μίαν προκαταρτυκήν χάριν τῶν τυχόν ἐλλιπῶς κατηγρασμένων τῷ δημοτικῷ σχολείῳ. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων τούτων ὑπῆρξαν πολὺ καλύτερα τῶν τῆς ἐλευθέρας Ἐλλάδος.

τικὴ σχολεῖα, τούλάχιστον ἐπὶ ίκανὰς δεκάδας ἑτῶν. δὲν θὰ παρέχωσιν ὁμοίους μαθητάς, ὡς τὰ Γαλλικά, ἐνῷ ἐν Ἑλλάδι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Γάλλους πλεῖστοι κάτοικοι μικρῶν χωρίων ἀδυνατούντων νὰ ἔχωσι καλὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἀποστελλουσι τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὸ γυμνάσιον καὶ τὸ πανεπιστήμιον.

Ἐλέγου οἱ διηθεν γάρ της κοινωνικῆς συμπνοίας πρέπει νὰ παιδεύωνται ὁμοῦ ἐπὶ ὅσον τὸ δυνατὸν μακρότερον χρόνον τὰ τέκνα πασῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἀλλὰ δὲν εἶναι βεβαίως δρθὸν νὰ ἔχειρος ἄλληται τὸ ἄδηλον τοῦτο καὶ ἀπλῶς θεωρητικὸν πλεονέκτημα διὰ θετικοῦ καὶ ἀναμφισβήτητου μεγίστου κακοῦ, ὃποῖον εἶναι τὸ ἔχετες γυμνάσιον. Ἐπειτα καὶ κοινωνικὴ τάξεις παρ' ἥμιν δὲν διάγουσιν ἐν τῷ βίῳ κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων, τούνατίον δὲ ή ισότης τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ ή γενικὴ στρατολογία καθιστᾶσι τὰς σχέσεις πάντων λίαν στενάς, πρὸς δὲ τούτους οὐδὲ μεγαλοπόλεις ἔχομεν εἰ μὴ διηγίστας. Ἐάν δὲ ή πολιτεία θελήσῃ νὰ ἐπανέξῃ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπικοινωνίαν τῶν πολιτῶν, δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν τοῦτον πολὺ τελεσφορώτερον διὰ τῆς ιδρύσεως καλῶν καὶ εὐρυχώρων γυμναστηρίων, ὃποια ἔχουν τὰ γυμνάσια τῶν ἀρχαίων Ἐλληνικῶν πόλεων, ἵνα ἀπαστήνει νεολαία διέργηται ἐν αὐτοῖς τὰς ὠρὰς τῆς σχολῆς ἀσχολουμένη εἰς παιδίας καὶ σωματικὴς ἀσκήσεις καθ' ὅπου τὸ ἔτος.

Ωσαύτως ἔχει λεγθῆ οἱ τὴν πολυετῆ ἐν τοῖς γυμνασίοις τῶν χωρῶν ἐκείνων μαθητείαν ἐπέβαλεν ἡ ἀνάγκη τῆς σπουδῆς δύο ἀρχαίων ξένων γλωσσῶν, ἣτοι τῆς Λατινικῆς καὶ τῆς Ἐλληνικῆς, ἐνῷ παρ' ἥμιν ἀριστὸν ἡ ἀρχαία Ἐλληνικὴ δὲν πρέπει νὰ θεωρήται ὡς ἐπίσης ξένη, καὶ ἐπομένως εἶναι δύναται νὰ ἀναπληρωθῇ ἐν μέρει ἡ διδασκαλία τῶν κυτωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων διὰ τῆς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Οἱ ἴσχυρισμὸς ὅμως οὗτος δὲν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν ἀλλήλειαν, διότι ἡ ἀρχαία Ἐλληνικὴ ἐν ταῖς γιώραις ἐκείναις ἀρχεται διδασκομένη μόνον ἀπὸ τῆς τετάρτης γυμνασιακῆς τάξεως, σπανιώτερον ἀπὸ ἔτι ἀνωτέρας τάξεως, κατ' ἔξαρτεσιν μόνον ἀπὸ τῆς τρίτης, οὐδέποτε δ' ἀπὸ τῆς πρώτης. Πρὸς δὲ τούτους ὑπάρχουσιν ἐκεῖ καὶ γυμνάσια, ἐν οἷς καὶ τῆς Λατινικῆς διδασκαλία ἀρχεται ἀπὸ τῆς τετάρτης τάξεως, ¹ ἔτι δὲ καὶ τὰ λεγόμενα ἀρώτερα πραγματολογικὰ σχολεῖα (Oberrealschulen), ἐν οἷς οὐδὲ διδάσκονται οὔτε Ἐλληνικά οὔτε Λατινικά, καὶ ὅμως πάντα τὰ σχολεῖα ταῦτα εἶναι ὁμοίως ἐννεακατῆ, ὡς τὰ γυμνάσια. Οἱ δὲ ἴσχυρισμοί οἱ διηθεν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον δύναται νὰ ἀναπληρωθῇ ἐν μέρει τὸ γυμνάσιον ὅχι μόνον ὑποτιμῶσι τὰς δυσχερείας τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἐλληνικῆς, ἔτι δὲ καὶ αὐτῆς τῆς νέας, ἀφοῦ νομίζουσιν οἱ δύνανται νὰ διδάξουσι ταῦτα οἱ δημοδιδάσκαλοι ἐπίσης ἐπαρκῶς, ὡς οἱ πτυχιούχοι φιλόλογοι, ὀσαύτως δὲ καὶ τὰ Γαλλικὰ ἐξ Ἰσου καλῶς, ὡς

(¹) Πρβλ. E. Horn, Das höhere Schulwesen der Staaten Europas σελ. 9—13.

οἱ καθηγηταὶ τῆς Γαλλικῆς, καὶ τὰς μαθήματα ὁμοίως ὡς οἱ εἰδικοὶ καθηγηταί, ἀλλὰ καὶ παρορῶσι τὸ πάντων σπουδαιότατον τοῦτο, δτὶ εἶχαν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἐκπίκροι ἔργον γυμνασίου, δὲν δύναται νὰ ἔχῃ πρόγραμμα αὐτοτελές καὶ ἴδιον σκοπὸν ἐπιδιδούν, καὶ ἐπομένως δὲν θὰ ἀποβλέψῃ εἰς τὴν ἐνδεδειγμένην ἴδιον πολιτευσιν τοῦ μεγίστου πλήθους τῶν μαθητῶν τῶν μετ' ὅλον μελλόντων νὰ τραπῶσι πρὸς τὰ βιοποριστικά ἐπαγγέλματα.¹

Οφείλομεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς ἀδιστάκτως νὰ διοδεγθῶμεν τὸ σύστημα τῶν πολυετῶν γυμνασίων, ἀφοῦ μάλιστα τοῦτο ἐφαρμοσθὲν ὄπωσδήποτε ἔντισι σχολείοις τῆς ὑποδούλου Ἑλλάδος ηὑδοκίμησε τὰμάλιστα. Ἐπειδὴ δὲ μέχρι τοῦτο συγχέτατα συμβαίνειν καὶ ἀπολύωνται ἐκ τῶν δημοτικῶν σχολείων παιδεῖς ἀνήλικες καὶ ὅλως ἀκατάρτιστοι, εἶναι ἀπαραίτητον οἱ μέλλοντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέστρης. Ἐκπαιδεύσεως νὰ ἀποβίλλωνται εἰς εἰσιτήριον δοκιμασίαν καὶ νὰ διορρίπτωνται οἱ μὴ γνώσκοντες νὰ ὀνταγονώσκωσιν ἐπιυθέρως καὶ νὰ γινόφωσιν ἕνειν σφαλμάτων ἀλλοιούντων τὴν ἐκφύγησιν τῶν λέξεων, μηδὲ κατέχοντες στοιχειώδεις τινὰς γνώσεις τῆς ἀριθμητικῆς καὶ τῆς πραγματογραφίας. Ἶνα δὲ μὴ εἰσάγωνται οἱ παιδεῖς εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα προώρως, ἵνα ἀπολιθῶσιν ἐξ αὐτῶν ταχέως, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἰρισθῇ ὡς ἐλάγιστον ὅριον ἡλικίας τῶν εἰσεργομένων εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέστρης. Ἐκπαιδεύσεως τὸ δέκατον ἡ τὸ πολὺ τὸ ἔνατον ἔτος συμπεπληρωμένον, ὅπως ἔχει ἰρισθῇ καὶ ἀλλαγοῦ.²

Περὶ τῶν γυμνασίων.

Τὰ πολυετὴ γυμνάσια τῆς Γερμανίας, ἀπινα ὀφείλομεν νὰ λάβωμεν ὡς παράδειγμα, ἔχουσιν ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων ἐννέα ἐνικυσίας τάξεις, οἱ δὲ εἰς αὐτὰ εἰσεργόμενοι μαθηταὶ ἀποκομίζουσιν ἐκ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μόνον τὴν τέγην τῆς ἀναγράσσεως καὶ τῆς γραφῆς καὶ στοιχειώδεις τινὰς γνώσεις ἄλλων μαθημάτων, ὅστε ἀρκεῖ εἰς αὐτοὺς καὶ μόνον τριετῆς μαθητείᾳ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ, ἐὰν ἔχωσι συμπεπληρωμένου τὸ ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ εὐδοκιμήσωσιν ἐν ταῖς εἰσαγωγικαῖς ἐξετάσεσιν. Λιὰ τὴν Ἑλλάδα ὅμως ἔνεκκ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν διηγανθρώπων συνοικισμῶν καὶ τῆς δισκοδίκας τῆς μακράν τοῦ πατρίου οἴκου ἀποστολῆς ἐννεκτῶν παιδίων πρὸς μαθητείαν νομίζω προτιμήτερον νὰ ληρῷθῇ ὡς ὑπόδειγμα τὸ ὀντατεῖς γυμνάσιον μετὰ τετραετοῦς φοιτησίας ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ καὶ ἐλαχίστου ὥρου ἡλικίας τῶν δέκα ἡ τούλαχιστον τῶν ἐννέα ἐτῶν συμπεπληρωμένων. Τοικῦτα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ γυμνάσια τῆς Ἑλβετίας, ἵναν καὶ

(¹) Σημειώτεον προσέτι καὶ τοῦτο, δτὶ τὰ ἡμέτερα ἔξαετῇ δημοτικά σχολεῖα κατὰ τε τὸ παρόν καὶ ἐπὶ μακροτατον χρόνον ἐρεζῆς δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι πολλοὺς διδασκάλους, συνήθως δὲ εἰς μόνον διδασκαλὸς διδάσκει ἐν ταῖς ἔξι τάξεσιν.

(²) Loos Enzyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde I σελ. 68.

δὲ καὶ ἐν Γερμανίᾳ, οἷον ἐν Λυθένχῃ, 'Αρνστάτῃ καὶ ἀλλαχοῦ.¹ Εἶν δὲ μετά τινα ἔτη ὑποδειγμῆς ὅτι καὶ τὸ δικτατές γυμνάσιον δὲν ἐπαρκεῖ, ὑπάρχει καιρός να γίνη συέψις, ἢν πρέπει γάρ εἰσαγγῆ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ ἐννεατές γυμνάσιον ἢ μήπως προτιμήτερον εἴναι νά προστεθῇ εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἐν προσέτι ἔτος φοιτήσεως πρὸς προπαρακασεύην τὸν φοιτητῶν. Άλλὰ πιστεύω ὅτι οὐδέποτε θά παρουσιασθῇ τοιαύτη ἀνάγκη, ἐὰν τὸ προσωπικὸν τῶν διδασκόντων ἔηται μόρφωσιν ἐπαρκῆ καὶ τὰ σχολεῖα λειτουργῶσιν ἔνευ διαταράξεων. Απαραίτητος ὅμως ὅρος τῆς εὐδοκιμήσεως τοῦ δικτατοῦ γυμνασίου εἴναι ὁ αὐστηρὸς καθορισμὸς τοῦ προεργμένου ἐλαχίστου ἥριου ἡλικίας τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸ γυμνάσιον μαθητῶν, διότι ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ τὸ ὥριον τοῦτο καὶ δὲν ζητήται αὐστηρῶς ἡ βεβαίωσις τῆς ὑπάρχεως αὐτοῦ δι' ἐπισήμων ἡγειραρχικῶν πιστοποιητικῶν, εἴναι ἀναπόθευκτος ἡ ἀποτυχία καὶ τοῦ δικτατοῦ γυμνασίου, ἐπειδὴ ἀναμριζόλως θά εἰσέλθωσι καὶ εἰς αὐτὸν μαθηταὶ ἀνήλικες καὶ ςώροι, ἀστο πρὸς γάρ τούτων αἱ διδάσκοντες θά σαργαζόνται νά παραβαλλωσι τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας, τούλαγιστον κατ' οὐσίαν, ἢ ὡρι καὶ κατὰ τύπους.

Τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς λειτουργίαν τοῦ δικτατοῦ γυμνασίου προσωπικὸν δυνάμεθα νά ἔρισομεν ὑποβιλέποντες εἰς τὸν ἡριθμὸν τῶν ὥρων τῆς ἑβδομαδιαίς διδασκαλίας ἐν ἑκάστῃ τάξει. Κατὰ τὰ ἰσχύοντα λοιπὸν προγράμματα τῶν Γερμανικῶν γυμνασίων, δῶν γεώτατον εἴναι τὸ τῆς Βυρτεμβέργης ἑκδοθὲν ἐν ἔτει 1906, οἱ ὥραι τῆς διδασκαλίας ἐκτὸς τοῦ μαθήματος τῆς γυμναστικῆς καὶ τῶν προαιρετικῶν μαθημάτων εἴναι ἐν ταῖς ἑπτά ἀγωγέραις τάξεσι 29 ἔως 32 καθ' ἑβδομάδα, ἐν δὲ ταῖς δύο κατωτάταις 25 ἔως 28.²

Ἐπομένως ἡρίζοντες καὶ ἡμεῖς ὡς κανονικὸν ἡριθμὸν τὰς 30 ἀρχαὶ διδασκαλίας ἐν ἑκάστῃ τάξει, δηλαδὴ ἐν ταῖς ὄκτῳ τάξεσι 240 ἔρας καθ' ἑβδομάδα, 24 δὲ περίπου ὥρας ἐργασίας δι' ἑκαστον τῶν διδασκόντων, εὐίσκομεν ὅτι διὰ τὸ δικτατές γυμνάσιον, ἐὰν δὲν εἴναι τάξεις τινὲς αὐτοῦ διηγημέναι εἰς τμῆματα, ἀρκοῦσιν ἔνδεκα διδάσκαλοι, ητοι 6 φιλόλογοι διδάσκοντες τὰ 'Ελληνικά καὶ τὰ Λατινικά, 1 ἑτερος φιλόλογος διὰ τὴν ιστορίαν, 1 μαθηματικός, 1 τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, 1 τῆς Γελλικῆς καὶ 1 τῶν Θρησκευτικῶν. Έκ τούτων διληπτέρως ὥρας θά διδάσκωσιν ὁ εἰς τοὺς φιλόλογους ἀνήκων γυμνασιάρχης ἔνεκα τῶν ἔργων τῆς διοικήσεως καὶ ὁ τῶν θρησκευτικῶν, ἀλλ' ἡ ἔνεκα τούτου προσθήκη ὥρων διδασκαλίας εἰς τοὺς ἀλλούς θά εἴναι τὸ πολὺ 2 ὥραι καθ' ἑβδομάδα. Σημειώτεον δὲ ὅτι τοσούτων ὥρων διδασκαλία δὲν θεωρεῖται ὑπέρμετρος, οὐδὲ εἴναι ἀσυνήθης καὶ σήμερον.

(1) Ἰδε E. Horn ἐ. ἀν. σελ. 44, 56, 73 εξ.

(2) Ἰδε τὸν παρὰ K. Knabe Das deutsche Unterrichtswesen der Gegenw. σελ. 47 συγκριτικὸν πίνακα (Aus Natur und Geisteswelt ἀριθ. 299) καὶ Ew. Horn ἐν. ἀν.

Ωσκύτως σημειωτέον ὅτι πάντες θὰ διδάσκωσι μόνον τὰ εἰδικὰ μαθήματα, ἀτινα ἐσπούδασαν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, πόσον δὲ τοῦτο ἔλαφρύνει τὸν κύπον τῆς διδασκαλίας, γινώσκουσι καλῶς πάντες οἱ διδάξαντες.

Οἱ σήμερον συνήθης ἀριθμὸς τοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως δὲν εἶναι κατώτερος τοῦ διὰ τὸ ὀκταετὲς γυμνάσιον ἀναγκαιοῦντος εἰμὴ μόνον κατὰ ἓνα διδασκαλὸν, ἐπειδὴ ἐὰν τὸ προσωπικὸν εἶναι πλῆρες, ἐν μὲν τῷ Ἑλληνικῷ σχολείῳ ὑπηρετοῦσι 3 διδασκαλοι, ἐν δὲ τῷ γυμνασίῳ 4 φιλόλογοι, 1 μαθηματικής, 1 τῆς Γαλλικῆς καὶ 1 τῶν θρησκευτικῶν, δηλαδὴ τὸ τὸ ὅλον 10 διδασκαλοι. "Οὐεν ἐὰν διατηρῶνται οἱ αὐτοὶ μισθοί, οὓς λαμβάνουσι σήμερον οἱ διδάσκοντες ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ τοῖς γυμνασίοις, τὸ ὀκταετὲς γυμνάσιον δὲν θὰ ἀπαιτήσῃ πρὸς μισθοδοσίαν τοῦ διδασκοντος προσωπικοῦ ποσὸν μεγαλύτερον τοῦ σήμερον δικτυακούμενου, εἰμὴ μόνον κατὰ τὸν μισθὸν ἐνὸς διδασκαλίου. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ἐὰν τὸ δημόσιον εὐπορῇ, θὰ εἶναι εὐχῆς ἔργον καὶ νὰ ἀμείβῃ γενναιότερον τὸ προσωπικὸν καὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτοῦ νὰ αὐξήσῃ κατὰ ἓνα εἰσέτι διδασκαλὸν, ἀλλὰ τοῦτο θὰ εἶναι πρόσθετος βελτίωσις, ἡτις δύναται καὶ νὰ ἐλλείπῃ ἐν ἀνάγκῃ. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ λεγθῇ καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν διδακτηρίων καὶ τῶν ὄργανων τῆς διδασκαλίας, ἡτις εἶναι ἀναγκαιοτάτη, ὡσπάτως δὲ καὶ περὶ τῆς προστήκης διδασκάλου τῶν τεχνικῶν μαθημάτων κάλλιον ἀμειβομένου τῶν νῦν γυμναστῶν.

"Οταν ἐν τῷ ὀκταετὲς γυμνασίῳ παρίσταται ἀνάγκη νὰ διαιρεθῶσι τάξεις τινὲς εἰς τμήματα, θὰ προστίθεται βεβαίως καὶ ἄλλο προσωπικόν, ὅπως γίνεται καὶ σήμερον, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι εὔκολον μένει βλάβης τῆς διδασκαλίας νὰ διδάσκωσιν ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι τὴν μὲν ἴστορίαν οἱ διδάσκοντες καὶ τὰ Ἑλληνικά, τὰ δὲ μαθηματικά οἱ φυσικοὶ καὶ τὰ φυσικὰ οἱ μαθηματικοί, η διάλρεστς μιᾶς ἡ δύο τάξεων, ἴσως δὲ καὶ περισσοτέρων δὲν δύναται νὰ αὐξήσῃ τὰς διαπάντας πολὺ ὑπὲρ τὰ καὶ σήμερον διπλανώμενα.

Τὸ ὀκταετὲς λοιπὸν γυμνάσιον δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἵνευ σπουδαίας αὐξήσεως τῶν δικτυων τοῦ δημοσίου, ἐνῷ ἡ μεταρρύθμισις αὕτη εἶναι τοσοῦτον σπουδαία, ὥστε καὶ μίνη αὕτη ἀρκεῖ νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν καὶ νὰ καταστήσῃ αὕτην ἀσυγκρίτως τελειωτέρων τῆς μέγχρι τιθέντων.

Πρὸς τὰ ὀκταετῆ γυμνάσια δὲν δύνανται νὰ προσαρμοσθῶσι τὰ σήμερον λειτουργοῦντα Ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπλῆ κατάργησις αὐτῶν θὰ καθίσταται λίγαν ἐπαισθητὴ ἐν τοῖς τόποις, ὅπου ταῦτα λειτουργοῦσι, δὲν εἶναι δ' εὐκαταία οὔτε ἡ ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκογενείας ἀπομάκρυνσις δεκαετῶν πειδῶν, ἵνα φοιτήσωσιν εἰς τὸ γυμνάσιον, οὔτε ἡ συσσώρευσις πολλῶν μαθητῶν εἰς τὰ γυμνάσια τῶν πόλεων, ὃν αἱ τάξεις κατ' ἀνάγκην θὰ διαιρῶνται εἰς τμήματα, νομίζω ἀπορράτητον νὰ μὴ καταρργηθῶσι

πάντα τὰ ὑπάρχοντα Ἑλληνικὰ Σχολεῖα, ἀλλὰ νὰ μετατραπῶσι τὰ σπουδαιότερα ἐξ αὐτῶν εἰς τετραχῆ ἡμιγυμνάσια ἔχοντα τὸ αὐτὸ πρόγραμμα πρὸς τὰς τέσσαρας κατωτέρας τάξεις τῶν γυμνασίων. Διὰ τὰ ἡμιγυμνάσια ταῦτα τὸ προσωπικὸν δύναται νὰ εἶναι: 3 φιλόλογοι: διδάσκοντες τὰ Ἑλληνικά, τὰ Λατινικά καὶ τὴν Ἰστορίαν, 1 μαθηματικὸς ἢ φυσικὸς διδάσκων τὰ τε μαθηματικὰ καὶ τὰ φυσικὰ καὶ 1 τῆς Γαλλικῆς, ὅστις δύναται νὰ γρηγορεύῃ καὶ ὡς διδάσκαλος ἄλλου τινὸς σχολείου, ἐὰν ὑπάρχῃ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ. Διὰ τὴν διδάσκαλίαν τῶν θρησκευτικῶν δύναται νὰ ληφθῇ ϕροντὶς νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ εὐπαίδευτός τις ἐφημέριος, ὅστις νὰ διδάσκῃ καὶ ἐν τῷ ἡμιγυμνασίῳ τὰ θρησκευτικὰ μετὰ μικρᾶς τινος ἀμοιβῆς. Πρὸς ἐκλογὴν τοῦ σπουδαιοτέρων Ἑλληνικῶν σχολείων, ἵνα μετατραπῶσιν εἰς ἡμιγυμνάσια, δὲν πρέπει νὰ ληφθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν σήμερον εἰς αὐτὰ φοιτώντων μαθητῶν, τὸ μὲν διότι πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν καίπερ μὴ προτιθέμενοι νὰ φοιτήσωσιν εἰς τὸ γυμνάσιον, φοιτῶσιν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον ἔνεκα ἐλλείψεως ἄλλου καταληλούτερου δι’ αὐτοὺς ἀνωτέρου σχολείου, τὸ δὲ διότι πολλάκις ἵνα μὴ καταργηθῇ τὸ σχολεῖον ἔνεκα ἐλλείψεως μαθητῶν, οἱ διδάσκαλοι ἡναγκάζοντο νὰ φαίνωνται ὑπεράγχιοι ἐπιεικεῖς. Διὰ τοῦτο πρέπει μᾶλλον νὰ ληφθῇ ὑπὲρ ὅσλιν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποφοίτων τῶν σχολείων τούτων, ὅσοι ἐνεγράφησκον εἰς γυμνάσιον τι κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ τόπου καὶ ἡ ἴστορικὴ σπουδαιότης αὐτοῦ.

Τὰ λοιπὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα βεβαίως θὰ καταργηθῶσι, τούτης ἀχιστὸν προσωρινῶς, ἀλλὰ τὸ προσωπικὸν αὐτῶν ὅσον δὲν δύναται νὰ ἐπαρκεῖσθαι εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, δὲν εἶναι οὔτε δίκαιον οὔτε πρέπον οὔτε συμφέρον διὰ τὴν πολιτείαν νὰ ἀποπεμφθῇ ἐκ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ τυποθετηθῶσιν εἰς ἑτερα σχολεῖα ἰδρυόμενα χάριν τῶν μελλόντων νὰ τραπῶσιν εἰς βιοποριστικόν τι ἐπάγγελμα κατὰ τὸ 14 περίπου ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν. Περὶ τῶν σχολείων τούτων διάλαμβάνομεν ἀκολούθως.

Ομοίως δὲ πρέπει νὰ καταργηθῶσι προσωρινῶς καὶ εἰς τὸ ἔξηρις νὰ καταργῶνται καὶ τὰ γυμνάσια, δι’ ὅσα δὲν δύναται νὰ ἔξευρεθῇ ἐπαρκές προσωπικὸν διδασκόντων, διότι ἡ λειτουργία αὐτῶν ἔνευ τοῦ ἀπαιτουμένου προσωπικοῦ εἶνε ἀληθής φενάκη. Ἐδρυσις δὲ νέων σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπεται ἔνευ νόμου δρίζοντος τὸν τόπον τῆς ἰδρύσεως ἐκάστου.

Περὶτῶν ἔξαετῶν δημοτικῶν καὶ τῶν ἐπαγγελματικῶν σχολείων.

Η τετραετής ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ μαθητεία, ἡ ἀπαιτουμένη πρὸς προπαρασκευὴν τῶν μαθητῶν πρὸς ἀκρόασιν τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ μαθημάτων δὲν δύναται θεωρηθῆ ἐπαρκής διὰ τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν μαθητῶν, οἵτινες μέλλουσι νὰ ἐπιδοθῶσιν εὐθὺς εἰς βιοποριστικόν τι ἐπάγγελμα μὴ εἰσεργόμενοι εἰς τὸ

γυμνάσιον, διότι καὶ ὁ γρόνος τῶν τεσσάρων ἐτῶν εἶναι δλίγος καὶ τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας κατ' ἀνάγκην ἀνεπαρκὲς πρὸς παροχὴν εἰδικωτέρας τινὸς προπαιδεύσεως. "Οταν δ' ἀποφοιτήσωσι τοῦ σχολείου δεκατεῖς τὴν ἡλικίαν, εἶναι εἰσέτι ἀνίκκινοι νὰ ἐπιδοθῶσιν εὐδοκίμως εἰς βιοποριστικόν τι ἐπάγγελμα, ὥστε δὲν ἔχουσι πᾶς νὰ γρηγοριούσισσι τὰ μετὰ τὸ δέκατον τρία ἡ τέσσαρα ἔτη πρὸς προπόνησιν εἰς τὸ μέλλον αὐτῶν ἔργον. Μένοντες δὲ ὄργοι ἡ προώρως εἰς τὴν ἀσκησιν ἐπαγγέλματός τινος ἀποστελλόμενοι λησμονοῦσι μὲν ὅσα ἔμαθον ἐν τῷ σχολείῳ, ἀποστρέφονται δὲ καὶ τὴν ἐπαγγέλματικὴν ἀσχολίαν ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ προοδεύσωσι ταχέως ἐναύτῃ. Διὰ τοῦτο πάντα τὰ πεπολιτισμένα κράτη ἔχουσιν ἴδρυσει ἵδια σχολεῖα χάριν τῶν πολυαριθμοτάτων τούτων μαθητῶν, καταβάλλονται δὲ πλεῖσται προσπάθειαι, ἵνα οὗτοι μὴ μένωσιν ἄμοιροι διδασκαλίας μηδὲ ἐνῷ ἀσκοῦσιν ἥδη τὸ ἴδιον ἐπάγγελμα μέχρι τοῦ δεκάτου διηγέρου τῆς ἡλικίας ἔτους.

Τοιαῦτα λοιπὸν σχολεῖα, ἀτιναὶ οἱ Γερμανοὶ καλοῦσι σχολεῖα περαιτέρῳ μοοφώσεως (Fortsbildungsschulen), εἴναι ἀπαραίτητα καὶ παρ' ἡμῖν, μέλλουσι δ' ἀναμφιβόλως νὰ ἀποδειγθῶσιν ὠφελιμώτατα ὡς δηλοῦσι καταφανδὲς καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς μόνον ἐν μέρει τὸ ἔργον τοιούτου σχολείου πληρούσσης ὡς μόνον καθ' ἑσπέραν ἐργαζούμενης Σχολῆς τῶν Ἀπόδων παιδῶν τοῦ συλλόγου Παρνασσοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως τοιαῦτα σχολεῖα δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε νὰ ὑπάρχωσι πανταχοῦ, καὶ ὅπου δ' ὑπάρχουσι, δυσκόλως θὰ ἐπαρκῶσι νὰ περιλάβωσιν ἀπαντάς τοὺς μέλλοντας νὰ μὴ φοιτήσωσιν εἰς τὸ γυμνάσιον μαθητάς, εἶναι ἀνάγκη νὰ διατηρηθῶσι καὶ τὰ νῦν ὑφιστάμενα ἔξατάξια δημοτικὰ σχολεῖα, ὃντις δύο ἀνώτεραι τάξεις δύνανται νὰ ἐπαρκέσωσι διὰ πολλοὺς τῶν μαθητῶν, ἐκνὲς ἐπαρκῶσιν οἱ διδασκαλοί. Θὰ ἥτο δ' εὐγῆς ἔργον. ὃν πάντα τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἥθελον γίνειν ἔξατάξια ἡ τούλλαχιστον τὰ πλεῖστα τῶν ὑπὸ γεωργικοῦ ἢ ναυτικοῦ πληθυσμοῦ κατοικουμένων χωρίων, δινοὶ παιδεῖς δὲν ἔχουσι πολλὴν χρείαν εἰδικωτέρας τεχνικῆς παιδεύσεως. Πρέπει ὅμως ἀπαραιτήτως τὰ ἀταγορευθῆ αδητηρῶς ἡ εἰς ἀγωτέρας τῆς κατωτάτης τάξεως τῶν γυμνασίων ἐγγραφὴ τῷ διπέρ τὰ τέσσαρα ἔτη ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις μαθητευσάντων ὡς καὶ τῷ μαθητῶν τῷ ποὺς τὰ βιοποιοτικὰ ἐπαγγέλματα καταρτιζόντων σχολείαν, ἐπειδὴ ἡ ἐν κάτοις διδασκαλία θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην σημαντικῶς διάφορος τῆς γυμνασιακῆς, ὥστε ἀδύνατον νὰ ἀναπληρώσῃ ταύτην. Ἐὰν δ' ἐπιτραπῇ, ἔστω καὶ μετὰ δοκιμασίαν, νὰ ἐγγράψωνται οὗτοι εἰς ἀνώτεραν τινὰ γυμνασιακὴν τάξιν, θὰ καταστῇ ἀναπότρεπτος ἡ εἰσοδος εἰς τὰ γυμνάσια πολυαριθμῶν ἀκαταρτίστων μαθητῶν, ὥστε ἔνεκα αὐτῶν θὰ εἶναι ἀδύνατος ἡ ἀκριβής τήρησις τοῦ προγράμματος τῆς γυμνασιακῆς διδασκαλίας.

Τὰ χάριν τῶν πρωτόμων εἰς βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα τρεπομένων μαθητῶν ἴδρυμένα ἐν ἀλλαις χώραις σχολεῖα εἶναι κατὰ τὸ είδος ποικιλώτατα, ἐπειδὴ ἔνεκα τοῦ ἐκεῖ ὑπάρχοντος μεγάλου Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

πληριθυσμοῦ τῶν κατοίκων καὶ τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως καὶ ποικιλίας τῶν ἐπαγγελμάτων ὑπάρχουσι πολυάριθμοι μαθηταὶ ἔχοντες εἰδικὰς ἀνάγκας, ὡστε δύνανται νὰ ἔχωσι καὶ εἰδικῶς δὶ' αὐτοὺς ὁργανωμένην σχολεῖα, ὑπάρχουσι δὲ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ ἄλλα σχολεῖα διὰ τοὺς ἄλλας ἀνάγκας ἔχοντας. Παρ' ἡμῖν δημος ἔνεκκα τοῦ μικροῦ πληριθυσμοῦ καὶ τῆς μικρᾶς ἀναπτύξεως τῶν ἐπαγγελμάτων τοιαῦτη ποικιλία εἰδῶν οὔτε συμφέρουσα οὔτε δυνατὴ εἶναι, ἀνάγκη δὲ νὰ ἔχωσι τὰ σχολεῖα ταῦτα ὅσον τὸ δυνατόν ἐνιαίον χρονικῷ, τοῦλάχιστον τὸ κατ' ἀρχάς. Διὰ τοῦτο καλῶς αὐτὰ Γερικὰ ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα, τουτέστι σχολεῖα παρασκευάζοντα τοὺς μαθητὰς διὰ πάντα τὰ μὴ ἔχοντα γρείαν πολλῶν θεωρητικῶν γνώσεων ἐπαγγέλματα καὶ ἡγεῖται εἰδικῶς δὲ ἐν μόνον ἐπάγγελμα τῷ δὲ διάγραμμοιδῇ.

Τὰ γενικὰ ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἔχωσι τέσσαρας ἑνίκασίας τάξεις, διὸ καὶ δύο κατώτεροι νὰ ἔχωσι πρόγραμμα μᾶλλον ἐγκυρωτούσια. Ὅστε νὰ μὴ δικρέωσι τῶν δύο ἀνωτάτων τάξεων τῶν ἔξαετῶν δημοτικῶν σχολείων, αἱ δὲ ἔτεραι δύο νὰ εἶναι ὥρισμέναι μᾶλλον δὲ εἰδικωτέραι πως διδασκαλίαιν, ίδιως ἐμπορικὴν καὶ γεωπονικήν. "Οπού δημος ὑπάρχουσι δημοτικὰ σχολεῖα ἔξαετάξια, ἀρκεῖσι διὰ τὰ γενικὰ ἐπαγγέλματικὰ σχολεῖα δύο τάξεις, καίτοι ἕστις ἀποδειγμῆ ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ δικτυρηθῶσι καὶ τότε τετραετῆ, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ ἔξαετη δημοτικὰ σχολεῖα λειτουργοῦντα, καὶ δεγόμενα μαθητὰς ἐκ τῆς τετάρτης τάξεως ἐκείνων. Ή πεῖτρα θὰ ἀποδείξῃ τὸ προσφορώτερον.

Ἐν 'Αθηναῖς καὶ ἄλλαις μεγάλαις πόλεσι δύνανται νὰ ὑπάρχωσι καὶ εἰδικώτεροι τοιαῦτα σχολεῖα γάριν τῶν τεκτονικῶν καὶ μεταλλουργικῶν ἐπαγγελμάτων, ὡς εἶναι ἡ δυστυχῶς μὴ λειτουργοῦσα Σεβαστοπόλειος σχολή, περὶ τῆς νομίζω ὅτι θὰ ἤτοι σκοτιμώτερον νὰ διαιρεθῇ εἰς τέσσαρας τάξεις ἀντὶ τῶν τριῶν, τινα τὰ ἐγκύρωλια μαθήματα, ίδιως τὰ 'Ελληνικὰ καὶ ἡ ιστορία, διδάσκωνται πληρέστερον.

Τὰ κυριώτατα τῶν ἐν τοῖς γενικοῖς ἐπαγγελματικοῖς σχολείοις διδασκομένων μαθημάτων θὰ εἶναι τὰ 'Ελληνικὰ μετὰ πολλῶν ἀσκήσεων εἰς ἐκθέσεις καὶ ἡ πρακτικὴ ἀριθμητικὴ καὶ γεωμετρία, ἔπειτα δὲ στοιχειώδεις γνώσεις ἐκ τῆς φυσικῆς, τῆς φυσικῆς ιστορίας, τῆς γημείας καὶ τῆς ὑγρεινῆς, θρησκευτικά, γεωγραφία καὶ ιστορία. 'Ἐν ταῖς δύο ἀνωτέραις τάξεσιν ἐκτὸς τῶν προεργμένων μαθημάτων πρέπει νὰ διδάσκωνται ἐμπορικὴ λογιστικὴ καὶ καταστιγματοφύλακίς, ἰγνογραφία καὶ πραγματογνωσία (τεχνολογία καὶ ἐμπορευματολογία). 'Ανάλογον εἶναι καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν ἐν Γερμανίᾳ δημοίων σχολείων (ἴδε Knabe ἐν. ἀν. σελ. 37).

Τὸ προσωπικὸν αὐτῶν, ἐάν εἶναι τετραετῆ, δύναται νὰ καταρτισθῇ ἐξ ἐνὸς δημοδιδασκάλου διδάσκοντος τὰ θρησκευτικά, τὴν ὑγρεινήν, τὴν φυσικὴν ιστορίαν, τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἰγνογραφίαν καὶ τὴν γραμματικήν, ἐνὸς τῶν νῦν ἐλληνοδιδασκάλων ἡ πτυχιούσου τῆς φιλολογίας διδάσκοντος τὰ 'Ελληνικὰ καὶ τὴν ιστορίαν, ἐνὸς

πτυχιούχου ἐμπορικῆς σχολῆς ἢ τῶν μαθηματικῶν διδάσκοντας ἀριθμητικήν, γεωμετρίαν καὶ ἐμπορικὴν λογιστικὴν καὶ καταστιχογραφίαν καὶ ἑνὸς πτυχιούχου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διδάσκοντος φυσικήν, γημείαν καὶ πραγματογνωσίαν, οἵτις τὸ ὅλον ἐκ τέσσερας διδασκάλων. Γεωπονικά τινα μαθήματα δίδασκει νὰ διδάσκῃ εἰδικάτερον εἰς τοῦτο προπαιδεύμενος ὃ διδάσκειν τὰ φυσικὰ μαθήματα, εἴτε καὶ πτυχιούχος γεωπόνος διορίζομενος διντὶ τοῦ πτυχιούχου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν· Ἐν τοῖς μεγαλυτέροις κέντροις ή διπούλων προσωπικὸν δινάμενον νὰ διδάσκῃ καὶ θεολογίαν ἔξευρεθῆται ἡ ἀποτούμενα γρηγοριακά μέσα, οὐδὲ διδύνεται ἐν τοῖς διδακτηρίοις τῶν γενικῶν ἐπαγγελματικῶν σχολείων νὰ γίνεται διδασκαλία καὶ κατὰ τὰς νῦν καταστάσεις ἡ τὰς διακοπές, οἷα ἡ ἐν τῇ Σχολῇ τῶν ἀπόρων παιδῶν τοῦ σύλλογου Παρνασσοῦ ἡ ἐν τῇ νυκτερινῷ σχολεῖῳ τῆς Βιοτεγνικῆς ἑταῖρείας, ἵνα καὶ οἱ μῆτραι δινάμενοι νὰ φιττῶσιν εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα ὡς τακτικοὶ μαθηταὶ τυγχάνωσι διδασκαλίας τινὸς πρὸς συμπλήρωσιν καὶ συγκράτησιν τῶν δεδιδαχμένων.

Ἐν τοῖς Γενικοῖς ἐπαγγελματικοῖς σχολείοις δίδασκει νὰ εὕρῃ θέσιν ἄπαν τὸ περισσεύον προσωπικὸν τῶν νῦν ὑπαρχόντων Ἑλληνικῶν σχολείων, ὅπερ δὲν οὐδὲ εἶναι γρήσιμην ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ τοῖς ἡμιγυμνασίοις, διστε μήτε ἔλλειψις προσωπικοῦ νὰ προκύψῃ διὰ τὰ νέα σχολεῖα, μήτε οἱ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις διδάσκοντες νὰ ἀπομακρυνθῶσι προσώρως ἐκ τῆς δημοσίεως ὑπηρεσίας ἐπιβαρύνοντες ἀνωφελῶς τὸ ταμεῖον τῶν συντάξεων ἡ περιπίπτοντες ἀναξίως εἰς ἔνδεικνυν καὶ δυστυχίαν. Ὑπάρχουσι δὲ δικαιολόγοι ἐν τῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις διδασκάντων, καὶ δὴ καὶ ἐκ τῶν στερεουμένων πανεπιστημιακοῦ πτυχίου, περὶ δῶν οἱ ἐπιθεωρηταὶ τῆς μέστης ἐκπαιδεύσεως βεβιοῦσιν ὅτι ἐργάζονται καλλιστα.

Οἱ ἀριθμὸς τῶν ἰδρυθησμένων Γενικῶν ἐπαγγελματικῶν σχολείων θά δρισθῇ κατ’ ἀνάγκην συμβόνων πρὸς τὴν διακέσιμον δαπάνην καὶ τὸ ὑπάρχον διδακτικὸν προσωπικόν, ὡς ἔδραι δ’ αὐτῶν πρέπει νὰ προτιμηθῶσιν κι πάλεις καὶ κι σχετικῶν μεγαλύτεραι καὶ εὐπορώτεραι τῶν κωμῶν, ἐν τίς οἱ κάτοικοι ἐπιδίδονται μᾶλλον εἰς βιομηχανίας ἡ βιοτεγνικάς ἐργασίας ἡ εἰς μικρεμπόριον, δικαιολόγοι διάτι ἐν τοιούτοις τόποις οὐδὲν ἔχωσι ταῦτα πλείονας μαθητὰς καὶ θά γίνωνται ὀφελιμότερα, ἀλλὰ καὶ διάτι δὲν ἐκεῖ βίος δὲν οὐδὲ παρέχῃ εἰς τοὺς διδασκάλους τὰς δεινὰς στερήσεις καὶ κακονογίας, ἀς ὑφίστανται σήμερον οἱ διδασκάλοι ὑπηρετοῦντες ἐν ἀξένοις καὶ ἀπόροις τόποις καὶ ἀποβάλλοντες βαθμηδόν τὴν προτέραν μόριων αὐτῶν ἔνεκα τῆς ἀγροικίας τοῦ περιέχοντος.

Τὰ Γενικὰ ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα, περὶ δῶν ἐλέγουσαν ἡ δημόσια προσήκοντα ἀρκοῦσι μὲν βεβαίως νὰ παράσχωσιν εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ μετέλθωσι γειρωνακτικὰ ἐπαγγελματικὰ τὰς ἀπαρχήτητους πρὸς εὐδόκιμον ἀσκήσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν γνώσεις, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ ἐπαρκέσωσιν ὡς προπαιδευτήρια τῶν προσορίζομένων πρὸς σπουδαιοτέρας ἐπαγγελματικὰς ἐπιγειρήσεις. Διτὶ

τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ ἰδευθῶσι καὶ παρ' ἡμῖν, ὅπως ὑπάρχουσιν ἐν πάσαις ταῖς πεπολιτισμέναις χώραις, πρακτικά σχολεῖα ἀνώτερα τῶν προειρημένων γενικῶν ἐπαγγελματικῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ἀνότερα πρακτικὰ σχολεῖα δέχονται μαθητὰς κατέχοντας τούλαχιστον μέρος τῆς γυμνασιακῆς διδασκαλίας η̄ περὶ μεμβράνουσι μέρος τῆς γυμνασιακῆς διδασκαλίας ἐν ἑαυτοῖς, εἶναι καλὸν πρὸς ἀποφυγὴν ταυτολογιῶν νὰ ἀναβλέψωμεν εἰς ἀκόλουθον κεφάλαιον τὴν περὶ τῶν ἀνωτέρων πρακτικῶν σχολείων μελέτην, ἵνα διαλάβωμεν πρῶτον περὶ τοῦ προγράμματος τῶν γυμνασίων.

Πρόγραμμα τῶν γυμνασίων.

Τὸ πρόγραμμα τῶν ἡμετέρων γυμνασίων θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην πολὺ διάφορον τοῦ τῶν γυμνασίων τῶν γωρῶν τῆς λοιπῆς Εὐρώπης, ἐπειδὴ ἔκει κατέχουσι πρωτεύουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν μαθημάτων τὰ Λατινικά, ἀτινά δὲ ἡμᾶς δὲν ἔχουσι τοιαύτην σπουδαιότητα. Ἐπειδὴ δὲ ἐκτὸς τούτου ὑπάρχουσι καὶ κατὰ τὰς διαφόρους γώρας ὅγι ἀσήμαντοι διαφορὰι ὡς πρὸς τὸ ὅλον τοῦ χρόνου τῆς διδασκαλίας ἀπάντων τῶν μαθημάτων η̄ ἔκστου μαθήματος κατ' ἴδιαν, ἐνίστε δὲ καὶ ὡς πρὸς αὐτὰ τὰ μαθήματα, ἐννοεῖται ὅτι οὐδὲν ξένον πρόγραμμα δυνάμεις νὰ ἀκολουθήσωμεν κατὰ πάντα. Ἄλλ' ὅμως καὶ παρὰ τὰς τοιαύτας μεγάλας ἀσυμφωνίας, τὰ σχολικὰ προγράμματα τῶν γωρῶν ἔκεινων δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς ἡμᾶς ὡς ἀσφαλεῖς ὁδηγοὺς περὶ τῶν σπουδαιοτάτων καὶ θεμελιωδεστάτων ἀρχῶν, ἃς πρέπει νὰ τηρήσωμεν ἐν τῷ καταρτισμῷ τοῦ προγράμματος τῶν ἡμετέρων σχολείων.

Διὸ τοῦτο νομίζω ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἡμετέρη κυβέρνησις πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν κρίσιν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ὅσα δύνανται κατ' ἔξοχὴν νὰ παρέγωσιν εἰς ἡμᾶς διδάγματα, νὰ μὴ διακινδυνεύσῃ δὲ κατ' οὐδένα τρόπον νὰ στηριγθῇ εἰς πρωτότυπους σκέψεις οἰωνδήποτε τῶν παρ' ἡμῖν μεταρρυθμιστῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἀναρμοδιωτέρων, οἷοι ὑπάρχουσι πολοὶ παντοῖς ἐκφέροντες κρίσεις καὶ ἀξιώσεις· ἐπειδὴ περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐκπαιδευτικοῦ ζητήματος ἔχουσι διασπαρῆ τοσοῦτον ἀλλόκοτοι θεωρίαι καὶ τοσοῦτον παιδαριώδεις προλήψεις, ὅσαι περὶ τοῦ προγράμματος τῶν ἡμετέρων σχολείων.

Συμφώνως λαւπὸν πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην δὲν θὰ προτείνωμεν καὶ ἡμεῖς οὐδὲ ἐν, ὅπερ νὰ μὴ εἴραι κατ' ἀρχὴν σέμφυτον πρὸς τὰ πλείστα καὶ ἐπικρατέστερα τῶν γυμνασιακῶν προγραμμάτων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν. Ἐκ τῶν γυμνασιακῶν δὲ προγράμματων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν ὡς τὸ μέγιστον κῦρος ἔχοντα, ὡς καὶ παρετηρήθη ἀνωτέρω ἐν τῷ προλόγῳ, πρέπει νὰ θεωρηθῶσι τὰ ἐν τοῖς Γερμανικοῖς κράτεσιν ἴσχυοντα, ὅγι μόνον διότι καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ παιδαγωγικὴ κατ' ἴδιαν ἀπὸ ἐκπαιδευτικές ζήδη καὶ πλέον πρωτεύει ἐν τῷ κόσμῳ, οὐδὲ διότι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ δύναται νὰ εὐρεθῇ τόσοῦτον μέγας ἀριθμὸς εἰδικῶν τε καὶ μὴ εἰδικῶν ἐπιστημόνων ἐμβριθέστατα πάντα τὰ παιδαγωγικὰ

ζητήματα μελετησάντων καὶ συζητησάντων, καὶ προσέτι ἐπιμελῶς ἔξετασάντων καὶ τὰ συρλεῖα πάντων τῶν ἄλλων κρατῶν ἐκ τε βιβλίων καὶ δι' εἰδικῶν περιηγήσεων, ἀλλ᾽ οὐ μᾶλλον διύτε τὰ ἐν Γερμανίᾳ ισχύοντα προγράμματα ἑθεσμοθετήθησαν ἡνευ οὐδεμιᾶς ἀλλοτρίας ἐπιδράσεως κατ' εἰσήγησιν πολλῶν ἄριστα πρὸς τὸ ἔργον αὐτῶν παρεσκευασμένων ὑπουργῶν, ἐνῷ ἐν ἄλλαις γόραις, ὡς ἐν Γαλλίᾳ, Ἰταλίᾳ, Πορτογαλίᾳ, Ἰσπανίᾳ, τὰ προγράμματα ἑθεσμοθετήθησαν συνήθως μετ' ἀνεπαρκοῦς μελέτης ἢ καὶ ἡνευ μελέτης, ὅχι σπανίως δὲ κατ' εἰσήγησιν πολιτικῶν ὅλως ἀπαρασκεύων ἢ τυχαρπάστων, ἣν ἡ κρίσις ἡτο ἐσκοτισμένη ἐκ τῶν παθῶν τοῦ κομματικοῦ ἀντικρισμοῦ ἢ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς κληροκούς ἀντιπαρθέας ἢ ἐκ τῶν σοσιαλιστικῶν σοφισμάτων. Ἐν Γερμανίᾳ οὐδὲν τοιοῦτον κακὸν ἐπέδρασεν μέχρι τοῦδε ἐπὶ τοῦ καταρτισμοῦ τῶν συρλικῶν προγραμμάτων, ὃστε ταῦτα οὐδὲν ἀλλο εἶναι εἰμὶ καθιερών καὶ ἀνεπηρέσστον πόρισμα τῶν ἐπιστημονικῶν μελετῶν καὶ τῶν πολυεῦνων συζητήσεων. Πάσας τὰς περὶ τῶν γυμνασιακῶν προγραμμάτων εἰδήσεις παρέλαβον ἐκ βιβλίων ἀναμφισθητήτου κύρους, οἷα τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα τοῦ E. Horn, τοῦ K. Knabe καὶ τοῦ A. Baumeister, ἐν οἵς δύνανται πᾶσαι νὰ εὑρεθῶσιν εὔκοινότατα, ὃστε εἶναι περιτταὶ αἱ παραπομπαί.

Τὸ πρώτιστον καὶ θεμελιωδέστατον ζήτημα ἐν τῇ συντάξει παντὸς συρλικοῦ προγράμματος εἶναι ἡ καθοσισμὸς τοῦ ὅλου τῶν ὥρῶν τῆς ἐν τῷ συρλείῳ διδασκαλίᾳς καθ' ἑβδομάδα, ὅπερ δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνῃ τὴν ὥστα τῆς σωματικῆς ἀντοχῆς τῶν ὑγιῶν εὐέντων μαθητῶν, ἀλλ' οὐδὲ καὶ νὰ ἔξαντλῇ αὐτοὺς μέχρις ὑπερκοπώσεως. Ἐξετάζοντες λοιπὸν συετικῶς ποὺς τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ προγράμματα τῶν συρλείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως τῶν ἄλλων γλωρῶν, εὑρίσκομεν διὰ τὸ νεωτατον τῶν ἐν Γερμανίᾳ τοιούτων προγραμμάτων, ἡτοι τὸ τῆς Βιρτεμβέργης ἐκδοθέν ἐν ἔτει 1906 δρίζει διὰ μὲν τὰς τέσσαρας ἀνωτάτας τάξεις τοῦ ὀννεαταξίου γυμνασίου 30 ὥρας διδασκαλίας, διὰ τὰς τρεῖς κατωτέρας 29 καὶ διὰ τὰς δύο κατωτάτας 25-26 καθ' ἑβδομάδα μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν 2 ὥρῶν τῆς γυμναστικῆς καὶ τῶν 6 ἐως 12 ὥρῶν τῶν κατ' οἶκον γραπτῶν ἐργασιῶν διὰ τὸ πραγματολογικὰ γυμνάσια καὶ τὰς ἀνωτέρας (ἡτοι ἐννεαταξίους) πραγματολογικὰς συρλές τὸ πρόγραμμα δρίζει 1-2 ὥρας πλέον τῶν γυμνασίων ἐν ταῖς ἀνωτάταις τάξεσιν. Τῶν νεωτεριστικωτάτων γυμνασίων τῆς Πρωσσίας, ἡτοι τῶν συντεταγμένων κατὰ τὸ λεγόμενον σύστημα τῆς Φραγκούρτης καὶ τῆς Ἀλτένης, τὸ πρόγραμμα δρίζει διὰ μὲν τὰς ἀνωτάτας τάξεις 33-35 ὥρας, διὰ δὲ τὰς κατωτάτας 30-32 συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς γυμναστικῆς. Ὁμοίως καὶ εἰς τὰ πραγματολογικὰ γυμνάσια τῆς Βαυαρίας ἔχουσιν ὁρισθῆ διὰ τὰς τέσσαρας ἀνωτάτας τάξεις 31-33 ὥραι, διὰ τὰς κατωτέρας 29-30 καὶ διὰ τὰς τρεῖς κατωτέρας 25-26· ἀλλὰ διὰ τὰ ἀνθρωπιστικὰ γυμνάσια τῆς αὐτῆς γλώρας αἱ ὥραι εἶναι 29 ἐν ταῖς ἀνωτάταις τάξεσιν.

27--29 ἐν ταῖς μέσαις καὶ 25--26 ἐν ταῖς τρισὶ κατωτάταις. Τὸ δριον δὲ τῶν βαυαρικῶν γυμνασίων εἶναι τὸ ἐλάχιστον ἐκ πάντων τῶν ἐν Γερμανίᾳ. Τὰ τὸ μέγιστον δριον τῶν ὥρῶν κατέχοντα προγράμματα, διὰ τὸ τοῦ Σαξονικοῦ Κοβούργου δρίζουσι 30--31 ὥρας διὰ τὰς κατωτάτας τάξεις. 34 δὲ ἔως 37 διὰ τὰς ἀνωτάτας.

Τὰς ἐν Ἑλβετίᾳ γυμνάσια κατέχουσι τὸ μέσον τῶν δύο ἀκρων δρίζοντα συνήρωες 31--34. Ἐν Αὐστρίᾳ διὰ μὲν τὰ πραγματολογικὰ γυμνάσια καὶ τὰς ἀνωτέρας πραγματολογικὰς σχολάζονται 30--33 ὥραι, ἀλλὰ διὰ τὰ γυμνάσια παραδόξως ἐν μὲν ταῖς κατωτάτας τάξεσι 29--31, ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέραις μόνον 27. Ἐν Φωλλανδίᾳ τὸ πρόγραμμα τοῦ ἔτους 1904 ὁρίζει 31 ὥρας δι' ἀπάσις τὰς τάξεις, ἐν Σουηδίᾳ 30--32, ἐν Νορβεγίᾳ δὲ 36 δι' ἀπάσις τὰς τάξεις. Ὁμοίως καὶ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ 1914 ὁρίζονται ἐν τῇ Α' τάξει τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου 28 ὥραι, ἐν τῇ Β' 29, ἐν τῇ Γ' 30, ἐν πάσαις δὲ ταῖς γυμνασιακαῖς τάξεσι 31 ἐκτὸς τῆς γυμναστικῆς καὶ τῆς ὀδικῆς.¹⁾

Ταύτησιν ὅμως καὶ γῶραι, ἐν αἷς αἱ ὥραι τῆς διδασκαλίας εἶναι σημαντικῶς ὀλιγώτεραι, τοιαῦται δὲ εἴναι ἡ Γαλλία, ἐν ἧ δρίζονται 22--24 ὥραι, ἡ Πορτογαλλία (24--27), καὶ ίδίως ἡ Ἰταλία, ἐν ᾧ δρίζονται μόνον 21--24 ὥραι.

Διὰ τὰ ἡμέτερα σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως νομίζω, ως προσέλεχθη ἡδη (σει. 33), ὅτι εὐλογον θὰ ἐτο νὰ ἐρισθῶσιν ἐν πάσαις ταῖς τάξεσι 30 ὥραι καθ'¹⁾ ἐβδομάδα ἐκτὸς τῶν ὥρων τῆς γυμναστικῆς καὶ τῶν ἐκδρομῶν, διότι τὸ μέτρον τοῦτο τηρεῖ περίπου τὸν μέσον δρον τῶν πλείστων καὶ εὐδοκιμωτάτων προγραμμάτων τῶν ἀλλων ἔθνων. Κάτω τοῦ ὁρίου τούτου νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ κατέλθωμεν, οὐδὲκαὶ δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀξιον μιμήσεως τὸ παραδειγμα τῶν ἐρισάντων πολὺ μικρότερον καύνον διδασκαλίας ἔθνων, ἢτοι τῶν Γάλλων, τῶν Πορτογάλλων καὶ τῶν Ἰταλῶν, ὅγι μόνον διότι ἡ κρίσις τῶν συνταξάντων τὰ προγράμματα ἐκεῖνα δὲν δύνανται νὰ ἀξιοῦ οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν τοσοῦτον καῦσος, ὅσον ἡ τῶν ἀλλων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ίδιαν ἡμῖν κυιωνικὴν κατάστασιν καὶ τὰ ἡμέτερα ἡθη. Ἐν πρώτοις δὲν πρέπει νὰ παρίδωμεν ὅτι ἔχομεν ὅχι διλύγας ἕօρτάς, ίδίως κατὰ τοὺς μῆνας τῶν μαθημάτων, δὲν εἶναι δὲ οὔτε εὔκολον οὔτε ὀφέλιμον νὰ καταργήσμεν αὐτὰς ἀπερισκέπτως ἀντικαχόμενοι πρὸς μακροχρονίους παραδίσεις καὶ ἀπομακρύνοντες τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τὰς πατρίους θεοσεβείας. "Ἐπειτα παρ' ἡμῖν ὁ μαθητὴς δὲν ἔχει νὰ διδαχθῇ πολλὰ ἔξω τοῦ σχολείου, ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι τῶν μαθητῶν εἶναι τέκνα γυνέων ἀπαιδεύτων, αἱ πόλεις καὶ κάμπαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἔχουσιν ἀξιαλόγου μνημεῖα ἢ ἔργα τέχνης, τὸ θέατρον διέργεται περίδον ἐσγάτης καταπτώσεως, τὰ βιβλία εἶναι ὀλιγιστα καὶ ἐλάχιστα διαδεδομένα, ἡ δὲ βιβλιεμπορία εὑρίσκεται ἐν

(1) Δελτίον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἑκκλησιαστ. κλ. Α' (=1915) σελ. 220 καὶ 235.

σπαργάνοις. Ἀλλαχοῦ δὲ κοινωνικὸς βίος τοσοῦτον ἐμπνέει τὴν φιλομάθειαν, ὥστε ἐν πλείστοις σχολείοις διδάσκονται καὶ μαθήματα μὴ ὑποχρεωτικά, ἡτια ἀκροῶνται αὐτοπροσωρέτως πολλοί, ἐνῷ παρ' ἡμῖν πλείστοι προσπαθεύσι νὰ ἀπαιλεῖσσι καὶ αὐτῶν τῶν ἀπαραιτήτων, ἀκρούμενοι μόνον εἰς τὴν ὑπόκτησιν τυπικοῦ τινος πτυχίου παρέχοντος εἰς αὐτοὺς «τὰ προσόντα» πρὸς κατάληψιν δημοσίων θέσεων. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων τὸ μόνον μέσον, δι' οὗ δύναται νὰ προσχθῇ, ή μέρφωσις τῶν μαθητῶν, εἶναι ἡ μετὰ τοῦ διδασκαλίου ἀναστροφή, ὥστε αὕτη δὲν πρέπει νὰ είναι διληγούρονιστέρα τούλαχιστον τοῦ μέσου ὅρου, ὃν ἔριζουσι τὰ πλείστα καὶ εὑδαικεύσταν τὸν έθνον.

Μετὰ τὸ ζήτημα τοῦ καθηρισμοῦ τοῦ ὄλου γρόνου τῆς διδασκαλίας, ὅπερ ἐπραγμάτεύθη μεν ἡδη, πρώτιστον ζήτημα τῆς συντάξεως τοῦ προγράμματος τοῦ γυμνασίου ὑποδείπεται: ἀριθμὸς τῶν διδακτέων μαθημάτων καὶ ἡ κατανομὴ ὠρισμένων ὡρῶν ἐκ τοῦ ὄλου γρόνου τῆς διδασκαλίας εἰς ἕκαστον τῶν μαθημάτων τούτων.

Ἐξετάζοντες λοιπὸν σγετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ γυμνασιακὸν προγράμματα τῶν κυριωτέρων Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν εἰρίσκομεν ὅτι ἀπανταχοῦ ἐκτὸς μόνης τῆς Νορβεγίας τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν διδασκομένων μαθημάτων κατέχουσιν αἱ ἀρχαὶ αἱ κλασικαὶ γλῶσσαι, ἡτοι ἡ Λατινικὴ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ, διν ἀμφοτέρων ἡ διδασκαλία συνήθως καταλαμβάνει πλέον τοῦ ἐνδε τρίτου τοῦ συγόλου τῶν ὡρῶν τῆς διδασκαλίας συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ὡρῶν τῆς γυμναστικῆς, σπανιώτερον δὲ διληγότερον κατά τοῦ ἐνδε τρίτου τοῦ γρόνου τούτου. Τοῦ κανόνος τούτου δὲν ἔξαιροῦνται οὐδὲ τὰ κράτη τὰ ἔχοντα τὸ ἀλάχιστον ὅριον τοῦ γρόνου τῆς διδασκαλίας, ἡτοι ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία, διητὶ ἐν Γαλλίᾳ μὲν ἐκ τῶν 197 1/2 ὡρῶν τῆς ὅλης διδασκαλίας τοῦ πρότου groupement ἐν ταῖς ἐπτὸ τάξεσι τῶν δύο cycles, καὶ ταῖς δύο τῆς classe élémentaire αἱ ἀρχαὶ γλῶσσαι καταλαμβάνουσιν ὥρας 63, ἡτοι 45 ἡ Λατινικὴ διδασκομένη ἐν ἐπτὸ τάξει, 18 δὲ ἡ Ἑλληνικὴ ἐν πέντε τάξεσιν ἐν Ἰταλίᾳ δὲ ἐκ τῶν 190 ὡρῶν τῆς διδασκαλίας ἡ μὲν Λατινικὴ γλῶσσα ἔγει 45 ὥρας, ἡ δὲ Ἑλληνικὴ 18, ἡτοι τὸ ὅλον 63.

Τὰ Γερμανικὰ κράτη, ἡτια ἡμεῖς διεῖλομεν μᾶλλον νὰ ἔχωμεν ὡς ὑπόδειγμα, παρέχουσιν εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν διδασκομένην ἐν πάσαις ταῖς τάξεσι 66 ἔως 81 ὥρας, εἰς δὲ τὴν Ἑλληνικὴν 36 ἔως 40, ἡτοι εἰς ἀμφοτέρας δύο 102 ἔως 121 ὥρας. Τὰ μεταρρυθμιστικὰ προγράμματα τῆς Φραγκφούρτης καὶ τῆς Ἀλτόνης, ἡτινα δὲν ἔχουσιν ἐφαρμοσθῆ μέχρι τοῦδε, εἰμὶ μόνον ἐν διήγοντις γυμνασίοις πρὸς πειραματισμόν, ἔχουσι πειρωρίσει τὰς μὲν ὥρας τῶν Λατινικῶν εἰς 52, τὰς δὲ τῶν Ἑλληνικῶν εἰς 32, ἡτοι τὸ ὅλον εἰς 84 δι' ἀμφοτέρας τὰς ἀρχαίκας γλῶσσας.

“Ινα λοιπὸν γίνη δρθῇ σύγκρισις τοῦ προγράμματος τῶν μετέρων σχολείων πρὸς τὰ προγράμματα ἐκείνων πρέπει νὰ συνο-

πολογισθή καὶ παρ' ἡμῖν ὁ χρόνος τῆς διδασκαλίας ἀμφοτέρων τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν, δύντι ἐν ὑπάσῃ τῇ ὥλῃ Εὐρώπη ἀμφότεραι αἱ ἀρχαίαι γλῶσσαι διδάσκονται ἐν συναρτεί, καὶ μάλιστα ἡ διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς γίνεται κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν Αστινικήν.

”Ιδε Roloff, Lexikon d. Paed. II 483. ”Οὗτον ἔνν παραβάλωμεν οὕτω πρὸς ἐκεῖνα τὸ πρόγραμμα τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἑλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων τῆς 5 Νοεμβρίου 1906, βλέπομεν ὅτι αἱ ἄραι διδασκαλίας αἱ παρεχόμεναι εἰς τὰς ἀρχαίας γλώσσας εἶναι ὀλιγάτεραι καὶ τοῦ ἐλαχίστου ὅρου τῶν Γερμανικῶν γυμνασίων, ἤτοι τοῦ κατὰ τὰ προγράμματα τῆς Φραγκφύρτης καὶ τῆς Ἀλτόνης· δύντι ἡ μὲν ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα κατέχει 40 ὥρας ἐν τῷ γυμνασίῳ καὶ 22 ἐν τῷ Ἑλληνικῷ σχολείῳ, ἤτοι τὸ ὅλον 62, ἡ δὲ Λατιτικὴ 12 ἐν τῷ γυμνασίῳ καὶ 1 ἐν τῷ Ἑλληνικῷ σχολείῳ, δηλαδὴ ἀμφότεραι ὅμου ὥρας 75, ἀπέναντι τῶν 84 τοῦ προγράμματος τῆς Φραγκφύρτης καὶ τῆς Ἀλτόνης. Τὸ δὲ πρόγραμμα τοῦ 1914 ἡλάττωσεν ἔτι μᾶλλον τὰς ὥρας τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν εἰς 68 1)2, ἤτοι ἀνὰ 7 ὥρας ἐν ταῖς δύο ἀνωτέραις τάξεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου, 3 δὲ ἐν τῇ Α' τάξει αὐτοῦ ἐπὶ ἐν μόνον ἑξήμηνον, ἐπομένως 1 1)2 τὸ ἔτος, 38 δὲ ἐν τῷ γυμνασίῳ.¹ Καὶ ἐπειδὴ τὸ ὅλον τῶν ὥρων τοῦ προγράμματος εἶναι 242 (ἤτοι 102 τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ 140 τοῦ γυμνασίου), ἡ ὀνταριγία τῶν 68 1)2 πρὸς τὸ ὅλον τῶν ὥρων εἴται ἀσυγκρίτως μικροτέρα;
ἐν οἰαδίποτε Ἐδρωπαϊκῇ χώρᾳ, καὶ ταῦτα ἐνῷ ἡ Μέση Ἐκπαίδευσις εἶναι παρ' ἡμῖν μάνιν ἐπταστής. Καὶ δύως ἐνῷ τοσοῦτον ὑστεροῦμεν πάντων τῶν ὅλων Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, μάνιν ἐν Ἑλλάδι ἀκούονται τοσαῦται κραυγαὶ ὅτι δῆθεν ἐπικρατεῖ ἐν τῇ ἐκπαίδευσι. ὁ ἀκλασικισμὸς καὶ ἡ προγονοπληγία. Τοσοῦτον τερατωδῶς παραμορφοῦται ἡ ἀλήθεια ὑπὸ ἀτυνειδίτοι προπαγάνδας.

”Ἀληθῶς τὸ δῆμέτερον πρόγραμμα τοῦ 1906 παρέχει καὶ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ ἑτέρας 8 ὥρας, ἀλλὰ πρῶτον μὲν καὶ ἡν προστεθῶσι καὶ αὐταις εἰς τὰς δύρας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, πάλιν τὸ σύνολον τῶν δύων μόλις ἰσοῦται πρὸς τὸ ἑλληστικὸν ὅριον τοῦ χρόνου τῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς Γερμανικοῖς γυμνασίοις, ἐπειτα δὲ τὰ νέα, Ἑλληνικά εἶναι ἡ μητρικὴ γλῶσσα τῶν μαθητῶν, ἐν Γερμανίᾳ δὲ καὶ ἐν ἀπάσῃ τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ἡ μητρικὴ γλῶσσα τῶν μαθητῶν διδάσκεται καὶ ἀριστὲ ἐν ἴδιαις ὥραις 22-27. ”Οὗτον δὲν ἐπιτρέπεται νὲ συνυπολογίζωνται εἰς τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν αἱ δύο αἱ διατιθέμεναι ὑπὲρ τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ γραφομένων ἐκθέσεων, ὡς γίνεται ἐν τῷ προγράμματι τοῦ 1914, ἐν ᾧ αἱ δύο τῆς νεοελληνικῆς διδασκαλίας ἔχουσι σχεδὸν τριπλασιασθῆ, σπουδάιως ἐλαττωθείσης τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. ”Εκ τούτου δὲν ἐπῆλθε μάνιν

(¹) Δελτίον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλ. κλ. Α (=1915) σελ. 220 καὶ 235. Εν τῇ Α' τάξει τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου ὅριζεται προσέτι καὶ 3 ὥραι ἀσκήσεων νέων καὶ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἀναμίκτων ἀπὸ Φεβρουαρίου καὶ ἐξ τῆς.

Σημία εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ὑφραίας Ἐλληνικῆς, ἀλλὰ προέκυψε καὶ ἔτερον σπουδαιότατον κακόν, τὸ τῆς συσσωρεύσεως τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς ἐκμαθήσεως κύτης εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις, ἐν αἷς οὐ τοι κατέστη δισχερέστατον, ἂν δηγι: ἀδύνατον. νὴ ἐπικρέστηρος γράμμος.

Περὶ τῆς Λατινικῆς γλώσσης ὑπάρχουσί τινες παρ' ἡμῖν νομίζοντες ὅτι δι' ἡμᾶς τοὺς "Ἐλληνας εἶναι ὄλως ἀγροτος, καὶ ἐπομένως ὅτι πρέπει νὰ διαγραφῇ ἐκ τῶν προγραμμάτων τῶν ἡμετέρων γρυμασίων, ὅλῃ ἐάν τις ἔξετάσῃ καὶ ὀλίγον τι μόνον ἐπισταμένως τὰ πράγματα κατανοεῖ εὐκόλως ὅτι ἡ δοξασία αὕτη εἶναι ἀτοπωτάτη. Πᾶς δοτις ἔχει γνωρίσει ἐπωσοῦν ἐγγύτερον τὸν πολιτισμὸν τῶν ἔθνων τῆς δυτικῆς καὶ τῆς Βορείου Εὐρώπης, κατανοεῖ εὐκόλως ὅτι εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν ἀφαρμόζεται προσφυδός ὅτι εἴπει ὁ Ὁράτιος περὶ ἑαυτοῦ ἀποβλέποντι εἰς τὴν φήμην τῶν ποιητικῶν αὐτοῦ ἔργων, τουτέστιν ὅτι δὲν οὐδὲ ἀποθάνηται, ὅλῃ μέγα μέρος ἐξ αὐτοῦ οὐδὲ διαφύγει τοῦ" Αδοῦ. Ομοίως καὶ περὶ τῆς Λατινικῆς γλώσσης χρείζει νὰ λεγθῇ ὅτι δὲν ἔχει ἀποθάνει ἀλόγληρος, ὅλῃ μέγα μέρος αὐτῆς ἔξακολουθεῖ γνὰ ζῆι ἐν τῇ πνευματικῇ ὑποστάσει τῶν σημεριῶν Εὐρωπαϊκῶν ἔθνων καὶ νὰ εἶναι εἰσέτι ἐν γράμμαις ὡς μέσον ἐπικοινωνίας. Καὶ ἐπειδὴ ἡμεῖς ἔχομεν, καὶ συμφέρει νὰ ἔχωμεν, δοσον τὸ δυνατὸν στενωτέραν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰ ἔθνη ἐκεῖνα, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλῃ τις ἡτοι οὔτε εὐκόλως οὔτε τελείως δυνάμεις νὰ γνωρίσωμεν τὸν νεώτερον Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν, ἐὰν δὲν ἔχωμεν γῆδσν τινα τῆς Λατινικῆς γλώσσης, δι' ἣς ἐμοιράθησαν καὶ εἰσέτι μαρτυροῦνται τὰ ἔθνη ἐκεῖνα. Μι γλώσσαι τῶν νεώτερων Εὐρωπαϊκῶν ἔθνων, οὐχι μονον αἱ φωναικαί, ὅλῃ καὶ αὐταὶ αἱ Γερμανικαὶ ἐμπειρέγουσι μέγιστον πλῆθος Λατινικῶν στοιχείων, ἐκ τῶν ἱποίων τὰ μὲν ἔχουσιν ἀλλοιοθῆ, τὰ δὲ εἶναι μᾶλλον ἡ ἡτοι ἀναλλοίωτα, ὥστε συγγόντατα συμβαίνει νὰ ὑπάρχωσι σύνθετα ἡ παράγωγα ἡ ἀλλοι τύποι ἔχουσις σπουδαίας διαφοράς πρὸς τὴν πρωτότυπην κατὸν λέξιν, ὡς λ. γ. foi—confier—confident.mois mensuel, père — paternel καὶ ἄλλα τοιαῦτα μορία. Ταῦτα πάντα ὡς μὲν ἔχουν γῆδσν τῆς Λατινικῆς καὶ εὐκόλωτερον ἐκμαθήνει καὶ ἀσφαλέστερον διατηρεῖ ἐν τῇ μητρῷ αὐτοῦ, καθ' ὃ γνωρίζων τὸν λόγον τῶν διαφορῶν τούτων, εἰς δὲ τὸν μηδεμίαν γῆδσν τῆς Λατινικῆς ἔχοντα τὰ τοιαῦτα φαίνονται εἰς ἄκρον ἀνώμαλα, καὶ ἐπομένως καὶ δυσμάθητα εἶναι καὶ δυσμηγόνευτα. Προσέτι ἔχουσι πλαστή ἐν πάσαις ταῖς νεωτέραις Εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις πλεῖσται νεόπλαστοι λέξεις σύνθετοι ἐκ Λατινικῶν στοιχείων, ἥτινα ἀκτὸς συνθέσεως δὲν ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς γλώσσαις ταῦταις, ὡς λ. γ. λέγεται: transcendat καὶ transcendental, ἐνῷ δὲν λέγεται: οὔτε trans οὔτε scando, cisjuran, cisleithan, cisrhenan (ἢ κείμενος ἐντεῦθεν τοῦ Ἰόρα, τοῦ Λείθα, τοῦ Ρήγου), ἐνῷ δὲν λέγεται: cis, ultramontain, ἐνῷ δὲν λέγεται ultra κ. τ. λ. 1

(1) Προσφάτως ἔτι παρελήφθη καὶ παρ' ἡμῖν ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν

Αἱ τοικῦται λέξεις πλάττονται καὶ σήμερον συγγέταται, καὶ ὅχι διλύγονται εἰναι εὐνόητοι εἰς πάντας τοὺς μὴ ἀπαιδεύτους Εὐρωπαίους, ὡλλὲ εἰς "Ελληνα μηδεμίαν γνῶσιν τῆς Ακτινικῆς ἔχοντα φαίνονται ὄλως ἀκατανόητοι καὶ παράδοξοι, ὥστε πολὺ διτικόλως θὰ ἐκμάθῃ ταῦτας. Δύναται λοιπὸν νὰ λεγοῦθῇ ὅτι τὸν γρόνον, ὃν ἔθελε καταναλώσει ὁ "Ελλην πρὸς ἀπόκτητους μετρίας τιὸς γνώσεως τῆς Ακτινικῆς, μέλλει νὰ κερδίσῃ διπλάσιον, ὅταν μακθάνῃ νεωτέρων των Εὐρωπαϊκή γλῶσσαν, εἴτε ρωμανικήν εἴτε γερμανικήν. perdre du temps ici, c'est en gagner (Rousseau)!

'Αλλ' ἐκτὸς τῆς γλώσσης καὶ ὀλοκληροῦ σχεδὸν ἡ λογοτεχνία τῶν νεωτέρων Εὐρωπαϊκῶν ἔθνῶν δὲν δύνανται νὰ κατανοθῇ καλῶς καὶ εὐκόλως ὑπὸ "Ελληνος μὴ κατέχοντος ἐπαρκῆ γνῶσιν τῆς Ακτινικῆς, ἀνοὶ πάντα τὰ εἰδὴ τῆς νεωτέρως λογοτεχνίας μὴ ἔξαιρουμένων μηδ' αὐτῶν τῶν μαθιστοργμάτων θρίουσι Λατινισμῶν.² "Ετι ἀριθμότερα εὑρίσκονται τὰ Λατινικὰ στοιχεῖα ἐν ἀπόστη τῇ ιστορίᾳ τῆς Εὐρώπης, μὴ ἔξαιρουμένης μηδ' αὐτῆς τῆς "Ελληνικῆς τῶν μεσαιωνικῶν καὶ τῶν νεωτέρων γρόνων, ὧστας δὲ καὶ ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ γλώσσῃ τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν τεχνῶν, ὡς αἱς ὑπάρχουσιν ἀναρίθμητοι Λατινικοὶ τεχνικοὶ ὄροι, καὶ πλάττονται νέοι καθ' ἐκάστην. 'Αλλὰ καὶ ἐπιστημονικὰ πονήματα προωρισμένα εἰς εὑρεῖαν διεινῆ γρῆσιν, οἷον ἀνατομικοὶ καὶ φυσιολογικοὶ πίνακες καὶ ἄλλα τοιαῦτα συντάσσονται Λατινιστὶ μέγει τῆς σήμαρον. Καὶ αὐταὶ ἔτι αἱ ἐμπορικαὶ διαργμίσεις συνηθέστατα εἶναι ὄλως ἀκατανόητοι ἄνευ γνώσεως τῆς Ακτινικῆς γλώσσης. 'Ο "Ελλην λοιπὸν ὁ μηδεμίαν γνῶσιν ἔχων τῆς Ακτινικῆς θὰ εἶναι πάντας τὸν νεώτερον Εὐρωπαϊκὸν πολι-

ἔθνων ἡ Λατινικὴ λέξις consortium. 'Ἐν τῷ περιοδικῷ L'Illustration τῶν Παρισίων τῆς 1 Ὀκτωβρίου 1921 ἀπεικονίζεται σημαχεῖ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς τοῦ Mont-Cenis φέρουσα Λατινικὴν ἐπιγραφὴν τεθεῖσαν ἐπὶ τῇ ἀποπερατώσει τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου. 'Η Λατινικὴ ἔθεωρθή ὡς γλῶσσα διεθνής καὶ κοινή εἰς πάντας τοὺς Εὐρωπαϊκούς λαούς τοὺς διερχομένους διὰ τῆς σήραγγος.

(¹) 'Ο Maurice Donnay παρὰ τῷ Abbé Cl. Vincent, Le peril de la langue Française σελ. X ἀποτελόμενος πρὸς τοὺς Γάλλους γράφει τὰ ἔξης. De toute façon, ce qu'un jeune Français doit apprendre au lycée, encore que dans le siècle de l'aviation, c'est sa langue et son histoire. Votre langue, vous devez la connaître jusque dans ses racines; ne balancez donc pas à étudiez le latin; quelque carrière que vous deviez suivre, ce ne sera jamais du temps perdu.'

(²) Νεώτερα μαθιστορήματα τοῦ Bourger περιέχουσι πλεῖστα γωρία Λατινῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἀτινα καταλείπονται ἀνεξήγητα. 'Ο Abbé Cl. Vincent ἔν. ἀν. σελ. XIV λέγει περὶ τῶν ἐνδόξων Γάλλων συγγραφέων τὰ ἔξης: Nos classiques avaient de la langue une connaissance raisonnée. Plus près de ses origines, ils étaient encore tout pénétrés du latin dont le français dérive.' "Ηδη ἀπὸ εἰκοσαετίας ἐκδίδεται ἐν Ρώμῃ Λατινιστὶ καὶ μηνιαῖον περιοδικόν ἡ Vox urbis, ὅπερ πραγματεύεται περὶ συγγρόνων ζητημάτων, εἰναι δὲ διαδεδομένον παρὰ πᾶσι τοῖς καθολικοῖς τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς.

τισμὸν καὶ τὴν νεωτέραν ἐπιστήμην, καὶ μόνον ἡτελῶς καὶ ἐπιπολαῖος δύναται νὰ ἔξουσιον πρὸς τὸν βίον τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

"Οχι ὅλη γάτερον σπουδαῖος εἶναι καὶ ἔτερος λόγος συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς σπουδῆς τῆς Λατινικῆς γλώσσης ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Οὐδεὶς δηλαδὴ δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι καὶ ἂν διὰ πάντας τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἡ τοῦ δικαιοστος ἡ Λατινικὴ γλῶσσα, πάλιν εἶναι ἀπαραίτητος ἀναγκαῖα διὰ τοὺς μέλλοντας νὰ σπουδάσωσι φιλολογίαν καὶ τὰς συναρτεῖς πρὸς αὐτὴν ἐπιστήμας, ἡ τοις ιστορίαν, γλωσσολογίαν, ἀρχαιολογίαν, ἐπίσης δὲ καὶ διὰ τὴν θεολογίαν καὶ τὴν νομικήν. Ἐάν λοιπὸν ἡ Λατινικὴ δὲν διδάσκηται ἐν τοῖς γυμνασίοις, ποῦ θὰ μάθωσι ταύτην οἱ ἀνθρώποι οὗτοι; Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ οὔτε ἡ γρόνος τῆς φοιτήσεως ἐπαρκεῖ, οὔτε ἡ ἡλικία τῶν φοιτώντων καθιστᾷ εὐγενῆ τὴν ἀπ' αὐτῶν τῶν πρώτων στοιχείων ἐκμάθησιν ξένης γλώσσης νεκρᾶς, καὶ ἐπομένως δὲν θὰ δυνηθῶσι νὰ ἐκμάθωσι ταύτην εἰμὴ ἀνεπαρκέστατα, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ μεταχειρίζωνται αὐτὴν μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης εὐχερείας. Ἀφεύκτως λοιπὸν θὰ καταντήσῃ μετά τινα ἔτη νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἐν Ἑλλάδι μηδεὶς φιλόλογος, μήτε ιστορικός, μήτε γλωσσολόγος, μήτε ἀρχαιολόγος, ξιως δὲ μηδὲ νομικός ἄξιος τοῦ ὀνόματος. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῶν ἐπιστημῶν τούτων παιδεύονται οἱ πλείστοι τῶν διδασκόντων ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, εἶναι φανερὸν ὅτι οὓδε διὰ τὰ σχολεῖα θὰ δύναται νὰ εἴρεται διδακτικὸν προσωπικὸν ἐπαρκῆς παρεσκευασμένον.

'Ἐπειδὴ δύμας καὶ κατ' αὐτὸν τὸν 19ον αἰῶνα ἐγράφοντο κατὰ μέγα μέρος Λατινιστὶ καὶ τὰ συγγράμματα τῆς ιατρικῆς, τῆς ἀνατομικῆς, τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἡ Λατινικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι ἀχρηστος οὐδὲ εἰς τοὺς σπουδάζοντας τὰς ἐπιστήμας ταύτας, διότι τὰ παλαιότερα συγγράμματα τῶν ἐπιστημῶν τούτων πολλάκις ὅχι μόνον χρήσιμα εἶναι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τοῦτο ἀπαραίτητα, ¹ ἔτι δὲ μᾶλλον διότι οἱ τεχνικοὶ ὄροι καὶ πολλαῖς ἐκ-

(1) Τὴν χρησιμότητα τῶν βιβλίων τούτων ἀποδεικνύει τρανῶς ἡ πρὸ μικροῦ ὑπὸ τῆς Ἐλβετικῆς ἑταῖρείας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀναληφθεῖσα καὶ ἐν Λειψίᾳ παρὰ τῷ Teubner γινομένη πλήρης ἔκδοσις ἀπάντων τῶν ἔργων τοῦ μαθηματικοῦ καὶ φυσιοδίφου Λεονάρδου Euler (γενηθεῖστος τῷ 1707, ἀποθανόντος τῷ 1783) εἰς 60 ἡ καὶ πλείονας τόμους, ἐξ ὃν 28 θὰ περιέχωσι συγγράμματα μαθηματικά, 27 μηχανικά καὶ ἀστρονομικά καὶ 15 φυσικά, ποικίλα καὶ ἐπιστολές. Τὰ πλείστα τῶν ἔργων τούτων είναι γεγραμμένα Λατινιστὶ, ἐν ἀγγελίᾳ δὲ τοῦ καταστήματος Teubner ἐσχάτως ἐκδόθειση ἀναφέρεται ὅτι ἐκ τῶν 60 τόμων ἔχουσιν ἡδη ἐκδοθῆ 13. Θά περιλαμβάνῃ δὲ ἡ ἔκδοσις αὐτὴ καὶ ἀπαντά τὰ δημοσιεύματα τοῦ 'Ιωάννου Ἀλβέρτου Euler, οὐσίου τοῦ Λεονάρδου, ἀποθανόντος τῷ 1800, πρὸς δὲ τούτους καὶ ἔργα τοῦ d'Alembert, τοῦ D. Bernoulli καὶ τοῦ Gauss. Τοιαύτη ὀργάδης καὶ πολλαῖς βιβλιοθήκαις ἀποδεικνύει διὰ ταῦτα δὲν ἔχουσιν ιστορικὴν μόνον ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔργων τοῦ Νεύτωνος ἢ Λονδίνου τῷ 1875 καὶ τοῦ Καρλίνη (1636).

χράσεις τῶν ἐπιστημῶν τούτων, μάλιστα δὲ τῆς βοτανικῆς, τῆς ζωολογίας, τῆς παλαιοντολογίας καὶ τῆς ἀνατομικῆς εἶναι εἰσέτι Λατινικοί. "Οθεν ὁ ἀγνοῶν τὴν Λατινικήν, ἀδυνατεῖ νὰ ἔννοήσῃ τὴν σημασίαν τῶν ὅρων τούτων καὶ πολλάκις ἐνδέχεται νὰ παρανήσῃ τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα, διότι οἱ συγγραφεῖς προϋποθέτουσιν ὅτι ὁ ἀναγνώστης δὲν ἀγνοεῖ τὶ σημαίνουσιν οἱ ὅροι. Σημειώτεον δ' ὅτι καὶ συγγράμματα ἐν νεωτέρᾳ τινὶ γλώσσῃ γεγραμμένα περιέχουσιν ἵκανδις ἐκτεταμένα μέρη Λατινιστί, ὡς λ.χ. τὸ παλαιοντολογικὸν σύγγραμμα τοῦ F. Unger περὶ τῶν ἐν τοῖς στρώμασι τῶν γαιανθράκων τῆς Κύμης ἀπαντώντων φυτῶν (*Die fossile Flora von Kumi.* 'Ἐν Βιέννη 1867).

"Οθεν ὁρεῖται πᾶς τις νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι στοιχεῖά τινα τῆς Λατινικῆς δὲν εἶναι μόνον εἰδικὸν μάθημα χρήσιμον εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς ζωολογίας, τῆς νομικῆς καὶ τῆς θεολογίας, ἀλλὰ στοιχεῖον ἀπαρκίτητον τῆς ἐγκυρότερης παντὸς "Ελληνικῆς καὶ λαϊκῆς πεπιδεύμένου, καὶ ἐπομένως ἡ διδασκαλία αὐτῆς πρέπει νὰ κατέχῃ πάντοτε ἐν τῷ προγράμματι τῶν γυμνασίων θέσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν σπουδαιότητα, ἢν ἔχει διὰ τοὺς "Ελληνας. "Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Λατινικὴ καὶ ἡ ἀρχαία "Ελληνικὴ δὲν ἔχουσι δι' ἥμας τοὺς "Ελληνας τὴν αὐτὴν σπουδαιότητα, ἢν ἔχουσι διὰ τοὺς λαοὺς τῆς δυτικωτέρας Εὐρώπης, ἀλλ' ἡ σπουδαιότης τῆς "Ελληνικῆς εἶναι ἀσυγκρίτως ὑπερτέρα, διὰ τοῦτο ἡ ἐν τῷ προγράμματι τάξις αὐτῶν πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνίστροφος πρὸς τὰ ἐν τῇ δυτικωτέρᾳ Εὐρώπῃ κρατοῦντα, δηλαδὴ, ἡ μὲν ἀρχαία "Ελληνικὴ πρέπει νὰ κατέχῃ τὸ πλεῖστον τῶν ὡρῶν τῶν παραχωρουμένων εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν, ἡ δὲ Λατινικὴ πολὺ διλιγόντερας. "Αφοῦ δὲ οὔτε ἡ δυσκολία τῆς ἐκμαθήσεως τῆς Λατινικῆς εἶναι τοσοῦτον μεγάλη, ὅσον ἡ τῆς ἀρχαίας "Ελληνικῆς, οὔτε ἡ ἀξία τῶν ἐν αὐτῇ γεγραμμένων λογοτεχνημάτων, δὲν πρέπει ἡ Λατινικὴ νὰ διδάσκηται παρ' ἥμαν οὐδὲ τοσοῦτον χρόνον, ἐφ' ὅσουν διδάσκεται ἡ ἀρχαία "Ελληνικὴ ἐν τῇ δυτικωτέρᾳ Εὐρώπῃ, ἀλλ' ἔτι διλιγόντερον, πάντοτε ὅμως ἐπαρκῆ, ὥστε νὰ δύνανται οἱ ἀπόφοιτοι τῶν γυμνασίων νὰ ἔρμηνεύωσιν ἐκ τοῦ προγείρου τὰ εὐκολότερα Λατινικά κείμενα.¹ "Ο δὲ γρόνος ὁ παρεχόμενος εἰς τὴν Λατινικὴν δὲν πρέπει νὰ κατανεμηθῇ εἰς διλίγας τάξεις, οὔτε τὰς ἀνωτέρας, ἐπειδὴ τότε δὲν δύναται νὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς Γαλλικῆς, οὔτε μόνον εἰς τὰς κατωτέρας, ἐπειδὴ οἱ μαθηταὶ εὑκόλως θὰ λησμονῶσιν αὐτὴν πρὸ τοῦ πέρατος τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν ἔνεκ τῆς μικρᾶς αὐτῶν ἡλικίας. Διὰ ταῦτα νομίζω ὅτι ἡ Λατινικὴ πρέπει νὰ διδάσκηται ἀπ' ἀρχῆς τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν μέχρι τοῦ τέλους αὐτῶν ἐπὶ διλίγας ὥρας ἐν ἑκάστη τάξει, μόνον δὲ ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τάξει νομίζω, ὅτι δύναται νὰ παραλειφθῇ,

(¹) Τοσαῦτα Λατινικά ἀπαιτοῦνται ἐν Πρωσσίᾳ καὶ Βαυαρίᾳ παρὰ τῶν μαθητῶν τῶν πραγματολογικῶν γυμνασίων (Roloff Lexikon d. Päd. III 181)

ίνα ἀντ' αὐτῆς διδαχθῶσι φιλοσοφικὰ καὶ πολιτειαλογικὰ μαθήματα.
Ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν εἶναι ἀνάγκη νὰ διδάσκηται
κατ' ίδίαν καὶ ἡ νεωτέρα Ἑλληνική, ὅπως καὶ ἐν ταῖς ἄλλας
γλώραις ἐκτὸς ἑκείνων διδάσκεται καὶ ἡ μητρικὴ γλῶσσα τῶν μα-
θητῶν, πᾶσα δ' ἀμφισβήτησις τῆς ἀνάγκης ταύτης οὐδένα,
ἔλεγγον δύναται νὰ ὑποστῇ. Η διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς
οὐδημάτις δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν τέλος ὅγι μόνον διότι
οὐδεὶς τῶν ίδίων γλωριτήρων ταύτης διδάσκεται δὲ ἐπείνης, διὸ
ἔτι μᾶλλον διότι ἐν γένει πᾶσα θεωρητικὴ περὶ γλώσσης τινὸς διδα-
σκαλία μέλλει κατ' ἀνάγκην νὰ εἶναι ἐλλιπής καὶ πλημμελής,
ἐὰν ὁ μαθητὴς δὲν ἔχῃ διαυγὴ ἀντίληψιν τῆς γλώσσης, ἢν ὅμιλοι
ἡ ἔμαθεν ἥδη ἐπεκριῶνται ὡς ὄμιλη, τοιαύτη δὲ δὲν εἶναι οὐδὲ διὸ
τὸν "Ἑλληνα μαθητὴν ἡ ἀρχαία" Ἑλληνική, ίδιως κατὰ τὰ πρῶτα
ἔτη τῆς μαθητείας αὐτοῦ. Οὐδέποτε δύναται ὁ μαθητὴς νὰ ἀνεύρῃ
λογικήν τινα σχέσιν τῶν γραμματικῶν τύπων πρὸς ἀλλήλους
οὐδὲ νὰ ἐνοήσῃ τὰ αἴτια καὶ τὸν τρόπον τῶν ποικίλων μεταβολῶν
καὶ ἀνωμαλιῶν αὐτῶν, ἐὰν δὲν ὄμιλη τὴν γλῶσσαν ταύτην ἡ ἐὰν
δὲν δύναται νὰ συγκρίνῃ τὰ φαινόμενα αὐτῆς πρὸς ἀνάλογα φαινό-
μενα τῆς οὐπ' αὐτοῦ ὄμιλουμένης γλώσσης. Τὴν διθύρητα τῶν λόγων
τούτων ἀποδεικνύει περιφανέστατα τὰ γεγονός διτὶ ἥδη ἀπὸ πολλῶν
ζιώνων μέχρι τῆς σήμερον ἀπαντες ἀνεξαιρέτως οἱ "Ἑλληνες
μαθηταὶ ὅχι μόνον παρεδέχοντο ἄνευ δυσπιστίας τὴν ἔνεκα τῆς
μεταβολῆς τῆς προφορᾶς ὅλως ἀναλήθη καὶ παράλογον διδασκαλίαν
τῆς παραδεδομένης γραμματικῆς περὶ τῆς φιλογγόλογίας τῆς ἀρ-
χαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἀνδρωθέντες δυσκίλως
ἡδύναντο νὰ πιστεύσωσιν διτὶ εἰλέγειν ἐπέλθει μεταβολή τις ἐν τῇ
προφορᾷ. Μὴ ἔχοντες δηλαδὴ εὐκρινῆ ἔννοιαν περὶ φιλογγών καὶ
φιλογγόλογίας τῆς οὐπ' αὐτῶν ὄμιλουμένης γλώσσης ἡσαν ἀνίκανοι νὰ
ἐννοήσωσι τὸ πλημμελές τῆς περὶ τῆς ἀρχαίας φιλογγόλογίας
διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς, ἐκλαμβάνοντες τὰ Ἑλληνικὰ
γράμματα ὡς ὀψύχους πεσσούς ζητρικίου ιωνούμενους μόνον κατὰ
συνθήκην τινα ἡ θειμοτυπίκην καὶ ἄνευ λόγου. Η διδασκαλία λοιπὸν
τῆς νέας Ἑλληνικῆς θὰ συντελέσῃ τὰ μάλιστα, ἵνα καταστῶσιν
οἱ μαθηταὶ ίκανοι διχι μόνον νὰ παρατηρῶσι τὰ γλωσσικὰ φαινό-
μενα τῆς νέας Ἑλληνικῆς, ἀλλὰ προσέτι καὶ νὰ ἐννοῶσι βαθύ-
τερον τὰ φαινόμενα τῆς ἀρχαίας, ὡστε ἡ γραμματικὴ νὰ μὴ εἶναι
μόνον ἐμπειρικὴ ἀπομνημόνευσις τύπων, ἀλλὰ ἐν μέτρῳ τινὶ καὶ
φιλόσοφος παρατήρησις τῶν παραγόντων τοὺς τύπους νόμων.

Ἐκτὸς τούτου ὅμως ἡ διδασκαλία τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώ-
σσης θὰ εἶναι γρηγοριωτάτη ίδιως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐν τῷ
ὄκταστει γρυμνασίῳ μαθητείας, ἵνα διευκολύνῃ τὴν διόρθωσιν τοῦ
κυριωτάτου τῶν μεθοδικῶν ἐλαττωμάτων τῆς διδασκαλίας τῆς
ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, εἰς τὸ δόπιον πρώτιστα διφεύλεται ἡ συγχάνις
παρατηρουμένη ἐπιπολαιότης τῆς ἐκμαθήσεως αὐτῆς.

Εἶναι γνωστὸν δηλαδὴ διτὶ ἡ ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλία τῆς
ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἀκολουθεῖ μέθοδον ὅλως ἀντίθετον πρὸς τοὺς

τρόπον, καθ' ὃν διδάσκονται κι νεώτεραι γλῶσσαι, διότι τῶν μὲν νεωτέρων γλωσσῶν ἡ γραμματικὴ ἐκμανθάνεται ὅμοι μετὰ πολλαπλῆς ἐφαρμογῆς τῶν κανόνων ἐπὶ ὥρισμένων θεματογραφικῶν ἀσκήσεων, ὡστε ὁ μαθητὴς ὅμοι μετὰ τῶν τύπων μανθάνει καὶ νὰ κατασκευάζῃ ἐκ τῶν τύπων τούτων φράσεις, ἐν δὲ τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ὁ μαθητὴς διδάσκεται τοὺς τύπους ἀπομεμονωμένους καὶ ὅλως ἀσχέτως πρὸς τὰς φράσεις, ἐν αἷς καὶ μόναις ἔχουσιν δὲ ληθῆ ὑπόστασιν. Πρὸς τούτους ἐπειδὴ ἐκτὸς τῆς γραμματικῆς εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ἡ διδασκαλία λογοτεγμικῶν ἔργων συντελεστικῶν εἰς τὴν διάπλακυν τοῦ ἥθικοῦ χαρακτῆρος τῶν παιδῶν, παρέχονται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τοὺς μαθητὰς πρὸς ἑρμηνείαν ἐκτενῆ ἀρχαῖα κείμενα, ἐνῷ οὗτοι δὲν ἔχουσιν εἰσέτι ἐκμάθει τὴν γραμματικὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν ἡ ἑρμηνεία γίνεται ὅλως ἐπιπολαίᾳ, διότι καὶ οἱ ἀριστοὶ τῶν μαθητῶν δὲν δύνανται εἰμὴ μόνον κατὰ προσέγγισιν καὶ δι' εἰκασίας νὰ ἀνεύρωσι τὸ νόημα τοῦ συγγραφέως ἐν τῷ γράμματι τοῦ κειμένου, οὕτω δὲ καθίστανται καὶ εἰς τὸ ἔξῆς ἀνίκανοι νὰ προσέγγωσιν εἰς ἑκάστην λέξιν τοῦ κειμένου καὶ νὰ ἀντιλαμβάνωνται τὴν δύναμιν αὐτῆς ἐν τῷ λόγῳ. Οἱ δὲ γραμματικοὶ τύποι κατ' ἰδίαν ἐκμανθανόμενοι δὲν καθιστῶσι τὸν μαθητὴν κάτοχον τῆς γλώσσης, διότι δὲν δύνανται νὰ κατασκευάσῃ ἐξ αὐτῶν φράσεις. "Οθεν ἀφοῦ ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς εἶναι οὕτως ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὴν τῶν νεωτέρων γλωσσῶν, οὐδαμῶς εἶναι θυμαστόν, ἀν καὶ τὰ ἀποτελέσματα εἴναι ἐπίσης ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα, διότι ἐνῷ πᾶς τις διδασκόμενος ἐπὶ ἐκτὸν καὶ δέκα ὥρας καθ' ἑβδομάδα οἰανδήποτε τῶν νεωτέρων γλωσσῶν μανθάνει νὰ ἡμιλῆ καὶ νὰ γράφῃ αὐτὴν ἐντὸς ἔτους, οἱ ἡμέτεροι μαθηταὶ συγνότατα δὲν μανθάνουσι τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν εἰμὴ ἀτελέστατα καὶ μετὰ ἐπταετῆ διδασκαλίαν.

'Εὰν δομῶς εἰσαγόθη εἰς τὰ σχολεῖα πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἡ μέθοδος, ἡς γίνεται γρῆσις ἐν τῷ διδασκαλίᾳ τῶν νεωτέρων ξένων γλωσσῶν, τότε μέλλει κατ' ἀνάγκην ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι νὰ μὴ παρέχηται εἰς τοὺς μαθητὰς πρὸς ἑρμηνείαν εἰμὴ ἐλάχιστον ἀρχαῖον κείμενον, καὶ ἐκεῖνο ὅχι ὡς ἥθιοπλαστικὸν ἀνάγνωσμα, ἀλλ' ὡς γύμνασμα γραμματικόν. Τότε δομῶς ὑπάρχει κίνδυνος ἡ βελτίωσις τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς νὰ ἀντισταθμισθῇ ὑπὸ μεγαλυτέρας ζημίας, ἐὰν οἱ μαθηταὶ κατὰ τὰ πρῶτα ταῦτα ἔτη, δὲν μελετῶσιν ἐν τῷ σχολείῳ ἄλλα λογοτεχνικά ἔργα εὑπροσιτώτερα εἰς αὐτούς, συντελεστικά δὲ εἰς μόρφωσιν τοῦ ἥθους. Τοῦτον λοιπὸν τὸν σπουδαιότατον προορισμὸν δύνανται νὰ ἐπιτελέσωσι τελεσφόρως τὰ ἔργα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ἔξοικοιοῦντα ἀμα τοὺς μαθητὰς πρὸς τὰς πυραδόσεις τῶν νεωτέρων Ἑλληνικῆς ἴστορίας καὶ ἐγκεντρίζοντα εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν τὰ παρόντα ἔθνικὰ ἡμῶν ἵδεωδη. Εὔτυχως δὲ παρὰ τὴν σχετικὴν πενιχρότητα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας

ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν λογοτεχνίαν ἄλλων ἔθνων ὑπάρχουσιν ἵκανὸν ἕξια λόγου νεοελληνικὰ λογοτεχνικὰ ἔργα, ποιητικά τε καὶ πεζογραφικά, ἅτινα δύνανται νὰ ἐκπληρώσωσι τὸν προσφιλέσμὸν τοῦτον καλλιστα.

Ἐπίσης δόμως καὶ ἐν ταῖς ἀνωτέραις γυμνασιακαῖς τάξεσιν ἡ διδασκαλία τῆς νεωτέρας Ἐλληνικῆς εἶναι ὀντογνωμοστάτη τοῦτον πρὸς μελέτην λογοτεχνημάτων σπουδαιοτέρων καὶ ἀναλόγων πρὸς τὴν ἡλικίαν τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀσκησιν εἰς τὴν χρῆσιν τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης, διότι τοσοῦτον διάλιγον ὀφελεῖ εἰς τοῦτο ἥν τὸν γυμνασιακὴν διδασκαλίαν, ὡστὲ συγγάνεις ὅχι μόνον μεταξὺ τῶν μαθητῶν τῶν γυμνασίων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἐπιστημόνων εὑρίσκονται ὅχι διάλογοι οἱ διαστρόφως καὶ ἀνωμάλως καὶ ἀσαφῶς συγγράφοντες.

Αληθῶς δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ πρὸς ταῦτα ὅτι ἡ γραφομένη ἡμῶν γλῶσσα δὲν ἔχει τοσοῦτον παγιωθῆ, ὡστὲ νὰ ὑπάρχῃ ἀκριβῆς καὶ σταθερὰ γραμματικὴ αὐτῆς, συγγάνεις δὲ ἡ χρῆσις σαλεύει. Πολλοὶ δὲ προσέτι φοβούνται ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς γραφαματικῆς μέλει νὰ δημιουργήσῃ γάσπαρ μεταξὺ τῆς νέας Ἐλληνικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας καὶ νὰ διακόψῃ τὸν τοσοῦτον ὀφέλιμον ἀποδεδειγμένον πλουτισμὸν τῆς νέας Ἐλληνικῆς δι' εὐαρμόστων στοιχείων τῆς ἀρχαίας. Οἱ δισταγμοὶ δόμως οὕτοι τότε μόνον εἶναι εὐλογοί, ὅταν ὑποτεθῇ ὅτι οἱ διδάσκοντες θὰ παραγγωρίζωσι τοσοῦτον τὸ ἔργον αὐτῶν, ὡστὲ νὰ νομίζωσιν ὅτι δὲν εἶναι διδάσκαλοι τῆς ὑπαρχούσης γλώσσης, δοπία εἶναι, ἀλλὰ νομοθέται καὶ δημιουργοί νέας γλωσσικῆς καταστάσεως συμφώνου πρὸς τὰς ἔκυπτους γλωσσολογικὰς δοξασίας. Εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι τοιοῦτον ἐνόμισαν τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας τῆς νέας Ἐλληνικῆς γλώσσης ἐν τοῖς σχολείοις οἱ ἐπιδιώκοντες νὰ ἀνατρέψωσι τὸ γλωσσικὸν ἡμῶν καθεστὸς καὶ ζητήσαντες νὰ καταστήσωσι τοὺς διδασκαλούς συμμάχους ἔκυπτον ἐν τῷ κατὰ τῆς καθαρευούσης πολέμῳ, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ παραβλέπωμεν ὅτι τὸ γλωσσικὸν λεγόμενον ζήτημα εἶναι γέννημα γλωσσολογικῶν θεωριῶν, αἵτινες ἔχουσιν ἡδη ἀποδειγμῆτη τελείως ἐσφαλμέναι. Αροῦ δὲ ἡδη ἔχει καταδειγμῆτη σαφῶς καὶ ἀναντιλέκτως ἡ πλάνη, ἐνδέχεται μὲν νὰ μὴ μεταπείθωνται οἱ βαθέως ἐμπεφορημένοι αὐτῆς καὶ ἐγγηράσαντες ἐν ταῖς προλόγωσιν, ἀλλὰ δὲν εἶναι εὐλογοί νὰ νομίζωμεν ὅτι ἀνθρώποι ἐπιστήμονες, οἵοι οἱ διδάσκοντες ἐν τοῖς σχολείοις, μέλλουσι νὰ δέχωνται τυφλῶς καὶ ἀμελετήτως τὸ ψεῦδος οὕτε ὅτι θὰ ἔχωσι συμφέρον, ἵνα ἐν ἐπιγνώσει ὑποστηρίζωσιν αὐτὸν. Άλλ' ἐκτὸς τούτου δύναται καὶ διὰ τοῦ ἐπισήμου προγράμματος καὶ τῶν συναρτῶν ὁδηγιῶν νὰ ὑποδειγμῆται εἰς τοὺς διδάσκοντας ἐργον αὐτῶν εἶναι ὅχι ἡ μεταρρύθμισις τῆς γραφομένης γλώσσης, ἀλλ' ἡ ἐξήγησις τῶν ἰδιοτήτων τῆς νέας Ἐλληνικῆς, καὶ ὅτι ἐν τῇ γραφομένῃ γλώσσῃ διφέλουσι νὰ ἀποδέχωνται τὰ μάλιστα ἐν αὐτῇ ἐπικρατῶντα καὶ διὰ μακρογρονίου ἐφαρμογῆς εὔχρηστα ἀποδεδειγμένα καὶ πρὸς τὸν γενικὸν γραμματικὸν κατηγοριαῖς συμφίδιοντα στοιχεῖα,

ὅπου δὲ ὑπάρχει σάλος ἐν τῇ γρήσει, νὰ μὴ ζητῶσι νὰ καταπαύσωσιν αὐτὸν δι’ αὐθαιρέτου ἐπεμβάσεως. Ὁ σάλος δὲ τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης οὐτ’ ἀλήθειαν δὲν εἶναι τοσοῦτον μέγας, ὅσον φαίνεται καὶ νομίζεται, ὅταν δεγχώμεθα ὡς γραφομένην γλώσσαν μόνον τὴν διὰ μακροχρονίου καὶ εὐδοκίμου γρήσεως μορφωθεῖσαν καὶ δμοιόμορφον γαρακτῆρα ἔχουσαν καὶ ἀνεπηρέαστον ἀπὸ γλωσσολογικῶν θεωριῶν καὶ προλήψεων καὶ ἰδιοτρόπων δρέξεων συγνήθειαν, αὕτη δὲ δὲν παρουσιάζει, εἰμὴ μέτριον μόνον σάλον. Τὰ αὐθικέστατα ὅμως καὶ ἐφήμερα δοκίμια τῶν παντοίων γλωσσικῶν μεταρρυθμιστῶν ἥτινα ζητούντων δῆθεν νὰ κλείσωσι τὸ μεταξὺ γραφομένης καὶ ὄμιλουμένης γλώσσης γάσμα, πράγματι δὲ δημιουργούντων ἀλλοπρόσαλλα καὶ θησιγενῆ ἰδιώματα, ἐν οἷς ἀληθῶς παρατηρεῖται μέγας σάλος καὶ ἀκαταστασία, ταῦτα δὲν ἀρμόζει νὰ λέγονται γραφομένη γλώσσα, ἀλλὰ σχέδια γλώσσης. Εννοεῖται δὲ ὅτι τὰ τοιαῦτα σγέδια πρέπει νὰ εἶναι αὐστηρῶς ἀποκεκλεισμένα ἐκ τοῦ συλλείου, καὶ ἂν ἔτι ήθελε συμβῆ νὰ ἔχῃ τι τούτων λογοτεγμικήν τινα ἀξίαν. Ιναὶ μὴ δημιουργῶσι γλωσσικὴν σύγχυσιν καὶ ἀκαταστασίαν.

Ἄλλὰ καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχον πάντες οἱ προειρημένοι λόγοι, ἀρκεῖ καὶ μόνον τὸ γεγονός ὅτι πάντες ὁμοφώνως ἀναγνωρίζουσιν ὡς ὀφελιμωτάτας τὰς ἱερομένας ἐκθέσεις, ἵνα καταδείξῃ ὅτι ὅχι μόνον εὐλογος εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν εὐρείᾳ ἐκτάσει, ἀλλὰ καὶ ἀναπόφευκτος, ἐπειδὴ αἱ ἐκθέσεις εἶναι ἀποτοπον νὰ συνάπτωνται μετὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Ἀφοῦ δὲ αἱ ἐκθέσεις εἶναι ἀναντιρρήτως ὀφέλιμοι καθ’ ἀπασχον τὴν ἐκτασιν τῆς γυμνασιακῆς διδασκαλίας, ἔπειται ὅτι καὶ ἡ διδασκαλία τῆς νέας ἑλληνικῆς πρέπει νὰ ἐκτείνηται καθ’ ἀπάσας τὰς τάξεις τοῦ γυμνασίου.

Ἐκ τῆς διδασκαλίας ὅμως πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ τελείως πᾶσα συστηματικὴ ἀνασκόπησις τῆς ἴστορίας τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ὅχι μόνον διάτι αὕτη ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας εἶναι λίαν πενιχρά, ἰδίως ὡς πρὸς τὰ τεχνικὰ εἰδή, καὶ προσέτι ἐστερημένη, αὐθιοποστάτων ἀναπτύξεως, καθ’ ὃ ἀνέκαθεν εἰς ποικίλας καὶ ἀντιθέτους ἀλλοτρίας ἐπιδράσεις ὑποκειμένη, ἀλλὰ καὶ διάτι οἱ μαθηταὶ δύνανται εὐκολώτατα νὰ μάθωσι τὰ οὐτ’ αὐτὴν διὰ τῆς κατ’ ἰδίαν ἀναγνώσεως βιβλίων πραγματευομένων περὶ αὐτῆς.¹

(¹) Εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς λογοτεχνίας καὶ ἄλλην πολυπτορικὴν βαττολογίαν καταρρεύουσιν ἐν Γαλλίᾳ οἱ νωθρότεροι τῶν διδασκάλων ἀποφεύγοντες τὴν γραμματικήν, τὸ οποῖον δὲ τοῦτο ἔχει γίνει λίαν αἰσθητὸν καὶ κατακρίνεται γενικῶς. Ιδε H. Bourgin, L’enseignement du Français, leçons professées à l’Ecole de Hautes études sociales. Paris 1911 σελ. 153—4 (Bibliothèque générale, d. sciences soc.). A. Dauzat, La défense de la langue Française. Paris 1912 σελ. 47 ἔξ. "Αν δὲ ἐν Γαλλίᾳ, ἡς ἡ λογοτεχνία εἶναι τοσοῦτον παλαιά, πλουσία καὶ ἔνδοξος, ἡ περὶ αὐτῆς πολυπραγμοσύνη, καὶ βαττολογία τῶν διδασκάλων ἀπέβη τοσοῦτον βλάβερά, εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν νέων, ἔκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ ὅποια βλάβη δύναται νὰ προκύψῃ ἐν Ἐλλάδι, καὶ μάλιστα ἐκνὶ οἱ διδάσκαλοι ἐπεκτείνωνται μέγχρι τῶν νεωτάτων χρόνων, καὶ χρησιμεύωσιν ὡς ὅργανα διαφημίσεως.

”Αλλως δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ἀσυγκρίτως ἀναγκαιοτέρα καὶ διδακτικωτέρα ἴστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς λογοτεγνίας δὲν διδάσκεται οὐδὲ δύναται νὰ διδαχθῇ μετ' ὀφελείας ἐν τῷ γυμνασίῳ, εἰμὴ μόνον στοιχειωδέστατα καὶ μᾶλλον ἐν παρόδῳ. Σημειώτεον δ' ὅτι καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἡ ἴστορία τῆς Γερμανικῆς λογοτεγνίας εἶναι λίαν περιωρισμένη ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, καίτοι ἡ Γερμανικὴ λογοτεγνία εἶναι ἀσυγκρίτως σπουδαιοτέρα τῆς νεοελληνικῆς.” Ιδε Roloff Lexik. d. Paedag. III 452 ἔξ. Τὸ αὐτὸν γίνεται καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ξένων γλωσσῶν (ἀντόθι σελ. 357).

Ἡ γραμματικὴ τῆς νέας ἐλληνικῆς θὰ διδάσκηται κυρίως ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ, ἀλλὰ θὰ εἶναι ὀφέλιμος καὶ ἐν τῇ κατωτάτῃ γυμνασιακῇ τάξει ἐκτενής τις ἀνακεφαλαίωσις αὐτῆς. Ἀνάγκη δέ, ως ἐλέγθη ἡδη ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου, νὰ μὴ ἀποβλέπῃ ἡ νεοελληνικὴ γραμματικὴ εἰς κανονισμὸν τῆς γρήσεως, ἀλλ' εἰς καθοδήγησην τῶν μαθητῶν πρὸς τὴν ὁρθὴν ἀντίληψιν τῶν γλωσσικῶν φαινομένων. Πρέπει δηλαδὴ νὰ εἶναι στοιχειώδης γλωσσολογία καὶ ὅχι δογματικὴ διδασκαλία τοῦ δοκίμου καὶ τοῦ ἀδοκίμου. Ὡς ὀδηγὸς πρὸς σύνταξιν τοιαύτης γραμματικῆς δύναται νὰ χρησιμεύσῃ τὸ χάριν τῶν Γερμανῶν διδασκάλων κυρίως συντεταγμένον ἄριστον βιβλίον τοῦ ἐν 'Eiteler Théologie καθηγητοῦ L. Sutterlin, Die deutsche Sprache der Gegenwart, ὅπερ εἶναι ἡκιστα δογματικὸν, ὃν καὶ τῆς γερμανικῆς γλώσσης ἡ γρῆσις εἶναι τὴν σήμερον ἀσυγκρίτως παγιωτέρα ἡ τῆς νεοελληνικῆς.

Ἐκτὸς τῆς τοιαύτης γραμματικῆς ἡ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης ἐν τῷ γυμνασίῳ θὰ περιλαμβάνῃ ἐκθέσεις μὲν καθ' ἄπαντα τὰ ἔτη, ἀνάγνωσιν δ' ἐκλεκτῶν κειμένων μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων παρατηρήσεων μᾶλλον κατὰ τὰ πρῶτα τρία ἔτη.

Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὰ προειρημένα ἡ νέα Ἐλληνικὴ γλῶσσα πρέπει νὰ κατέγῃ ἐν τῷ προγράμματι τῶν ἡμετέρων γυμνασίων θέσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν γυμνασίων ἄλλων πεπολιτισμένων ἔθνῶν θέσιν τῆς μητρικῆς γλώσσης τῶν μαθητῶν. Ἐν ταῖς ἄλλαις ὅμως χώραις ὑπάρχει ὡς πρὸς τοῦτο μεγάλη ἀσυμφωνία, διότι ἐνῶ ἐνιαγοῦν ἡ μητρικὴ γλῶσσα διδάσκεται ἐν διληγίστας ὅραις, ὡς λ.χ. ἐν 'Ολλανδίᾳ ἐν ὅραις 12, ἀλλαχοῦ ἔχουσι προσμετρηθῆ ἐις ταῦτη τριπλάσιαι ἡ καὶ πλέον τῶν τριπλασίων ὡς λγ. ἐν Ἰταλίᾳ 44, ἐν Σουηδίᾳ 35, ἐν τῷ Ἐλβετικῷ καντονίῳ τῆς Βέρονης 35 12), ἐν Γαλλίᾳ 32. Ἐν Γερμανίᾳ ἔχουσι προσμετρηθῆ πολλαὶ ὅραι, ἥτοι ἀπὸ 32 μέχρι 43, μόνον ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν εγομένων ἀνωτέρων πραγματολογικῶν σχολῶν, ἐπειδὴ ἐν αὐταῖς δὲν διδάσκονται διόλου αἱ ἀρχαὶ της γλῶσσας, ὡστε εἰς μόνην τὴν διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς γλώσσης εἶναι ἀντεθεμένον τὸ δόλον τῆς φιλολογικῆς μορφώσεως τῶν μαθητῶν. Ἐν τοῖς γυμνασίοις ὅμως καὶ τοῖς πραγματολογικοῖς γυμνασίοις, ἐν οἷς ἡ φιλολογικὴ μόρφωσις τῶν μαθητῶν τελεῖται κυρίως

διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν, αἱ ὁραι τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης εἶνε πολὺ ἡλιγώτεραι περιοριζόμεναι ἐνιαγοῦ, ὡς ἐν Βυρτεμβέργῃ μόνον εἰς 22. ‘Ομοίως καὶ ἐκ τῶν Ἐλβετικῶν καντονίων ἡ Ζυρίχη ἔχει ὄρισει 23 ὥρας, ἢ δὲ Βασιλεία 24.

Παρ’ ἡμῖν ἡ διδασκαλία τῆς νέας Ἐλληνικῆς κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ 1906 κατεῖχεν ἐν τῇ καπτωτέρᾳ βαθμίδι τῆς μέσης ἐκπαίδευσεως, ἡτοι ἐν τῷ Ἐλληνικῷ σχολείῳ 8 ὥρας, ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρᾳ βαθμίδι δὲν ἀνεγράφοντο δι’ αὐτὴν ἰδιαι ὥραι, ἀλλ’ οἱ διδάσκοντες τὰ ἀρχαῖα Ἐλληνικὰ ὠφελοῦν νὰ ἀσκῶσι προσέτι τοὺς μαθητὰς καὶ εἰς ἑκθέσεις ἐν τῇ νέᾳ Ἐλληνικῇ. Ἐν τῷ προγράμματι ὅμως τοῦ 1914 παρεγγόρηθησαν εἰς τὴν νέαν Ἐλληνικὴν ἐν τῇ Α' τάξει τοῦ Ἐλληνικοῦ ὥραι 11 περιοριζόμεναι κατὰ Ιανουάριον εἰς 8, ἀπὸ δὲ τοῦ Φεβρουαρίου εἰς 6, ἐν τῇ Β' καὶ Γ' τοῦ Ἐλληνικοῦ ἀνὰ 4, ἐν τῇ Α' καὶ Β' τοῦ γυμνασίου ἀνὰ 3 καὶ ἐν τῇ Γ' καὶ Δ' ἀνὰ 2 κατὰ μῆνα ἀφιερούμεναι εἰς συνθέσεις, ἡτοι τὸ διηνού 25 ὥραι. Ὁταν τὰ ἡμέτερα γυμνάσια γίνωσιν ὑπταστῇ, πρέπει μὲν βεβαίως νὰ αὐξηθῇ καὶ ὁ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς νέας Ἐλληνικῆς ἐν τῷ προγράμματι τοῦ 1906 ὡρισμένος γρόνος, ἀλλὰ θὰ ἡτο ἐπιβλαβεστάτη ἡ περβολή, ἂν ἡθέλομεν ἀκολουθήσει τὸ παράδειγμα τῶν γωρῶν, ἐν αἷς ἔγουσι προσμετρηθῆ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς γλώσσης αἱ πλεῖσται ὥραι, ὡς καὶ ἔγινεν ἐν τῷ προγράμματι τοῦ 1914. Ἐν ταῖς γώραις τῆς δυτικῆς καὶ τῆς βορείου Εὐρώπης ἡ διδασκαλία δὲν περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἐνεστῶσαν μαρφήν τῆς γλώσσης αὐτῶν, ἀλλὰ ἐκτείνεται πολὺ εἰς τὰς κατὰ πολλοὺς αἰῶνας παλαιοτέρας ψάσεις αὐτῆς, ἔρμηνεύονται δὲ καὶ κείμενα ἐν πολὺ διαφέρούσῃ γλώσσῃ γεγραμμένα, ὡς λ.χ. ἐν Γερμανίᾳ τὸ ἔπος τῶν N: Βελούγγων, τὸ τῆς Γουδρούνης καὶ ἀλλα τοιαῦτα, ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Δάντης, ἐν Γαλλίᾳ ὁ Rabelais καὶ ὁ Montaigne κ. ξ. τ.¹. Παρ’ ἡμῖν ὅμως ἡ παλαιοτέρα μαρφὴ τῆς ἡμετέρας γλώσσης εἶνε ἡ ἀρχαῖα Ἐλληνικὴ, ἡτοι διδάσκεται ἑκτινᾶς κατ’ ἴδιαν, τὰ μεσαιωνικὰ κείμενα εἴνεν ἡκιστα γρήσιμα εἰς τὴν γυμνασιακὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ καὶ ἡ σαν, ἡ γλῶσσα αὐτῶν δὲν διασέρει σημαντικῶς πρὸς τὴν σήμερον λοιλουμένην ἡ πρὸς τὴν ἀρχαῖαν Ἐλληνικὴν, μόνον δὲ κατὰ συγκρίξαν καὶ ἐν περιωρισμένῳ μέτρῳ δύναται ἡ διδασκαλία εἰς παρεκβαίνη καὶ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Ἐλληνικὴν γλῶσσαν πρὸς ἐξήγησιν ἴδιωμάτων των τῆς νέας Ἐλληνικῆς.

Προσέτι ἐν ταῖς ἀλλαὶ γώραις ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης τῶν μαθητῶν δὲν δύναται νὰ πορισθῇ εἰμὴ μικρὰν μόνον ἐπικουρίαν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν καθό πάμπολὺ διαφέρουσα ἐκείνων, ἀλλὰ παρ’ ἡμῖν ἡ σημερινὴ γλῶσσα ἔχει τὸ πλεῖστον μέρος τῶν στοιχείων αὐτῆς καὶν δὲν πρὸς τὴν ἀρχαῖαν

(¹) Περὶ τῆς ἐν ταῖς Γερμανικοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῆς Γερμανικῆς γλώσσης ἵδε Roloff Lexik. d. Pad. I 801—20, IV 1204 ἔξ. Loos, Enzykl. Handb. d. Erziehungsk. I 246—53.

‘Ελληνικὴν ἡ μικροτάτην μόνον διαφορὰν παρουσιάζον πρὸς αὐτήν, ὡστε πλειστάκις ὁ μανθάνων τὰ ἀρχαῖα δὲ ἔχει χρεῖαν νὰ διδαχθῇ τὰ νεώτερα. Ἐκτὸς δὲ τούτου· ἐν ταῖς ἄλλαις γράμμας ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης περὶλαμβάνει ὅμοι μετ’ αὐτῆς καὶ πολλὰς ἄλλας γράμμας μὴ ἀνηκούοις εἰς αὐτήν, εἰδικῶς δὲ ἐν Γερμανικῷ περὶλαμβάνεται ἐν τῷ μαθήματι τούτῳ καὶ ἡ ‘Περιβόρειος καὶ ἡ Γερμανικὴ μυθολογία καὶ ἀρχαιολογία, ἐν δὲ ταῖς κατωτέραις τάξεσι καὶ ἴστορικὰ διηγήματα, ἐνῷ ἀφ’ ἑτέρου εἶνε λίγιν περιωρισμένη ἡ διδασκαλία τῆς ἴστορίας, ηπειρὶς ἐν ταῖς τάξεσι δὲν ἀναγράφεται οὐδὲ μάρτις ἐν τῷ προγράμματι ἡ διδάσκεται μόνον 1 ὥραν, ἐν δὲ τῷ συνόλῳ φτῶν ἐννέα γυμνασιακῶν τάξεων αἱ ὥραι αὐτῆς εἶνε μόνον 15 ἢ 16.

Δι’ ἡμᾶς ὅμως, οἵτινες ἔχουμεν τριγύλιετῇ ἴστορίαν καὶ ὀφεῖλομεν νὰ διδασκάμεθα αὐτὴν ἀδιάσπαστον καθ’ ἄπασαν αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, εἶνε ἀπαραίτητον νὰ προσμετρηθῶσιν εἰς τὴν ἴστορίαν πλείονες ὥραι, διότι ἄλλως δὲν εἶνε δυνατὸν οὕτε ἡ ‘Ελληνικὴ ἴστορία νὰ διδαχθῇ συστηματικῶς ὡς ἐνιαία, οὕτε ἡ συναφής πρὸς τὴν ‘Ελληνικὴν ἴστορίαν τῶν ἄλλων ἐθνῶν νὰ ἔκτειθῇ προστράκοντας. ‘Ἐὰν λοιπὸν προσμετρήσωμεν εἰς τὴν ἴστορίαν πλείονας ὥρας δηλαδὴ 20 ἐν ταῖς 8 τάξεσι τοῦ γυμνασίου, δύναται νὰ περιλάβῃ κύτη πάσας τὰς συναφεῖς μυθολογικὰς καὶ ἀρχαιολογικὰς γράμμας, ὡστε τὰ τοιαῦτα νὰ μὴ διδάσκωνται ὅμοι μετὰ τῆς μητρικῆς γλώσσης, εἰμὴ μόνον ὀλίγον καὶ κατὰ συγκυρίαν.

Δι’ ἄπαντας λοιπὸν τοὺς προειρημένους λόγους ὀφεῖλομεν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς γλώσσης νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸ παράδειγμα ὃγει τοῦ προσμετρούντων εἰς αὐτὴν τὰς πλείστας ὥρας, ἀλλὰ τῶν προσμετρούντων τὰς ὀλιγίστας. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τοῖς γυμνασίοις τῆς Βυρτεμβέργης καὶ ἄλλων Γερμανικῶν κρατῶν ἡ μητρικὴ γλῶσσα τῶν μαθητῶν διδάσκεται ἐν ἐννέα τάξεσιν εἰς 22 ὥρας, οὐδὲ μάρτις εἶνε ὀμφίβολον ὅτι ἡν παρ’ ὅμιν τὰ γυμνάσια εἶνε δικτατέξια, θὰ εἶνε πλέον ἡ ἐπαρκεῖς 18 ὥραι, διότι καὶ ἐν τοῖς προειρημένοις Γερμανικοῖς κράτεσιν, ἐὰν ἀφαιρεθῶσι αἱ ὥραι τῆς μιᾶς τάξεως, δὲν ἔχουσι προσμετρηθῆ περισσότερα. Αἱ 18 δὲ αὐταὶ ὥραι νομίζω ὅτι σκοπιμῶτερον θὰ ἦτο νὰ κατανεμηθῶσιν εἰς μόνας τὰς ἐπτὰ πρώτας τάξεις, ὡστε ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τάξει παραλειπομένου τοῦ μαθήματος τούτου νὰ ἔξευρεθῶσιν ὥραι δι’ ἄλλα μαθήματα.

‘Η εἰσιγωγὴ παρ’ ἡμῖν τοῦ συστήματος τῶν δικτετῶν γυμνασίων συμφώνως πρὸς τὰ προειρημένα καὶ ἡ τελειοτέρα διδασκαλία τῆς νέας ‘Ελληνικῆς γλώσσης μέλλει νὰ τροποποιήσῃ καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας ‘Ελληνικῆς, περὶ ἣς ἐδήλωσαμεν ἥδη ὅτι ἔνεκκα τοῦ ἀνέκκθεν ἰσχύοντος προγράμματος εἶνε τοσοῦτον ἐκ βάθρων πλημμελής, ὡστε δισονδήποτε καὶ ἄν βελτιωθῆ τὸ ποιὸν τῶν διδασκόντων καὶ ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας, τὰ ἀποτελέσματα οὐδέποτε δύνανται νὰ εἶνε εὐάρεστα. Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅμως ὅτι καὶ σήμερον παρὰ πᾶσαν πλημμέλειαν τοῦ προγράμματος

καὶ τὰς ἐλλείψεις τοῦ διδακτικοῦ προσωπίκου καὶ τὴν κακήν διοίκησιν τῶν σχολείων τὰ ἀποτελέσματα τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς συνήθως ὑπερβαίνουσι πολὺ τὰς ἐν τῇ ὑπουργικῇ ἐγκυρώσιν τῆς 19 Ιουνίου 1912 διατυπουμένας ἀξιώσεις, καθ' ἄξως σκοπούμενον τέρμα τῆς γυμνασιακῆς διδασκαλίας παρίσταται τὸ ἀνάδυναται νὰ καταστῆσῃ ἵκανὸν τὸν ἐκ τοῦ γυμνασίου ἀπολυόμενον εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πεζογράφων καὶ νὰ ἐμφυτεύσῃ εἰς αὐτὸν ζωηράν ἀγάπην καὶ διαφέρον πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν διδακτικωτάτων πνευματικῶν προγονικῶν θησαυρῶν¹. Λέγω δὲ τοῦτο ἀδιστάκτως ἐξ ἴδιας πείρας, διότι διδάξας ἐπὶ τριετίαν ἐν γυμνασίοις καὶ πρὸ διλέγων ἥδη ἐτῶν ἀκούσας ἐν γυμνασίῳ διδασκόμενα τὰ Ἑλληνικά, ἔτι δὲ καὶ κατ' ἴδιαν ἵκανούς ἀποφοίτους γυμνασίων ἐξετάσας, γινώσκω καλῶς ὅτι οἱ μὴ ἐπιτυγχάνοντες ὅτι ζητεῖ ὡς ὑπουργικὴ ἐγκύρωλις ἀνήκουσιν εὐτυχῶς εἰς τὰς ἔξαιρέσεις, συγχρότατα δὲ ὅχι μόνον μαθηταί, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληροι τάξεις μαθητῶν κατορθοῦσι πολὺ περισσότερα. Τούλαχιστον ὅτε ποτε ἐδιδάξα τὰ Ἑλληνικὰ ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τάξει τῆς ἐν Χάλκῃ Ἑλληνικῆς Ἐμπορικῆς σχολῆς, συνέβη νὰ εἶναι ἀπαντες οἱ μαθηταὶ αὐτῆς πλὴν ἐνὸς μόνου οὗτον καλῶς προκατηρτισμένοι, ὡστε εὐχερῶς ἥρμήνευσον ὅχι μόνον τὸν Πλάτωνα τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν "Ομήρον μετὰ τῶν ἄλλων ἐπικῶν καὶ τῶν ἐλεγειοποιῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ μὴ ἔξαιρετικάς δυσκολίας παρέχοντα μέρη, τῶν δραματικῶν καὶ τῶν μελικῶν ποιητῶν, ἔμφθιον δὲ κάλλιστα καὶ τὰ πλεῖστα τῶν μέτρων τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως. Ἀφοῦ δὲ τὰ προγράμματα τῶν Γερμανικῶν γυμνασίων, ἐν οἷς ἡ Ἑλληνικὴ διδάσκεται ὀλιγωτέρας ὥρας, ἀξιοῦσι νὰ κατανοῶσιν οἱ μαθηταὶ ὅχι μόνον τοὺς "Ἑλληνας πεζογράφους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ποιητάς,² ἐν δὲ τοῖς ἐκτενέστερον διδασκομένοις Λατινικοῖς δὲν ἐλλείπει ἐκ τοῦ προγράμματος οὐδὲ αὐτὸς ὁ δυσκολώτατος Πλαῦτος, θὰ ἦτο ἀληθῶς αἰσχυλος διὰ τὰ Ἑλληνικὰ γυμνάσια, ἂν δὲν ἥδύναντο

(¹) Τὸ "Τηνὸν, ὅτε ἐξέδιδε τὴν ἐγκύρωλιν ταύτην, ὑπέκειτο εἰς λίσταν ἰσχυρῶν ἐπίδρασιν τῆς γλωσσικῆς προπαγάνδας.

(²) "Ἐν Αὐστρίᾳ ἀπαιτεῖται παρὰ τῶν τελειοφόίτων τοῦ γυμνασίου νὰ εἶναι ἵκανοι νὰ μεταφράζωσιν εὐχερῶς ἀδίδακτα χωρία μὴ παρέχοντα ἔξαιρετικάς δυσκολίας ἐκ τοῦ Επενδύστης, τοῦ Ομήρου, τοῦ Ἡρόδοτου, τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Σοφοκλέους, ἐν Σαξονίᾳ δὲ ἐργηγεύονται ἐκτὸς τῶν προειρημένων καὶ Πλούταρχος, λυρικοὶ ποιηταὶ καὶ Εὔριπίδης, ἔτι δὲ καὶ Αἰσχύλος. Λυρικοὶ δὲ καὶ Εύριπίδης διδάσκονται ὡσάντως καὶ ἐν Πρωσσίᾳ καὶ ἄλλοις Γερμανικοῖς κράτεσιν." Ιδε Roloff, Lexikon d. Pädag. II 482. Διδάσκονται δὲ προσέτι καὶ ὁ Λυσίας (Roloff αὐτόθι σελ. 486—7). "Ο γράψας ἐν τῷ λεξιῶ τοῦ Roloff τὸ περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν ἀρθρον γινώσκων κάλλιστα ἐξ ἴδιας πείρας τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας ταύτης διαγράφει τὴν μεθόδον αὐτῆς μετὰ σπανίας ὀρθοφροσύνης καὶ ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν πραγμάτων, ὥστε καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους παιδαγωγοὺς καὶ διδασκάλους δύναται νὰ εἴναι ὀδηγὸς ἀριστος. Τὰ μάλιστα δέξιαν γράφονται εἴναι ἴδιως δσα γράφει περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς, καίτοι ὑποτιμᾷ τὴν ἀξιῶν αὐτῆς ὡς ἴδιου μορφωτικοῦ μαθήματος. Τοιώτην παιδεύσιν ὄμως λαμβάνουσιν οἱ Γερμανοὶ ἐκ τῆς Γερμανικῆς γραμματικῆς.

νὰ κατορθώσωσιν, εἰμὴ μόνον δ', τι ἀξιοῦ ἡ προειρημένη ὑπουργικὴ ἐγκύρωλις.

Ἐάν ἐξ ασφαλισμῆι εἰς τὰ ἡμέτερα σχολεῖα διαφράξῃ χρηστὴ διοίκησις, βελτιωθῆ δὲ τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν, δὲν ἐπιτρέπεται οὐδεμία ἀμφιβολίᾳ ὅτι θὰ κατορθωθῆ εύχερέστατα καὶ ἔρμηγενεσιν οἱ ἀπόφοιτοι τῶν γυμνασίων εὐκόλως καὶ ἐκ τοῦ προχείρου ὅχι μόνον τοὺς ἀρχαίους πεζογράφους, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ποιητὰς ἐκτὸς μόνον ὀλίγων τινῶν χωρίων, ἐν οἵ τυχὸν ἀποκτήσπαντας ταῖς ἐξαιρετικῇ δυσκολίᾳ. Οὐδὲ πρέπει νὰ θεωρήθῃ τοῦτο ὡς μέγατι καὶ δυσχερές κατόρθωμα, ἐπειδὴ μετὰ τοσκύτης μελέτης εἴναι εὐκατόρθωτον νὰ ἐκμάληται οἱ ανδήποτε ξένην γλώσσαν, ἥδ' ἀρχαία Ἑλληνικὴ δὲν παρέχει βεβαίως περισσότερας δυσκολίας τῶν ζένων γλωσσῶν.

Τὴν ἐνδεδειγμένην μεταρρύθμισιν τοῦ προγράμματος ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ὑπέδειξα ἡδη ἀνωτέρω σελ. 48-9 δηλώσας ὅτι αὕτη πρέπει νὰ ἀκολουθῇ ἐν ταῖς πρώταις τάξεσι τὴν αὐτὴν πρακτικὴν μέθοδον, ἵνα γίνεται χρηστὶς μετάμερίστης ἐπιτυχίας ἐν τῇ ἐκμαλήσει τῶν ζένων γλωσσῶν. Διὰ τῆς αὐτῆς δὲ ταύτης μεθόδου δύνανται νὰ διδάχωνται οἱ κοινότεροι τύποι τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ ἐν τῷ ἔξαετεῖ δημοτικῷ σχολείῳ, ὥστε οἱ ἀπόφοιτοι αὐτοῦν ἀδύναταιναὶ ἐννοῶσι τὴν Κυριὴν Διαθήκην καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἀκολουθίας, ἐξ ὃι μόνον ἡθικὴν ὀφέλειαν, ὅλα καὶ καλλιτεχνικὴν μόρφωσιν μέλλουσι νὰ ἀποκομίσωσιν, ὡς αὐτῶς δὲ καὶ ἐξ ἄλλων εὐπροσίτων ἀρχαίων συγγραμμάτων. Η θεωρία τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐκ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου προῆλθε μόνον ἐξ ἀνιδράσεως ἔνεκα τοῦ μέχρι τοῦδε ἐπικρατήσαντος ἐν αντίου κακού τῆς ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ ἀποκλειστικῆς διδασκαλίας μόνης τῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἕνειον οὐδεμίας ἔξετάσεως τῆς σήμερον ὄμιλου μένης γλώσσης. Τὸ κακὸν ὅμως ἐκεῖνο δύναται νὰ διορθωθῇ ἕνειον τῆς δημιουργίας ἐπέρου ἐναντίου κακοῦ διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐκ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἐνῷ εὐκόλως είνει κατορθωτὸν νὰ καταστῇ προσιτὴ εἰς τὸν λαὸν ἡ γλώσσα τῆς ἐκκλησίας, ἀφοῦ πλεῖστοι τῶν ἀπαιδεύτων κατορθούσι διὰ μόνης τῆς ἀκροάσεως νὰ ἐννοῶσι τὰ εὐαγγέλια.

"Ισως θελήσῃ τις νὰ φέξῃ τὴν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐφαρμογὴν τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας τῶν ζένων γλωσσῶν, ἐπειδὴ τὰ οχολεῖα τῆς ἐγκυρωλίου παιδεύσεως δὲν ἐπιδιώκουσι νὰ καταστήσωσι τοὺς μαθητὰς ἴκανους ωτε νὰ ὅμιλῶσιν οὕτης νὰ γράφωσιν ἀρχαία Ἑλληνικά. 'Αλλ' ὅμως τοῦτο, ὅπερ δὲν ἐπιδιώκει τὸ σχολεῖον, είναι τὸ συντελεστικότατον τῶν μέσων πρὸς ἐπιτυγχάνων ἐκείνου, ὅπερ ἐπιδιώκει, διὰ πάσης δ' ἀλλης μεθόδου τὰ Ἑλληνικά, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη γλώσσα, καὶ δυσκολώτερον ἐκμανθάνονται, καὶ εὐκολώτερον λησμονοῦνται.

"Η συμφώνως πρὸς τὰ προειρημένα διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς διὰ τῆς αὐτῆς πρακτικῆς μεθόδου, δι' ης διδάσκονται

αἱ ξέναι γλῶσσαι, δηλαδὴ διὰ σειρᾶς θεματογραφικῶν ἀσκήσεων καὶ συνάψεως τοῦ τυπικοῦ τῆς γραμματικῆς μετὰ τοῦ συντακτικοῦ μέλλει βεβαίως κατὰ τὴν πρώτην ἐφαρμογὴν νὰ προσκρούσῃ εἰς δυσγερείας, νὰ φανῇ δὲ καὶ ἐν πολλοῖς ἀτελής καὶ δυσεφάρμοστος, ἀφοῦ μάλιστα καὶ δὲν ὑπάρχουσι κατάλληλα βιβλία γάριν τῶν Ἐλλήνων συντεταγμένα,¹ ἀλλὰ τὰ πλεονεκτήματα αὐτῆς εἶνε τοσοῦτον μεγάλα καὶ τοσοῦτον τρανῶς ἀποδεδειγμένα διὰ τῆς ἐκ τῶν ἄλλων γλωσσῶν πείρας, ὡστε δὲν ἐπιτρέπεται οὐδεμία ἀμφιβολία περὶ τοῦ δτι καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἐφαρμογὴν ἡ διδασκαλία θὰ εἶνε πολὺ τελεσφορωτέρα ἢ μέχρι τοῦδε, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ καὶ δι' ἐπανειλημμένων προσπαθειῶν μέλλει νὰ καταστῇ πολὺ τελειοτέρα καὶ εὐγερεστέρα. Τὸ διλικὸν τῶν θεματογραφικῶν ἀσκήσεων πρέπει νὰ εἶνε κατὰ τὸ δυνατὸν ὅμοιον πρὸς τὸ ἐν ταῖς μεθόδοις τῆς διδασκαλίας τῶν ξένων γλωσσῶν εἰθισμένου, ἵτοι σχετικὸν πρὸς τὸν καθ' ἡμέραν βίου, ἐπειδὴ τὸ τοιοῦτον διλικὸν δικαιολόγερον προσελκύει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν καὶ εὐμαθητότερον εἶνε καθ' ὃ συνδεδεμένον πρὸς ἵσχυρὰς ψυχικὰς παραστάσεις, ἀλλὰ καὶ διότι δι' αὐτοῦ ἡ μεθόδος δύναται νὰ μετενεγκρήθῃ εὐγερεστέρον ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐλληνικήν. Δύνανται δὲ νὰ χορηγήσωσι τοιοῦτον διλικὸν ἐκτὸς τῶν δοκιμωτέρων συγγραφέων καὶ οἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν μεγίστῃ ἀρθονίᾳ εὑρεθέντες ἀρχαῖοι πάπυροι, ἐν οἷς συγνότιτα γίνεται λόγος περὶ πραγμάτων τοῦ καθημερινοῦ βίου. Τὸ δὲ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων συλλεγήμενον διλικὸν δύναται καὶ νὰ μεταπλασθῇ κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς διδασκαλίας ἢ καὶ νὰ ἐπανεγκρήθῃ κατά τι δι' ιδίων προσθηκῶν τῶν συντακτικῶν τὰ διδακτικὰ βιβλία, ἐὰν παρίσταται τοιαύτη ἀνάγκη.

Πρὸς τοιαύτην πρακτικὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου μετὰ τῆς συγετικῶς δοκιμωτέρας Ἀττικούσης Κοινῆς ἀρκοῦσιν αἱ δύο πρῶται τάξεις τοῦ δικταετοῦς γυμνασίου μετὰ δικτυώρου διδασκαλίας ἐνέκαστη τάξει. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τάξει εἰς τὰς τοιαύτας ἀσκήσεις πρέπει κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους νὰ προστεθῇ ὁ μοίχα

(¹) Υπάρχουσιν ὅμως ὅχι διλέγα διὰ τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς "Αγγλοὺς ἄτινα δύνανται νὰ εὐκολώσωσι πολλαχῶς καὶ τοὺς μέλλοντας νὰ συντάξωσι τὰ διδακτικὰ βιβλία τῶν ἡμετέρων σχολείων. Τοιαῦτα χρήσιμα βιβλία εἶνε τὰ ἔξης: Methode Toussaint—Langenscheidt, Brieflicher Sprach—und Sprechunterricht für das Selbststudium Erwachsener, Altgriechisch von A. Tegge.

Mentor—Sprachkurse für das Selbststudium fremder Sprachen. Altgriechisch, von E. Koch und Chr. Röse. Berlin—Schöneberg 1909.

R. Agad, Attisches Übungsbuch. Göttingen 1905.

K. Schenkl, Übungsbuch zum übersetzen aus dem Deutschen ins Griechische. 11e Aufl. bearbeitet von H. Schenkl und F. Weigel. Wien 1905.

E. Johannides, Sprechen Sie attisch? Leipzig (Koch) 1889.

Macmillan, Colloquia Graeca. London 1879.

"Ισως ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα.

πρακτική διδασκαλία καὶ τοῦ σπουδαιοτέρου μέρους τοῦ τυπικοῦ τῶν ἄλλων ἀρχαίων διαλέκτων ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Ἀττικήν, διότι ἡ διδασκαλία αὕτη δὲν ἀπαιτεῖ ἐπὶ πλέον εἰμὴ μηγανικὴν ἀπομνημόνευσιν ὀλίγων τινῶν τύπων· ἐκμανθάνομένων δὲ τούτων ἀπασχή· Ἡ 'Ελληνικὴ ποίησις καθίσταται προσιτὴ εἰς τοὺς μαθητὰς ἥδη ἀπ' αὐτῆς τῆς τέλης τάξεως τοῦ ὀκτακετοῦς γυμνασίου, ὡστε ἡ διδασκαλία αὐτῆς θὰ εἶνε πολὺ εὐρυτέρα μὴ περιορίζομένη μόνον ἐν ταῖς ἀνωτάταις γυμνασιακαῖς τάξεσιν, ὡς μέχρι τοῦδε. Οὕτω θὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἐν τῇ γυμνασιακῇ διδασκαλίᾳ πολὺ καλλιονὴ μέχρι τοῦδε ὅγι μόνον ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Ἡρόδοτος, οὔτινες εἶνε κατ' ἔξοχὴν κατέλληλοι πρὸς διδασκαλίαν παίδων μικρᾶς ἡλικίας, ἀλλὰ προσέτι θὰ προστεθῶσιν εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν κατωτέρων τάξεων καὶ ἀπονθίσμαται ἐκ τῶν ἐλεγειοποιῶν καὶ τῶν ἴαμβογράφων καὶ μέγας ἀριθμὸς ἐπιγραμμάτων ἀρίστων ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν, εἰς δὲ τὰς δύο ἀνωτάτας γυμνασιακὰς τάξεις θὰ ἐπιψυλαχθῶσι δυσκολώτερα καὶ ὠριμωτέραν κρίσιν τοῦ μανθάνοντος ἀπαιτοῦντας ἕργα τῶν τε ἀρχαίων ποιητῶν καὶ τῶν πεζογράφων, ἥτοι τὰ τῶν δραματοποιῶν καὶ τῶν λυρικῶν, αἱ δημηγορίαι καὶ ἄλλα δύσκολα μέρη τοῦ Θουκυδίδου, ὁ Πλάτων, ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ τοιοῦτοι.

'Ἐνῷ δὲ ἐν ταῖς δύο κατωτάταις τάξεσιν οὐδὲν ἄλλο ἀρχαῖον κείμενον θὰ ἐρμηνεύεται πλὴν τοῦ τῶν θεμάτων, διάγον δὲ πλέον τούτου ἐν τῇ τρίτῃ, τὸ ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν ἐρμηνεύομενον κείμενον δύναται νὰ εἶνε ἀσυγκρίτως περισσότερον ἢ μέχρι τοῦδε, διότι ἡ πρακτικὴ καὶ μεθοδικὴ διδασκαλία ἐν ταῖς τρισὶ κατωτάταις τάξεσι θὰ ἔξοικειο τοὺς μαθητὰς πρὸς τὴν ἀρχαίαν 'Ελληνικὴν πολὺ περισσότερον τῆς σήμερον γινομένης διδασκαλίας, ὡστε δὲν θὰ προσκίπτωσι πολὺ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν. Πόσον δὲ πολὺ κείμενον δύνανται νὰ ἐρμηνεύωσιν ἰδίᾳ ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι μαθηταὶ κατὰν προπαίδευσιν ἔχοντες, γινώσκω καλῶς ἔξιδιας πείρας, ἐπειδὴ ἔσχον ποτὲ μαθητὰς τῆς ἀνωτάτης γυμνασιακῆς τάξεως δυνηθέντας νὰ ἐρμηνεύσωσι μετὰ πάσης τῆς ἀπαιτουμένης ἀκριβείας καὶ ἄνευ καταπονήσεως ὀλόκληρον τὸν Φαιδωνο τοῦ Πλάτωνος ἥτοι 80 ὥλας σελίδας Teubner εἰς δύο μῆνας καὶ ἥμισυν.

'Ἐκ τὸς ὅμως τῆς ἐρμηνείας ἀπαιτεῖται ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι καὶ ἐπιστημονικὴ διδασκαλία τῆς 'Ελληνικῆς γραμματικῆς (ἥτοι φυλλογραφίας, τυπικοῦ καὶ συντάξεως, εἰ δυνατὸν δὲ καὶ τοῦ φραστικοῦ) συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς γλωσσολογίας, ἐπειδὴ ἡ ἀποκλειστικῶς πρακτικὴ διδασκαλία αὐτῆς, ἥτις εἶνε ἀναγκαῖα ἐν ταῖς κατωτάταις τάξεσι, δὲν συντελεῖ εἰς ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως καὶ παρατηρήσεως παρὰ τοῖς μαθηταῖς. 'Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ἡ γλωσσολογικὴ αὕτη διδασκαλία πρέπει νὰ εἶνε περιωρισμένη εἰς μόνα τὰ σπουδαίατα καὶ τὰ γενικώτερα τῶν γλωσσικῶν φαινομένων, ἵνα μὴ ὑπερμέτρως ἐπεκτείνομένη ἐμβάλῃ τοὺς μαθητὰς εἰς δυσκόλους καὶ μᾶλλον τοὺς εἰδικοὺς

ἐπιστήμονας ἐνδικφερούσας θεωρίας, παρεμποδίζη δὲ καὶ τὴν ἔρμηνείαν τῶν ἀρχαίων λογοτεχνῶν, ἥτις πρέπει νὰ είνε τὸ πρώτον μέρος τῆς διδασκαλίας, ἐπειδὴ καὶ εὔκολωτέρα είνε καὶ μᾶλλον μօσφωτική, καθ' ὃ εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ ἥθους συντελοῦσα, ἐνῷ ἡ ἐπιστημονική γραμματική ἀναπτύσσει μόνον τὴν διάνοιαν.¹

Ἐπραγματεύθην λεπτομερέστερον τὰ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀρχαίας τε καὶ νεωτέρας, ἐπειδὴ ὡς πρὸς ταύτην μάλιστα τὸ πρόγραμμα τῶν γυμνασίων ἔχει γρείαν ριζικωτέρας μεταρρυθμίσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ἐν ἄλλαις χώραις ἴσχυοντα προγράμματα δὲν δύνανται νὰ γρησιμεύσωσιν εἰς ἡμᾶς ὡς ὑπόδειγμα εἰμὴ ἐν περιωρισμένῳ μέτρῳ.

Ως πρὸς τὰ λοιπὰ μαθήματα, περὶ ὧν δὲν ἔγινε λόγος εἰσέτι, δυνάμεθα νὰ καταρτίσωμεν τὸ ἡμέτερον πρόγραμμα περίπου κατὰ πάντα σύμφωνον πρὸς τὰ δεδοκιμασμένα προγράμματα τῶν ἄλλων.

Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ὡρῶν τῆς διδασκαλίας, αἴτινες κατὰ τὰ προειρημένα είνε 30 κατὰ τάξιν, ἥτοι 240 τῶν ταῖς ὅκτὼ τάξεσι, προστιθεμένων δὲ καὶ τῶν ὡρῶν τῆς γυμναστικῆς ὑπερβαίνοντος τὰς 260, ἐὰν ἀφαιρεθῶσιν αἱ ὥραι περὶ ὧν διελάθωμεν ἥδη, ἥτοι τῶν Ἑλληνικῶν, τῶν Λατινικῶν, τῶν νέων Ἑλληνικῶν καὶ τῆς ἴστορίας, ὑπολείπονται ὥραι, ἵκαναι, ὥστε νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν πάντων τῶν ἄλλων μαθημάτων, ὅσα διδάσκονται ἐν ταῖς Γερμανικοῖς γυμνασίοις καὶ μετὰ τῶν αὐτῶν περίπου ὡρῶν διδασκαλίας, ὡς ἐν ἐκείνοις ἡ πλειόνων.

Ἐν τοῖς Γερμανικοῖς γυμνασίοις τὸ ἐν τρίτον τοῦ ὅλου τῶν ὡρῶν διατίθεται εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Λατινικῶν καὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, τὸν αὐτὸν δὲ κανόνα δυνάμεθα νὰ ἀκολουθήσωμεν καὶ ἡμεῖς ὅριζοντες διὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν 8 ὥρας ἐν ἑκάστῃ τῶν τεσσάρων κατωτέρων τάξεων καὶ 10 ἐν ἑκάστῃ τῶν ἀνωτέρων, ἥτοι τὸ ὅλον 72, διὰ δὲ τὴν Λατινικὴν ἀνὰ 2 ὥρας ἐν ἑκάστῃ τῶν τεσσάρων κατωτέρων τάξεων καὶ ἀνὰ 3 ἐν ἑκάστῃ τῶν τριῶν ἀνωτέρων, ἥτοι ἐν ὅλῳ 17· οὕτω δὲ αἱ ὥραι ἀμφοτέρων τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν συμποσούμεναι ὁμοῦ εἰς 89 ἀποτελοῦσι συέδον τὸ ἐν τρίτον τῶν 265 περίπου ὡρῶν τῆς ὅλης διδασκαλίας. Περὶ τῆς νέας Ἑλληνικῆς εἴπομεν ἥδη ὅτι πρέπει νὰ ὀρισθῶσι δ' αὐτὴν 18 ὥραι, διὰ δὲ τὴν ἴστορίαν 20, ὥστε αἱ ὥραι πάντων τῶν προειρημένων μαθημάτων ἀνέρχονται ἐν συνόλῳ εἰς 127, ὑπολείπονται δὲ ἐκ τῶν 240 ὡρῶν τῆς ὅλης διδασκαλίας 113 ὥραι.

Αἱ 113 ὥραι αὗται θὰ κατανεμηθῶσιν εἰς τὰ μαθηματικά, τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν γεωγραφίαν, τὰ γαλλικά, τὰ θορηκευτικά, τὴν ἰγνογραφίαν καὶ τὴν φύσικήν. Ἐκτὸς τούτων δὲν διδάσκονται ἐν τοῖς Γερμανικοῖς γυμνασίοις ὑπογρεωτικῶς ἄλλα μαθήματα

(1) Ἰκανῶς ἐκτεταμένη τοιαύτη διδασκαλία ἐκτεινομένη ὡς μόνον εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας γλώσσας γίνεται ἐν Γερμανίᾳ. (Roloff. Lexik. d. Päd. I 800 ἐξ. IV 1204 ἐξ.) Δεν κάμνουμεν λόγον τινὰ περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς μετρικῆς, διότι αὕτη είνε παρακολούθημα τῆς ἔρμηνείας.

πλὴν τῆς γραφῆς ἐν ταῖς δύο κατωτάταις τάξεσιν, ἀλλὰ περ' ἡμῖν τὸ μάθημα τοῦτο εἶνε περιττὸν, ἐπειδὴ τῶν ἡμετέρων γυμνασίων οἱ μαθηταὶ οὐ προέρχωνται ἐκ τετραετῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ ὅχι ἐκ τριετῶν ὡς ἐν Γερμανίᾳ, καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ εἶνε ἥδη ἐπαρκῶς ἡ σκηνή μένου ἐν τῇ γραφῇ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ· ἐὰν δὲ παρατηρηθῇ ὅτι οἱ μαθηταὶ κακογραφοῦσι, δύνανται νὰ διορθωθῶσιν ἐν τῇ κατωτάτῃ γυμνασιακῇ τάξει κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας Ἑλληνικῆς.

Προκαρετικῶς διδάσκονται ἐν Γερμανίᾳ προσέτι ἡ ἴγνογραφία ἐπί τινας ὁρας ἐπὶ πλέον, ἡ στενογραφία, τὰ 'Εβραικά, τὰ 'Αγγλικά καὶ τὰ 'Ιταλικά, ἀλλὰ περ' ἡμῖν νομίζω ὅτι μόνον τῆς ἴγνογραφίας δύναται νὰ ἐπιτραπῇ τοικύτῃ προκαρετικὴ διδασκαλία ἐπὶ ὀλίγας ὥρας· ἡ δὲ διδασκαλία ἐτέρας ξένης γλώσσης πλὴν τῆς Γαλλικῆς πρέπει νὰ ἐπιτραπῇ μόνον εἰς τοὺς τυχὸν γινώσκοντας ἥδη ταῦτην καὶ δυναμένους νὰ ὑποστῶσιν εὐδοκίμως τὰς ἔξετάσεις ἐν αὐτῇ ἕνευ ἀκροάσεως τῶν μαθημάτων. Εἰς τοὺς μὴ γινώσκοντας ὅμως τὴν Γαλλικὴν μαθητάς δὲν πρέπει οὐδὲ προκαρετικῶς νὰ διδάσκηται ἄλλη τις ξένη γλώσσα ἐν τῷ γυμνασίῳ, ἐπειδὴ ἡ ταυτόγρονος ἐκμάθησις δύο ξένων γλωσσῶν ὅχι μόνον θὰ ἐπιβραύνῃ τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ καὶ δυσχερεστέρων θὰ καθιστᾷ τὴν ἐκμάθησιν ἀμφοτέρων τῶν γλωσσῶν ἔνεκκ τῆς ἀναποφεύκου συγχύσεως αὐτῶν ἐν τῇ μνήμῃ. Περὶ δὲ τῶν ἐπιθυμούντων νὰ ἐκμάθωσι πλείονας ξένας γλώσσας δύναται νὰ ληφθῇ ἄλλη τις πρόνοια τελεσφορωτέρα, περὶ τῆς οὐδὲν μαθητάς δὲν πρέπει οὐδὲ προκαρετικῶς ναερχαλίων.

Τὰ Γαλλικὰ ἐν ταῖς πλείσταις Γερμανικαῖς χώραις, ἐν αἷς δὲν διδάσκεται ἐκτὸς αὐτῶν καὶ ἐτέρα τις ξένη γλώσσα, κατέχουσι συνήθως 17 ἔως 20 ὥρας, ἐξαιρετικῶς δὲ πλείονας (μέχρι 32)· ἐν δὲ τῇ Γερμανοφώνῳ 'Ἐλβετίᾳ (πλὴν τῆς Βέρονης) 21 ἔως 25 καὶ ἐν Ρωσίᾳ 20. Παρ' ἡμῖν νομίζω ὅτι ἀρμόζει νὰ ὀρίσωμεν διὰ τὰ Γαλλικὰ τὸ ἀνώτατον ὄριον τῆς Γερμανοφώνου 'Ἐλβετίας (πλὴν τῆς Βέρονης), ἤτοι 25 ὥρας. Σημειωτέον δ' ὅτι ἐν τῇ Γερμανοφώνῳ 'Ἐλβετίᾳ ἡ Γαλλικὴ γλώσσα ἐκμαθάνεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐπαρκέστατα.

Τῶν μαθηματικῶν αἱ ὥραι ἐν Γερμανίᾳ εἶνε πολλαῖ, ἤτοι 29 μέχρι 35, κατ' ἐξαίρεσιν δ' ἐνίοτε 38, ἐνῷ ἀντιθέτως αἱ φυσικὲς ἐπιστήμαι ἔχουσι πολὺ ὀλίγας ὥρας ἤτοι ἐν Βαυαρίᾳ μόνον 9, ἀλλαχοῦ 14 ἔως 18 καὶ ἐνίοτε ἐν τῷ μεγίστῳ ὄριῳ 19, ὅμοία δὲ περίπου εἶναι ἡ θέσις τῶν μαθημάτων τούτων καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, ὡς ἐν 'Ἐλβετίᾳ, Ρωσίᾳ, Σουηδίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν ἐτέραις ὅμως χώραις δὲν παρατηρεῖται τοικύτῃ δυσκαλογία, οὕτω δὲ ἐν Λυκέρνῃ τῆς 'Ἐλβετίας τὰ μὲν μαθηματικὰ ἔχουσιν 26 ὥρας, τὰ δὲ φυσικὰ 19, ἐν Αὐστρίᾳ δὲ τὰ μαθηματικὰ 24 καὶ τὰ φυσικὰ 19. Εἰς ἡμᾶς ὅμως, ἐὰν καταρτισθῇ τὸ πρόγραμμα καθ' ὃν τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας πλείονας ὥρας ἦ ἐν Γερμανίᾳ, εἰς μὲν

μαθηματικὰ πλείονας ἢ ἐν Αὐστρίᾳ καὶ Λυκέρνῃ τῆς Ἐλβετίας, ὡς τε ταῦτα νὰ μὴ ὑπολείπωνται τινῶν ἐκ τῶν Γερμανικῶν προγραμμάτων εἰμὴ ἐλάχιστα, δηλαδὴ δυνάμεθα νὰ παραχωρήσωμεν εἰς μὲν τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας 22 ὥρας, εἰς δὲ τὰ μαθηματικὰ 28.

Ἡ γεωγραφία ἐν πολλαῖς Γερμανικαῖς χώραις, ὡς καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, δὲν εἶναι μάθημα αὐτοτελές, ἀλλὰ διδάσκεται ἐν παρέργῳ ὁμοῦ μετὰ τῆς ἴστορίας. Κατ’ ίδιαν δὲ διδασκομένη ἡ γεωγραφία ἔχει ἐν Γερμανίᾳ 7 ἔως 9 ὥρας, πλείονας δὲ τούτων μόνον ἐν τισιν Ἐλβετικοῖς καντονίοις καὶ ἐν ταῖς Σκανδινανικαῖς χώραις, ἀλλ’ οὐδεμιοῦ πλέον τῶν 14 οὐδὲ ἐν αὐτοῖς τοῖς πραγματολογικοῖς σχολείοις. Εἰς ἡμᾶς νομίζω ὅτι ἀρκοῦσιν αἱ ὥραι τῶν Γερμανικῶν γυμνασίων, ἐπειδὴ ἐπικουρικῶς δύνανται νὰ συμπληρῶσι τὸ μάθημα τῆς γεωγραφίας ἡ ἴστορία, τὰ μαθηματικὰ καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ἐὰν διδάσκωνται καταλλήλως πρὸς τοῦτο. "Ἐπειτα εἴναι εὔκολον εἰς πάντα νὰ αὐξάνῃ τὰς γεωγραφικὰς αὐτοῦ γνῶσεις καὶ κατὰ συγχρίνειν εἴτε ἀναγινώσκων βιβλία, εἴτε μελετῶν χάρτας εἴτε βλέπων εἰκόνας τοπείων. Διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι διὰ τὸ μάθημα τοῦτο ἀρκοῦσι 8 ὥραι.

Τὰ θρησκευτικὰ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ διδάσκονται ἐν πάσαις ταῖς τάξεσι τῶν τε γυμνασίων καὶ πάντων τῶν ἄλλων σχολείων τῆς μέσης ἐκπαίδευσεως ἀνὰ 2 ἔως 3 ὥρας καθ’ ἑβδομάδα. Ἐν ἄλλαις ὅμως χώραις εἴτε ἔνεκα τῆς πρὸς τοὺς κληρικοὺς ἔχθρας, εἴτε ἔνεκα τῆς ἐπικρατήσεως πολλῶν θρησκευμάτων ἐν τοῖς αὐτοῖς τόποις τὰ θρησκευτικὰ δὲν διδάσκονται ἐν τοῖς σχολείοις ἢ διδάσκονται μόνον προαιρετικῶς. Ήμεῖς δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ μιμηθῶμεν τὸ παράδειγμα τούτων τῶν χωρῶν, ἀλλὰ δὲν πρέπει οὐδὲ νὰ νομίσωμεν ὅτι ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουσιν εὐτυχῶς παρ’ ἡμῖν θρησκευτικαὶ ἡ ἀντιθρησκευτικαὶ διαμάχαι, δυνάμεθα νὰ περιορίσωμεν τὴν διδασκαλίαν τῶν θρησκευτικῶν εἰς μόνας τὰς κατωτέρας τάξεις, ἐπειδὴ ἀκριβῶς κατὰ τὴν μεγαλυτέραν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, ὅτε γειραφετεῖται ἡ κρίσις τοῦ μαθητοῦ, εἴναι μεγαλυτέρα ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνισχύσεως τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἡθικῶν πεποιθήσεων αὐτοῦ. Μόνον ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τάξει δύναται νὰ παραλειφθῇ τὸ μάθημα τοῦτο, χάριν τῆς προσήκης τῶν φιλοσοφικῶν καὶ τῆς ἐνισχύσεως ἄλλων μαθημάτων. Συστηματικὴ ὅμως διδασκαλία θεολογικῶν μαθημάτων νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ, εἰμὴ μόνον ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσιν ἡ τῆς ιερᾶς ἴστορίας, τῆς κατηγήσεως καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἴστορίας. Ἐν τὲ ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι πολὺ προτιμότερον νομίζω νὰ γίνεται ἐρμηνεία ἐκλεκτῶν μερῶν τῆς τε Καινῆς Διαθήκης καὶ τῆς Παλαιᾶς (ἰδίως τῶν Ψαλμῶν) ἔργων τινῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας (ἰδίως τοῦ Βασιλείου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου) καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀσμάτων. Καλὸν δὲ εἴναι τὰ ἔχοντα δογματικὸν περιεχόμενον τεμάχια νὰ περιορίζωνται μόνον ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσιν, μάλιστα δὲ τὰ ἀσμάτα,

ὅσκ περιέχουσιν ὑψηλάς θεολογικάς ἐννοίας.¹ Η δ' ἔρμηνεία δὲν πρέπει νὰ είνε μόνον θεολογική, αλλὰ καὶ φιλολογική, ἀποβλέπουσα εἰς πλήρη ἔξαρθριβωσιν τῆς ἐννοίας τῶν ἐκφραζομένων. "Οθεν καὶ διδάσκοντες τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐπαρκῆ φιλολογικὴν προπαίδευσιν.

Διὰ τὴν ἴγνογραφίαν ἀρκοῦσιν 8 ὥραι, ὅσκες ἔχει ἐν τοῖς Πρωστικοῖς γυμναστίοις, διὰ δὲ τὴν φύσικὴν 4, ὅπως ἔχει ἐν Βυρτεμβέργῃ.

Ἐκτὸς τούτων τῶν μαθημάτων θὰ περὶ λαμβάνεται εἰς τὸ πρόγραμμα ἡ γυμναστικὴ μετὰ τῶν ἐκδρομῶν, ὅπου δὲ εἶναι δύνατόν, δύναται νὰ τελῶνται καὶ ἄλλαι ἀσκήσεις ἢ παιδικὴν κατὰ τε τὸν χρόνον τῶν μαθημάτων καὶ τὰς διακοπάς.

"Οπουν πάρχουσι καλὰ σχολικὰ οἰκοδομήματα καὶ κατάλληλοι διδάσκαλοι, καὶ ἄλλως εἶναι δύνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῇ εἰς διδασκαλίαν καὶ ὁ χρόνος τῶν διακοπῶν, θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἃν ἦθελεν εἰσαγθῆ καὶ εἰς τὰ γυμνάσια κατὰ τὰς διακοπὰς διες τῆς ἑβδομάδος ἡ χειροτεχνία, ίδίως δὲ ἡ ξυλουργική, καίτοι οὐδὲν κράτος ἔχει εἰσαγάγει τοιοῦτον μάθημα εἰς τὰ γυμνάσια. Ἐννοεῖται οὕτως: καὶ ἃν που ἦθελεν εἰσαγθῆ περὶ ἡμῖν τὸ μάθημα τοῦτο, πρέπει νὰ εἶναι προαιρετικόν, ἵνα μὴ κρατῇ τοὺς ἐν τοῖς χωρίοις οἰκοῦντας μαθητὰς ἀπομεμακρυσμένους τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

Συγκεφαλαιοῦντες ἡδη τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθειμένα ὅριζομεν τὸ πρόγραμμα τῶν ἐν τοῖς γυμναστίοις διδασκτέων μαθημάτων ὡς ἔξῆς

Δι': ἐκάστην τῶν τεσσάρων κατωτέρων τάξεων.

Θρησκευτικὰ ὥραις 2, ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ ὥρ. 8, νέα Ἑλληνικὰ ὥρ. 3, Λατινικὰ ὥρ. 2, Ἰστορία ὥρ. 2, Γαλλικὰ ὥρ. 3, μαθηματικὰ ὥρ. 3, φυσικὰ ἐπιστῆμαι ὥρ. 2, γεωγραφία ὥρ. 2, ἴγνογραφία ὥρ. 2, φύσικὴ ὥρ. 1. Τὸ ὅλον ὥραι 30.

Διὰ τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην τάξιν:

Θρησκευτικὰ ὥρ. 2, ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ ὥρ. 10, νέα Ἑλληνικὰ ὥρ. 2, Λατινικὰ ὥρ. 3, Ἰστορία ὥρ. 3, Γαλλικὰ ὥρ. 3, μαθηματικὰ ὥρ. 4, φυσικὰ ἐπιστῆμαι ὥρ. 3. Τὸ ὅλον ὥραι 30.

Διὰ τὴν ὅγδοην τάξιν:

Θρησκευτικὰ ὥρ. 1, ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ ὥρ. 10, νέα Ἑλληνικὰ ὥρ. 2, Λατινικὰ ὥρ. 3, Ἰστορία ὥρ. 3, Γαλλικὰ ὥρ. 4, μαθηματικὰ ὥρ. 4, φυσικὰ ἐπιστῆμαι ὥρ. 3, Τὸ ὅλον ὥραι 30.

Διὰ τὴν ὅγδοην τάξιν:

'Αρχαῖα Ἑλληνικὰ 10, Ἰστορία 3, Γαλλικὰ 4, μαθηματικὰ 4, φυσικὰ ἐπιστῆμαι 5, φιλοσοφικὴ καὶ πολιτειολογικὴ προπαίδεια 4. Τὸ ὅλον ὥραι 30.

*Η γυμναστικὴ, ἡτις δὲν συμπεριλαμβάνεται εἰς τὰ προειρημένα

(¹) Τὰ κατόπιν τοῦ προγράμματος τοῦ 1914 ἐν σπουδῇ συνταχθέντα καὶ εἰς τὰ σχολεῖα εἰσαχθέντα ἀνθολόγια ἐκκλησιαστικῶν φύματων δὲν ἐτήρουν τὸν κανόνα τοῦτον. Ή ἐκλογὴ πρέπει νὰ γίνῃ κατόπιν ἐπιστρέψεως μελέτης.

μαθήματα, διδάσκεται ἐν ταῖς περισσοτέραις Γερμανικαῖς χώραις καὶ ἀλλαχοῦ 2 ὥρας καθ' ἑβδομάδα, ἀλλαχοῦ ὅμως ἔχει μόνον 1, ἀλλαχοῦ 3, μόνον δὲ ἐν Νορβηγίᾳ 4. Τὸ σήμερον ἵσχυον παρ' ἡμῖν πρόγραμμα δῆλον τόπως δρίζει διὰ τὴν γυμναστικὴν 3 ὥρας ἐν ἑκάστῃ τάξει, τόσαι δὲ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ δρίζωνται καὶ εἰς τὸ ἔξης. 'Αλλ ἐπειδὴ ἀπαρχίτητον νὰ γίνωνται ἐκδρομαὶ, καθ' ᾧ δύνανται νὰ ἐκτελῶνται καὶ ἀσκήσεις γυμναστικαὶ ἢ στρατιωτικαί, ἐννοεῖται ὅτι κατὰ τὴν δὲ ἐκδρομὰς ὠρισμένην ἡμέραν δὲν θὰ γίνεται ἴδιον μάθημα γυμναστικῆς, εἰμὴ μόνον ὅταν συμβαίνῃ νὰ παρακειφθῇ ἡ ἐκδρομὴ ἐνεκα κακοκαιρίας ἢ ἄλλου τοιούτου ἐμποδίου. Οὕτω γίνεται καὶ ἐν Ζυρίγη τῆς Ἐλβετίας. 'Η περὶ τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις ὅμως ἀσχολία τῶν μαθητῶν δύναται νὰ ἐπεκταθῇ εἰς διπλασίας καὶ πλείονας ὥρας, ἐὰν ἀποκτήσωμεν κατάλληλα γυμναστήρια, ὡστε οἱ μαθηταὶ μεθ' ἡδονῆς νὰ διέρχωνται ἐν αὐτοῖς πάσας τὰς ὥρας τοῦ δειλινοῦ μετὰ τὸ πέρας τῶν μαθημάτων καὶ κατὰ τὰς ἑορτὰς παίζοντες ἐλευθέρως καὶ κατὰ προκρίσειν καταλλήλους παιδίας.

Περὶ τῆς ἀνωτέρας πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως

'Ηδη ὑπολείπεται νὰ διαλάβωμεν περὶ τῆς ὁργανώσεως τῆς ἀνωτέρας πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως, περὶ οὓς εἴπομεν ἡδη προηγουμένως ὅτι εἶναι ἀναγκαιοτάτη. 'Αλλ ἵνα μὴ πᾶσα ὑπὲρ αὐτῆς λαμβανομένη πρόνοια ἀπολήξῃ εἰς ματαίαν δαπάνην χρημάτων καὶ βλάψην μᾶλλον ἀντὶ ὀφελείας, ἀπαιτεῖται πρώτιστα νὰ ἐκρίωθωσιν ἀτοποί τινες περὶ αὐτῆς δοξασίαι λίαν διαδεδομέναι παρ' ἡμῖν καὶ ὑποτρεφόμεναι ὑπὸ τῶν προλήψεων καὶ τῆς ἐπιπολαίου ἔξετάσεως τῶν ἐν ἄλλαις χώραις ἰσχυόντων θεσμῶν.

'Γιάρχουσι παρ' ἡμῖν πλεῖστοι οἱ φανταζόμενοι ὅτι ἡ πρακτικὴ ἐκπαίδευσις ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν εὐδοκίμησιν πάντων τῶν πλουτοφόρων ἐπαγγελμάτων, μὴ δυσκολευόμενοι δὲ νὰ πιστεύσωσιν ἀφελέστατα ὅτι ἀρκεῖ νὰ ἴδρυθωσι πολυάριθμα καὶ πλουσίως πεπροκισμένα πρακτικὰ σχολεῖα, ἵνα ἐπιβλύσῃ ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς πᾶσα ὑπακὴ εὐημερία. Καὶ ἐπειδὴ τὰ πλουτοφόρα ἐπαγγέλματα ἀπασχολοῦσι τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ πάσης χώρας, ἡ δὲ εὐδοκίμησις αὐτῶν εἶναι ἡ βάσις τῆς ὅλης κοινωνικῆς εὐεξίας, νομίζουσιν οὖτοι ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις, ἡ τε κατωτέρα καὶ ἡ μέση, ὀφείλει ὀλοσχερῶς ἡ τοιλάχιστον κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτῆς μέρος νὰ ἐξυπηρετῇ ἀποκλειστικῶς καὶ ἀμέσως τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα, πᾶσα δὲ ἐκπαίδευσις μὴ ποιούσα τοῦτο νομίζεται ἀνωφελής ἡ καὶ ἐπιβλαβής ὡς δῆθιν δημιουργούσα θεσιθήρας.

Οἱ ταῦτα πιστεύοντες ὅμως πάσχουσιν ὅμοια πρὸς τοὺς ἀδαεῖς παίκτας τοῦ ζατρικού, οἵτινες σπεύδοντες νὰ νικήσωσι τὸν ἀντίπαλον κυριεύοντες τὸν βασιλέα αὐτοῦ, προβαίνουσιν εἰς ἀλλεπαλλήλους κατὰ τοῦ βασιλέως ἐκείνου προσβολάς, ὅταν δὲ συμβῇ νὰ ἴδωσι παίκτην ἐπιτίθειντον ἐπιγειρούντα κινήσεις ἀσχέτους πρὸς

τὸν βασιλέα τοῦ ἀντιπάλου, νομίζουσι τὰς κινήσεις ταύτας ματίας καὶ ἀγοήτους." Οπως δὲ μαρτυρίαν ὁ μὲν ἀμέσως τὴν νίκην ἐπιδιώκων παίκτης ἡττᾶται, ἐνῷ κερδίζει ὁ ἔτερος διὰ κινήσεων, αἵτινες δὲν τείνουσι κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸ τέρμα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν τῇ πρακτικῇ ἐκπαιδεύσει εἰνες ἐνδεχόμενον νὰ ἀποτυγχάνῃ ὁ ἐπιδιώκων τὴν προσφανῆ καὶ ἀμεσον ὀφέλεικαν καὶ μὴ φροντίζων νὰ ἔξετάσῃ μάρπις ὑπάρχει ἄλλη ἴδιας ἀσφαλεστέρα καὶ τελεσφορωτέρα, καίπερ ὅχι εὐθεῖα. "Οὐεν πρέπει νὰ ἔγωμεν ὥπ' ὅψει ὅτι τὸ κατ' ἐπίφασιν πρακτικώτατον δὲν εἴνε πάντοτε καὶ πρακτικόν.

Τοῦτο ἄλλως ἀποδεικνύει τραχῶς καὶ αὐτὴ ἡ ἱστορία τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Τιμῆρος ἔθηγη, ὡς τὸ πάλαι οἱ Αἰγύπτιοι καὶ μέχρι σήμερον οἱ Ἰνδοί, ἀτιανά ἐσκέψθησαν ὅτι ἀριοῦ εὔκολωτερον ἐκμανθάνει τις τὴν τέχνην τοῦ ἰδίου πατρὸς καὶ ἐν ταυτῇ μᾶλλον εὐδοκιμεῖ, ἔπειτεν ὀλόκληρος ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων νὰ ἐπιδιώκῃ ἀποκλειστικῶς τὴν ἐκμάθησιν τῆς τέχνης καὶ ἐν γένει τὴν ἀσκησιν τοῦ πατρικοῦ ἐπαγγέλματος, πᾶσα δὲ μάθησις ἡ ἀσκησις μὴ ἀποβλέπουσα ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐθεωρήθη ὥπ' αὐτῶν ματαία καὶ μᾶλλον ἐπιβλαβῆς. Ἀποτέλεσμα δημοσίας τῆς ἀγωγῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὅτι ταχέως αἱ μὲν τέγυναι περιῆλθον εἰς στασιμότητα, ἐπειδὴ οἱ ἀσκοῦντες αὐτὰς ἐστεροῦντο πάσης γενικωτέρας μορφώσεως, ἢ δὲ ἐθνικὸς βίος κατέστη παράλυτος, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἔκάστου ἐπαγγέλματος κατήντησαν ἵδια διακεκριμένη φυλὴ ἐλάχιστα ἐπικοινωνοῦσα πρὸς τὰς ἄλλας, μᾶλλον δὲ μισοῦσα καὶ καταχρονοῦσα αὐτάς. Όμοίως καὶ οἱ ἀρχαῖοι Σπαρτιάται θειήσαντες νὰ καταστήσωσι τὴν ἀγωγὴν ἀποκλειστικῶς στρατιωτικήν, ὅχι μόνον ἐστερήθησαν τῶν καλλίστων ἀγαθῶν τοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ ὡς στρατιῶται ὑπέστησαν ὅχι ἀλίγας ἥττας ὑπὸ τῶν ἀβροδιαίτων Ἀθηναίων, ὀλοσχερῆ δὲ κατατρόπωσιν ὑπὸ τῶν Θηβαίων. Οἱ δὲ ἔτι μονομερέστερον τῶν Σπαρτιατῶν ἀνατεθραυμάνοι καὶ τῆς πνευματικῆς μορφώσεως ἐκείνων παντάπασιν ἐστερημένοι γιανίτσαροι τῆς Τουρκίας καὶ ἀλλὰ μεθ' δημοίας ἀγωγῆς συγκεκριτημένα στρατιωτικά σώματα ἀλλων ἔθνων ἀπεδείχθησαν ὅχι μόνον ὡς πολεῖται ἐπιβλαβέστατοι, ἀλλὰ καὶ ὡς στρατιῶται λίαν ἐλαττωματικοί. Ωσαύτως καὶ τὰ κατὰ τὸ αὐτὸν σύστημα τῆς μονομεροῦς ἀγωγῆς λειτουργοῦντα Ἱεροσπουδαστήρια τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας δὲν ἔξεθρεψάν τους ἀρίστους τῶν κληρικῶν.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα διδάσκουσιν ὅχι μόνον ὅτι ὁ μονομερής πρακτικὸς χαρακτήρας τῆς ἐκπαιδεύσεως δὲν ἔξασφαλίζει τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐξ αὐτῆς προσδοκωμένων ὀφελημάτων, ἀλλὰ προσέτι καὶ ὅτι δι' ἐλευθερωτέρας καὶ γενικωτέρας παιδεύσεως δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τις ἵσα καὶ ἔτι πλείονα. Εάν δὲ λάβῃ τις ὥπ' ὅψιν ὅτι ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἔνεκα τῆς μεγίστης ἀναπτύξεως τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπαρίου τὰ πλουτοφόρα ἐπαγγέλματα κατήντησαν πολυσχεδῆ καὶ πολυσύνθετά καὶ ὑπόκεινται εἰς συγγούς μετασχηματισμούς, καταγοσῆ ὅτι οἱ μεταρρυθμενοὶ

τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα ἔχουσι γρέαν μεγάλης ποικιλίας γνώσεων καὶ πνευματικῆς εὐστροφίας, ἵνα εἰδοκιμήσωσιν.

Ἐκτὸς δὲ τούτου τὰ πλούτοφόρα ἐπαγγέλματα συνδέονται κατὰ τοὺς παρόντας γρόνους στενώτατα πρὸς πάντα τὰ σπουδαῖα πολιτικὰ καὶ κοινωνιολογικὰ ζητήματα, εἰς δὲ τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων τούτων συντελοῦσι πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ ἐπιστῆμαι καὶ οὐχ ἕκασται οὐδὲ ιστορικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ, δηλαδὴ αἱ θεωρούμεναι ὡς μηδ πρακτικαὶ, ἔπειτα δὲ ἔνεκα τῆς δημοκρατικωτέρας συντάξεως τῶν πολιτειῶν οἱ μετεργόμενοι τὰ πλούτοφόρα ἐπαγγέλματα ἐπιδρῶσι σπουδαίων εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας καὶ συγχάκις ἀναδεικνύονται καὶ νομοθέται καὶ κυβερνῆται. Τούτων λοιπὸν οὕτως ἐγένεται δρεῖται πᾶς τις νὰ ἀνομολογήσῃ ὅτι οὐδὲ ἐν τῷν ἀνθρωπιστικῶν μαθημάτοιν εἶναι ἄχοηστον εἰς τοὺς μετεοχομένους τὰ πλούτοφόρα ἐπαγγέλματα, ἀλλὰ τοὐρατίον ὅσον τελειοτέρας μορφώσεως εἴναι οἵτοι κάτοχοι, τοσοῦτον ἴγανώτεροι θὰ ἀναδειχθῶσιν.¹

Δὲν πρέπει ὅμως καὶ νὰ ἀναμένῃ τις παρὰ τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὅπωσδήποτε καὶ ἐν εἰναις ὠργανωμένη αὔτη, ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν τὴν ἐν τοῖς πλούτοφόροις ἐπαγγέλμασιν εύδοκιμησιν τῶν δ' αὐτῆς πεπαιδευμένων, ἐπειδὴ πρὸς τοιαύτην εύδοκιμησιν οὐδεμίᾳ ἐκπαιδευσις ἀρκεῖ, ἀπαιτεῖται δὲ καὶ ἡ συνδρομὴ πολλῶν ἄλλων συντελεστῶν, οἷοι εἰναις ἡ φυσικὴ τοῦ ἀτόμου ιδιοφυΐα καὶ προσαρμογὴ πρὸς τὰς περιστάσεις, ἡ ἀντοχὴ εἰς τὴν ἐργασίαν, ἡ τόλμη, ἡ φειδωλία, ἡ χρήσις ὁδηγητῶν συνετῶν καὶ πεπειραμένων οἰκείων ἡ φίλων, τὰ κεκτημένα κεφάλαια, ἡ ἔλειψις σπουδαίων ἀνταγωνιστῶν καὶ πλεῖσται ἄλλαι περιστάσεις καὶ συγκυρίαι. Ἡ σπουδαιότης δὲ τῶν συντελεστῶν τούτων εἰναις τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε νὰ ἔξουδετερώῃ τελείως τὴν ἀξίαν τῆς προπαιδεύσεως, καὶ νὰ εὐδοκιμῶσι μὲν οἱ μηδεμίαιν ἡ μετριωτάτην εἰδικὴν παίδευσιν κατέχοντες, νὰ ἀποτυγχάνωσι δὲ οἱ κάτιλιστα προπειδευμένοι. Διὰ τοῦτο συνέβη παρ' ἡμῖν νὰ ἀναπτυχθῇ μὲν θαυμασίως ἡ ἀτμήσης ναυτιλίας οὐδεμίας συνδρομῆς παρὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, νὰ μηδ ἀναπτυχθῇ δὲ ἀναλόγως ἡ γεωργία, καίτοι πάντοτε ὑπῆργον γεωργικοὶ συγκαταστάται διάλογοι γεωπόνου

(¹) Πόσον σπουδαίαν βλάβην δύναται προξενῆσῃ ἡ ἄγνοια τῆς ιστορίας καὶ ἡ πρὸς δρῦθην ἐκτίμησιν αὐτῆς ἀνικανότης, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός ὅτι μεγάλα πλήθη ἀνθρώπων ἐπίστευσαν ὡς ἀληθῆ τὰ δημοκοπικὰ κηρύγματα ὅτι δῆθεν τοὺς πόλεμους προξενοῦσι μόνοι οἱ βασιλεῖς, ὅτι ὁ σεβασμὸς τῆς Ιδιοκτησίας εἴναι οἰκουμενικὴ ὑπόδοσύλωσις τῶν πολλῶν ὑπὸ τινῶν ἐπιτήδειων, ὅτι πᾶς πόλεμος οὐδένας ἄλλον σκοπὸν ἔχει, εἰμὴ νὰ καταστήσῃ πλουσιωτέρους τοὺς κεφαλαιούχους καὶ ἄλλα τοιαῦτα τερατολογήματα εξ ὃν κατεστράφη μὲν ἡ πρώην κραταιοτάτη Ρωσία, ἐκινδύνευσε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ πονηκόσμος πολιτισμός. "Αν ἡ μεμορφωμένη τάξις τῶν πολιτῶν ἐγίνωσκε καὶ ἡτοι ἡτοι ἰκανή νὰ ἔννοιησῃ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὰς προηγουμένας περιπετείας τῶν σήμερον ισχυρότων κοινωνικῶν ἥθικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν, δὲν θὰ ἦτο δύνατὸν νὰ λάβωσι τοιαύτην διάδοσιν καὶ νὰ καταστῶσι τοσοῦτον δλέθριαι τοιαῦται γελοίως μωραὶ δοξασίαι.

ἀρτίως ἐν εὐρωπαϊκαῖς σχολαῖς πεπαιδευμένοι. 'Ἐν ἀλλαῖς γώραις ὅμως, ὡς ἐν Ρουμανίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, οἱ παροικοῦντες' Ἐλληληνες ηὐδοκίμησαν τὰ μέγιστα ἐν τῇ γεωργίᾳ, καίπερ στερούμενοι εἰδικῆς προπαιδεύσεως.

'Επομένως εἶνε ὄλως ἄδικοι αἱ κατὰ τοῦ μέχρι τοῦδε ἐπικρατοῦντος εἴδους τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐκφερόμεναι μομφαὶ ὡς δῆθεν παρακαλέσαντος τὴν πρόοδον τῶν πλουτοφόρων ἐπαγγελμάτων, ἀφοῦ ταῦτα ἥδυναντο νὰ προοδεύσωσι καὶ ἀνευ αὐτῆς, πᾶς δὲ ὁ γυνώσκων καλῶς ἐκ πείρας τὴν μέχρι τοῦδε πολιτικὴν τε καὶ κοινωνικὴν ἡμῶν κατάστασιν δὲν δύναται νὰ ἀμφιβάλῃ ὅτι καὶ ἂν ἥθελον λειτουργεῖ παρ' ἡμῖν πολλὰ καὶ πολυδάπανα πρακτικὰ σχολεῖα, τὰ ἀποτελέσματα δὲν θὰ ἔσαν διάφορα.

"Οτι δὲ ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἐκπαίδευσις δὲν παράγει κήρηνας καὶ λυμεῶνας τοῦ δημοσίου ταξίδιου, ἀλλ' ὅπου ὑπάρχει εὐνομούμενη πολιτεία καὶ ὑγιής κοινωνικὸς βίος, ἐκτρέφει καὶ αὐτὴ ἐργάτας ἐπίσης ὀφελίμους ὡς καὶ ἡ ἀποβλέπουσα μᾶλλον πρὸς τὰ πλουτοφόρα ἐπαγγέλματα, καταδεικνύει τραχῶς τὸ παράδειγμα ἄλλων πεποιητισμένων ἐθνῶν, παρὰ τοῖς ὅποιοις θάλλουσι μὲν ἐν πλήρει ἀκμῇ τὸ ἐμπόριον καὶ πάντα τὰ εἰδη τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς βιοτεχνίας, ἀλλ' ὅμως τὰ πρακτικὰ ἡ πραγματολογικὰ σχολεῖα τὰ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ γυμνάσια εἶνε πολὺ διλγώτερα ἐκείνων, καὶ ἔχουσιν ὀσκύτως πολὺ διλγωτέρους μαθητάς. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐπισήμων στατιστικῶν τῶν παραπτεθεμένων ἐν τοῖς ἀνωτέρω πολλάκις ἥδη μνημονεύθεισι βιβλίοις τοῦ Baumeister καὶ τοῦ Knabe. Κατὰ ταύτας ἐν Γερμανίᾳ ἐν ἔτει 1908 ἐλειτούργουν γυμνάσια 504, πραγματολογικὰ γυμνάσια 146, ἀνώτεραι (ἥτοι πλήρεις) πραγματολογικὰ σχολεῖ 99· κατ' ἴδιαν δὲ ἐν Πρωσσίᾳ γυμνάσια 325, πραγματολογικὰ γυμνάσια 95, ἀνώτεραι πραγματολογικὰ σχολεῖ 53, ἐν Βαυαρίᾳ γυμνάσια 46, πραγματολογικὰ γυμνάσια 5, ἀνώτεραι πραγματολογικὰ σχολεῖ 9, ἀνάλογοι δὲ εἶναι οἱ ἀριθμοὶ καὶ τῶν ἄλλων κρατῶν (Knabe σελ. 59). Τῶν μαθητῶν ὁ ἀριθμὸς δὲν ἀναγράφεται αὐτόθι, ἀλλὰ κατὰ τὴν παρὸν Baumeister σελ. 67 στατιστικὴν τοῦ ἔτους 1898 οἱ μαθηταὶ τῶν γυμνασίων εἶναι 61 οἱο τοῦ συνόλου ἐν Πρωσσίᾳ, 51 οἱο ἐν Βαυαρίᾳ καὶ 48 οἱο ἐν Σαξονίᾳ, οἱ δὲ τῶν πραγματολογικῶν γυμνασίων 25 οἱο ἐν Πρωσσίᾳ, 11 οἱο ἐν Βαυαρίᾳ, 22 οἱο ἐν Σαξονίᾳ, τῶν δὲ ἀνωτέρων πραγματολογικῶν σχολῶν 12,8 ἐν Πρωσσίᾳ, 37,3 ἐν Βαυαρίᾳ καὶ 29,2 ἐν Σαξονίᾳ. 'Ωσκύτως καὶ κατὰ τὴν νεωτέραν αὐθεντικὴν στατιστικὴν τοῦ Lexis, ἀνατυπωθεῖσαν καὶ ἐν τῷ 'Ἐγκυκλοπαιδικῷ' Ἐγγειοιδίῳ τῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Loos τόμ. B' σελ. 414, ἡ ἀναλογία τῶν μαθητῶν τῶν γυμνασίων πρὸς τοὺς τῶν παντὸς εἴδους ὅμοβλαθμῶν πρακτικῶν σχολείων ἐν Πρωσσίᾳ ἥτο κατὰ τὸ ἔτος 1905 ὡς 56 πρὸς 44, καίτοι ἀπὸ τοῦ 1900 ἐπετράπη εἰς πάντας τοὺς ἀποφύίτους τῶν τοιούτων πρακτικῶν σχολείων νὰ ἐγγράφωνται εἰς πάσας τὰς σχολὰς τοῦ πανεπιστημίου. 'Ἐπίσης

ἐν Αὐστρίᾳ ἐν ἔτει 1895-6 ἐλειτούγουν γυμνάσια 164 πραγματολογικὰ γυμνάσια 19, ἀνώτεραι πραγματολογικαὶ σχολαὶ 67, οἱ δὲ μαθηταὶ τῶν μὲν γυμνασίων ἦσαν 60,108, τῶν δὲ ἄλλων 26,296 (Baumeister σελ. 307-309). Ἐν Ἑλβετίᾳ τὰ δύο τοίτα τῶν κακτονίων ἔχουσι πολὺ πλεῖστας μαθητὰς γυμνασίων ἢ ἀντιστοίχων πραγματολογικῶν σχολῶν (Baumeister σελ. 379). Ἐν Γαλλίᾳ δὲ τὰ μὲν λύκεια ἐν ἔτει 1887 εἶχον 59,142 μαθητὰς ἐν τῷ κλασικῷ αὐτῶν τμήματι καὶ 11,222 ἐν τῷ πρακτικῷ, τὰ δὲ κολλέγια 17,368 ἐν τῷ πρώτῳ καὶ 11,566 ἐν τῷ δευτέρῳ (Baumeister σελ. 457). Ὁμοίως καὶ ἐν τῷ βιομηχανικοτάτῳ Βελγίῳ ἐν ἔτει 1892 οἱ μαθηταὶ τῶν μὲν γυμνασίων ἦσαν 7,165, τῶν δὲ ἀντιστοίχων πρακτικῶν σχολέων 2,534.

Ἐπὶ διδακτικωτέρᾳ εἶναι ἔτέρα τις στατιστικὴ δημοσιευμένη ἐν τῇ τοῦ Rethwisch Ἐπετείῳ ἐκθέσει περὶ τῶν ἀνωτέρων σχολέων (Jahresberichte über das höhere Schulwesen. Berlin 1912) τοῦ ἔτους 1911 σελ. II, 3, δεικνύουσα δὲ τὴν ἐκ τῶν δικτύρων εἰδῶν σχολέων προσέλευσιν τῶν εἰς τὰ Γερμανικὰ πανεπιστήμια ἐγγραφέντων Γερμανῶν φοιτητῶν κατὰ τὸ ἔτος 1910-1911, διότι ἐκ τῆς στατιστικῆς ταύτης γίνεται καταφονὲς ὅτι ἐν πάσαις ἀνεξιχέτως ταῖς πανεπιστημιακαῖς σχολαῖς οἱ ἐκ τῶν ἀνθρωπιστικῶν γυμνασίων προερχόμενοι φοιτηταὶ ὑπερτεροῦσι πάμπολοι τοὺς ἐκ πάντων τῶν ἄλλων σχολέων προερχομένους. Κατὰ τὴν στατιστικὴν λοιπὸν ταύτην ἐν Πρωσσίᾳ κατὰ τὸ χειμερινὸν ἡμέραν τοῦ ἔτους 1910 ἐκ τῶν 2147 φοιτητῶν τῆς θεολογίας οὐδεὶς προήρχετο ἐκ πραγματολογικοῦ σχολείου, ἐκ τῶν 6069 τῆς νομικῆς 4969 προήρχοντο ἐκ γυμνασίου, 832 ἐκ πραγματολογικοῦ γυμνασίου καὶ 268 ἐξ ἀνωτέρως πραγματολογικῆς σχολῆς, ἐκ δὲ τῶν 3873 τῆς ιατρικῆς 3057 προήρχοντο ἐκ γυμνασίου, 597 ἐκ πραγματολογικοῦ γυμνασίου καὶ μόνον 219 ἐξ ἀνωτέρως πραγματολογικῆς σχολῆς. ἐκ δὲ τῶν 10923 φοιτητῶν τῶν διάφορων τμημάτων τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς 7207 προήρχοντο ἐκ γυμνασίων 2130 ἐκ πραγματολογικοῦ γυμνασίου καὶ 1586 ἐξ ἀνωτέρως πραγματολογικῆς σχολῆς. Ἰδίως δὲ κατὰ τὸ διάφορα τμήματα τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς ἐκ τῶν 252 φοιτητῶν τῆς φιλοσοφίας 193 προήρχοντο ἐκ γυμν., 46 ἐκ πρ. γ. καὶ 13 ἐξ ἀν. πρ. σγ. ἐκ τῶν 3578 τῆς κλασικῆς καὶ τῆς Γερμανικῆς φιλολογίας 3229 προήρχοντο ἐκ γυμν., 244 ἐκ πρ. γυμν. καὶ 105 ἐξ ἀν. πρ. σγ. ἐκ τῶν 2118 τῆς νεωτέρως φιλολογίας 887 προήρχοντο ἐκ γυμν. 724 ἐκ πρ. γ. καὶ 507 ἐξ ἀν. πρ. σγ. ἐκ τῶν 827 φοιτητῶν τῆς ιστορίας 658 προήρχοντο ἐκ γυμν., 121 ἐκ πρ. γ. καὶ 48 ἐξ ἀν. πρ. σγ. ἐκ τῶν 3198 φοιτητῶν τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν 1617 προήρχοντο ἐκ γυμν. 793 ἐκ πρ. γ. καὶ 788 ἐξ ἀν. πρ. σγ. καὶ τέλος ἐκ τῶν 950 φοιτητῶν τῶν λοιπῶν τμημάτων τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς 623 προήρχοντο ἐκ γυμν. 202 ἐκ πρ. λ. καὶ 125 ἐξ ἀν. πρ. σγ. Ἡ αὐτὴ δὲ περίπου ἀναλογία ἐπικρατεῖ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς Γερμανικοῖς κράτεσιν ἐκτὸς τῆς Πρωσσίας κατὰ τοὺς

ἐν τῇ αὐτῇ σελίδῃ τοῦ εἰρημένου συγγράμματος ἀναγραφομένους ἀριθμούς. Καὶ ἐκ τῶν φοιτητῶν ὅμως τῶν μὴ διδαχθέντων προηγουμένως ἡ ἀνεπαρκῶς ἐκμαθόντων τὰς ἀρχαῖς κλασσικὰς γλώσσας ἡ ναυαρχάσθησαν κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος νὰ σπουδάσωσιν ἰδιαιτέρως Λατινικὰ μὲν 298 φοιτητοὶ τῆς νομικῆς, Ἐλληνικὰ δὲ 210, ἤτοι 1 τῆς θεολογίας, 71 τῆς νομικῆς, 2 τῆς ιατρικῆς καὶ 136 τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς φιλοσοφίας εἰς σχολῆς (Rethwisch σελ. II, 2).

Τὰ θετικὰ ταῦτα δεδομένα δηλοῦσι σαφῶς ὅτι μόνον ὅτι αἱ μάλιστα ἀνθοῦσαι κατὰ τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν γένοραι δὲν δικρίνονται ἐπὶ διαγότητι τῶν εἰς τὰ ἀνθρωπιστικὰ σχολεῖα φοιτώντων, ἀλλὰ καὶ ὅτι οἱ ἐν τοῖς ἀνθρωπιστικοῖς σχολείοις μαθητεύσαντες δὲν εἶναι ἀνεπιτήδειοι οὐδὲ εἰς τὰ πρακτικὰ ἐπαγγέλματα, ἐπειδὴ τὸ πλῆθος αὐτῶν εἶναι τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι πάντες οὗτοι γίνονται ἐπιστήμονες ἢ δημόσιοι ὑπάλληλοι. "Αν δὲ παρ' ἡμῖν συνέβη ἡ μᾶλλον ἐφάνη ὅτι συμβάλλει τὸ ἐναντίον, τοῦτο δὲν δρεῖται εἰς τὸ εἴδος τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἀλλ' εἰς ἄλλους λόγους, οὓς εὔκολον εἶναι νὰ ἀνεύρῃ πᾶς νήφων παρατηρητής.

Παρὰ πάσας ὅμως τὰς προειρημένας παρατηρήσεις εἰς οὐδένα διπιέρεπται νὰ μὴ ἀνομολογήσῃ ὅτι ἡ ἀνωτέρα πρακτικὴ ἐκπαιδεύσις εἶναι ἐν τῶν σπουδαιοτάτων ἐφοδίων πωτὸς μέλλοντος ἐπιδοθῆ εἰς πρακτικόν τι ἐπάγγελμα μεγαλυτέρου μέτρου, ἐπειδὴ αὕτη ὅχι μόνον παρέχει χρησίμους καὶ ἄλλοθεν δυσπορίστους εἰδικὰς προκαταρκτικὰς τοῦ ἔργου γνώσεις, ἀλλὰ καὶ μέγα μέρος τὴν πεῖραν, ἐμποδίζουσα δὲ τὴν ἐν τῇ κεκτημένῃ ἡ "Ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἀμιλλωμένη πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῶν ἄλλων πεπολιτισμένων κρατῶν φιλοτιμηθῆ νὰ προσαγάγῃ καὶ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀνωτέραν πρακτικὴν ἐκπαιδεύσιν ἐν ἵσφ πρὸς ἐκεῖνα μέτρῳ, θὰ συντελέσῃ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν τέρας γώρας. "Ινα ὅμως ἐπιτευχθῶσιν ἀσφαλῶς τὰ ἀγαθά, ἀτιναντύναται νὰ παραγάγῃ ἡ ἀνωτέρα πρακτικὴ ἐκπαιδεύσις, ἀπαιτεῖται ὑδραγανωθῆ αὕτη προσηκόντως, ὥστε νὰ μὴ δικψεύσῃ τὰς περὶ αὐτῆς ἀγαθὰς ἐλπίδας. Τῆς δ' ἐπιτυχοῦς ὑδραγανώσεως κυριωτάτη βάσις εἶναι ἡ πρόσφορος ἐκλογὴ τοῦ εἰδικοῦ τύπου, ὃν θὰ ἔχωσι τὰ ἡμέτερα σχολεῖα τῆς ἀνωτέρας πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

"Απαντα τὰ ὑπάρχοντα ἀνώτερα πρακτικὰ σχολεῖα ὑπάγονται εἰς τρεῖς κυρίους τύπους, ἤτοι τὰ ἀμιγῆ, τὰ σύμμικτα καὶ τὰ διφυῆ. Τῶν ἀμιγῶν ἡ διδασκαλία ἀποτελεῖ ἀμεσον προπαίδευσιν πρὸς ὅμοιειδῶν ἐπαγγέλμάτων, διὸ δὲν διδάσκεται ἐν αὐτοῖς οὐδὲν ἐγκύρωλιν μάθημα ἢ ἀναγράφεται τι τοιοῦτον μάθημα ἐν τῷ προγράμματι, ἡ διδασκαλία αὐτοῦ κατά τε τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ εἴδος

προσκρομόζεται πρὸς τὰς χρείας τοῦ διδασκομένου ἐπαγγέλματος. Τοιοῦτον σχολεῖον εἶναι παρ' ἡμῖν ἡ στρατιωτικὴ σχολὴ τῶν Εὐελπίδων, ἔμοίως δ' εἶναι ὀργανωμένη καὶ ἡ λεγομένη Βιοτεχνικὴ Ἀκαδημία τοῦ κ. "Οὐθωνος·Ρουσοπούλου.

Τὰ σύμμικτα πρακτικὰ σχολεῖα διδάσκουσι πάντα ὅ,τι θεωρεῖται χρήσιμον εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ ἀσκήσωσι πρακτικόν τι ἐπάγγελμα, συνήθως μὲν οἰονδήποτε, σπανίως δὲ ἐν μόνον ὥρισμένον, ως λ. Υ. τὸ στρατιωτικὸν ἢ τὸ ναυτικὸν ἢ τὸ μηχανουργικόν. Λιὰ τοῦτο τὸ πρόγραμμα αὐτῶν ἐκτὸς τῶν εἰδικῶν εἰς τὰ πρακτικὰ ἐπαγγέλματα χρησίμων μαθημάτων περιλαμβάνει καὶ ἔγκυροπαιδικὰ μαθήματα πολλά, συνήθως μάλιστα πλείους τῶν εἰδικῶν. "Οθεν ἵνα τὰ σχολεῖα τοῦτα περιλάβωσιν εἰς τὸ ἴδιον πρόγραμμα πάντα τὰ μαθήματα τοῦτα, ἐπεκτείνοντα κατ' ἀνάγκην εἰς πολλὰς τάξεις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ἀμυνῆ, ἀτινα ἔχουσιν ὀλίγας ἢ καὶ μόνον μίαν. Τοιοῦτον μικτὸν πρακτικὸν σχολεῖον εἶναι παρ' ἡμῖν τὸ Βαρβάκειον πρακτικὸν ἡλικιον ἔχον τάξεις ἑπτά.

Τὰ δὲ διφυῆ πρακτικὰ σχολεῖα περιλαμβάνουσιν ὁμοῦ τὴν τε ἀνθρωπιστικὴν παίδευσιν καὶ τὴν πρακτικήν, διὸ ἔχουσιν ἀπάσας ἢ μόνον τὰς ἀνωτέρας τάξεις αὐτῶν διηρημένας εἰς δύο τμήματα, οἱ δὲ μαθηταὶ τινὰ μὲν τῶν μαθημάτων θεωρούμενα ως χρήσιμα εἰς πάντας διδάσκονται κοινῇ, ἔτερα δὲ μαθήματα ἀκροῶνται μόνον οἱ τοῦ ἔγκυροπαιδικοῦ ἢ μόνον οἱ τοῦ πρακτικοῦ τμήματος. Τοιοῦτον διφυὲς σχολεῖον εἶναι ἡ ἐν Χάλκῃ Ἐμπορικὴ Σχολὴ καὶ πολλὰ ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτήρια ἐν Αθήναις.

"Ἐν ταῖς ἄλλαις γωραῖς τὸ μὲν πρῶτον εἶδος τῶν πρακτικῶν σχολείων ἦτοι τὰ ἀμυνῆ κρίνονται ἀναμφισβητήτως ως ἀπαραίτητα καὶ ὑπάρχουσιν ἀπανταχοῦ, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων δύο εἰδῶν τὰ μὲν σύμμικτα εἶναι συνήθη κατ' ἔξοχὴν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ, τὰ δὲ διφυῆ ἐπικρατοῦσιν ἀποκλειστικῶς ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει τῆς Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ ἄλλων γωρῶν. Τις λοιπὸν ἐκ τῶν τριῶν τούτων τύπων εἶναι προτιμότερος ὡς πρὸς τὴν Ἐλλάδα; Περὶ τούτου θὰ δυνηθῷμεν νὰ κρίνωμεν, ἐὰν παραβάλωμεν τοὺς τύπους τούτους πρὸς ἀλλήλους ἔξετάζοντες τίνα εἶναι τὰ πλειονεκτήματα καὶ τὰ ἐλαχττώματα ἔκάστου.

"Ἐδώλια προβολμεν εἰς τὴν παραβολὴν ταύτην, δυνάμεθα εὐθὺς νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ πρῶτος τύπος, ἦτοι τὰ ἀμυνῆ ὑπερτεροῦσι κατὰ πολὺ τῶν ἄλλων ως πρὸς τὴν ὀλιγότητα τῆς ἀποιτουμένης διπλάνης, διότι ὀλίγας ἔχοντα τάξεις ἔχουσι καὶ προσωπικὸν διδασκαλῶν μικρότερον καὶ διδαχτήρια ἐπίσης μικρότερα. "Οθεν καὶ τὸ κράτος δύναται διὰ τῆς αὐτῆς διπλάνης νὰ ἔχῃ πλειότερα πρακτικὰ σχολεῖα, καὶ οἱ μαθηταὶ δοι κατοικοῦσιν ἐν πόλεσιν, ἔνθι δὲν ὑπάρχει ἀνώτερον πρακτικὸν σχολεῖον, ἀλλὰ μόνον γραμμάτιον. Θὰ διπλάνωσι πολὺ διληγότερα, ἐπειδὴ θὰ παραμένωσιν ἐν τῷ ἴδιῳ οἰκιῷ πλειότερον χρόνον, διληγότερον δὲ ἐν τῇ πόλει, ἔνθι ὑπάρχει τὸ πρακτικὸν σχολεῖον. Τὸ πλεονέκτημα δὲ τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον κατ' ἔξοχὴν ὡς πρὸς τὴν Ἐλλάδα, δχι μό-

νον διότι οἱ πόροι αὐτῆς εἶναι σχετικῶς ὀλίγοι, ἀλλὰ καὶ ἐπι μᾶκαν διότι εἶναι σπάνιαι ἐν αὐτῇ αἱ πολυάνθρωποι πόλεις, ἐν τοῖς μόναις δύνανται νὰ ὑπάρχωσιν ἐπαρκεῖς μαθηταὶ διὰ δύο εἰδῶν σχολεῖον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἀφοῦ ἐν τῇ ἀσυγκρίτῳ πυκνότερον τῆς Ἑλλάδος κατωκημένῃ Πρωσσίᾳ ὑπάρχουσιν 190 πόλεις ἔχουσαι μόνον γυμνάσιον, ὅχι δὲ καὶ ἀντίστοιχον πρακτικὸν σχολεῖον (Knabe σελ. 51).

Ἐτι μεγαλυτέρα ὅμως εἶναι ἡ ὑπερογή τῶν ἀμιγῶν πρακτικῶν σχολείων ὡς πρὸς τὸ τελεσφόρον τῆς διδασκαλίας, διότι ταῦτα ἀπηλλαγμένα τῆς διδασκαλίας τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων καὶ ἔχοντα μαθητὰς μεγαλυτέρας ἀγέλης καὶ εὐρυτέρας προπαιδεύσεως δύνανται νὰ παρέχωσι τὴν πρακτικὴν διδασκαλίαν εἰδικωτέραν καὶ τελείως ἐπαρκῆ πρὸς ἕκαστον ἐπάγγελμα. Καὶ οἱ μαθηταὶ δὲ ἔχοντες ὅπ’ ὅψει ὅτι ταχέως θὰ ἀρχίσωσιν ἔξασκοῦντες τὸ ἴδιον ἐπάγγελμα καὶ θὰ ἐφαρμόσωσιν ἐν τῇ πράξει τὰ ἐν τῷ σχολείῳ διδασκάμενα, καὶ ὅτι θὰ βλάψῃ αὐτοὺς πάμπολοι πᾶσα ἄγνοια ἢ πλημμελῆς ἐφαρμογῆς, ἀναγκάζονται νὰ εἶναι ἐπιμελέστεροι. Εξ ἐνκυτίας ὅμως ἔχοντας γρείαν ὅχι μόνον πρακτικῶν μαθημάτων, ἀλλὰ καὶ ἐγκυκλίων, ἀναγκάζονται ἔνεκα τῆς ἀνεπαρκείας τοῦ χρόνου καὶ τῆς προπαιδεύσεως τῶν μαθητῶν νὰ διδάσκωσι καὶ τὰ πρακτικὰ μαθήματα ἐπὶ τὸ γενικότερον, ὥστε δὲν παρέχουσιν εἰς τοὺς μαθητὰς τὰς πρὸς ἡμεσον ἀσκησὶν οὐδενὸς ἐπαγγέλματος ἀπαιτούμενας γνώσεις. Οἱ δὲ μαθηταὶ γνωσκοῦντες ὅτι ἀπέγει πολὺ ὁ χρόνος τῆς ἐφαρμογῆς τῶν διδασκομένων, περισπώμενοι ὅποι τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων, ἄτινα εἶναι καὶ τὰ τερπνίτερα, καὶ μικρότεραν ἔχοντες τὴν ἡλικίαν δὲν δύνανται νὰ ἐπιδοθῶσι μετὰ τελείας ἀφοσιώσεως εἰς τὰ ἴδια μαθήματα. “Οθεν ὁ μὲν ἀπόφοιτος τῶν ἀμιγῶν πρακτικῶν σχολείων, ὥστις δὲν θέλει νὰ ἐπιδοθῇ εἰς σπουδὰς εὐρυτέρας τῶν δούλων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, δηλαδὴ νὰ σπουδάσῃ ἐν πολυτεχνείῳ, δύνανται εὐθὺς νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ κατέγων ἥδη πάσας τὰς ἀπαιτουμένας προπαιδευτικὰς γνώσεις, ἀλλ’ ὁ ἀπόφοιτος συμμίκτου ἢ διφυϊοῦς πρακτικοῦ σχολείου δὲν εἶναι ἵκανος νὰ μετέλθῃ μηδὲν ἐπάγγελμα, καὶ εἶναι ἡναγκασμένος ἢ νὰ σοιτήσῃ καὶ εἰς ἄλλο τὸ εἰδικώτερον πρακτικὸν σχολεῖον, ἢ νὰ διατελέσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον μαθητεύμενος ἐν ἐπαγγελματικῷ καταστήματι, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν ἀνεπαρκῆ προπαιδεύσιν αὐτοῦ διὰ τῆς πείρας.

Προσέτι τοῦ μὲν ἀμιγοῦς πρακτικοῦ σχολείου ὁ ἀπόφοιτος, ἐὰν μεταγνώσκεις θελήσῃ νὰ σπουδάσῃ ἐπιστήμην ἀπαιτοῦσαν πλήρην δινευ δυσκολίας καὶ μετὰ μικρᾶς μόνον ἀπωλείας χρόνου, ἀλλ’ ὁ ἀπόφοιτος ἄλλου εἴδους πρακτικοῦ σχολείου εἶναι σχεδὸν εἰπεῖν ὅλως ἀδύνατον νὰ συμπληρώσῃ τὰ ἐλλείποντα εἰς αὐτὸν μέρη τῆς ἀπαιτουμένης προπαιδεύσεως, ἐπειδὴ τὰ μαθήματα, ἄτινα δὲν ἔχει ἀκούσει, διδάσκονται εἰς διάστημα πολλῶν ἐτῶν καὶ δὲν δύνανται νὰ ὑπάρχωσι σχολεῖα προσωπισμένα ἢ διδασκούμενα.

Ψηφιοποιηθήκε από τον Ιανουάριον του 1901.

παίδευσιν τοιούτων μαθητῶν. Ἀναγκάζονται λοιπὸν οἱ τοιοῦτοι νὰ ἐπιχειρῶσι νὰ ἀναπληρώσωσι τὰ ἐλλείποντα ἐκ τῶν ἐνόντων δι’ ἴδιαιτέρων παραδόσεων ἢ καὶ μόνον διὰ τῆς κατ’ ἴδιαν μελέτης, ἀρκούμενοι εἰς μόνα τὰ ἀπαραίτητα, ἵνα γίνωσι δεκτοὶ κατὰ τὰς ἔξετάσεις, πράγματι δὲ οὐδὲν ἡ ἐλάχιστα μανθάνοντες. Ἐπόμενον δὲ εἶναι προσέτι καὶ νὰ πιέζωσιν οὗτοι τὴν κυβέρνησιν, ἵνα ἐπιτραπῇ καὶ εἰς αὐτοὺς ἐλευθέρα ἡ ἐγγραφὴ εἰς πάσας τὰς σχολὰς τοῦ πανεπιστημίου, ὡς καὶ πράγματι ἐπέτυχον τοῦτο ἐν Πρωσσίᾳ, πολὺ δὲ εὐκολότερον δύνανται νὰ ἐπιτύχωσιν ἐν Ἑλλάδι. Σημειωτέον δὲ πρὸς τούτοις καὶ ὅτι οἱ μὲν εἰς τὰ ὀμιγῆ πρακτικὰ σχολεῖα φοιτῶντες ὥριμωτέρων ἔχοντες τὴν ἡλικίαν καὶ σταθερωτέρων τὴν γυνώμην δὲν ὑποπίπτουσιν εἰς μετάγνωσιν, εἰμὴ σπανίως, ἀλλ’ οἱ φοιτῶντες εἰς τὰ σύμμακτα ἡ τὰ διφυῆ εἶναι ἐπόμενον νὰ μεταγινώσκωσιν εὐκολώτατα καθ’ ὃ ἐν μικρῇ ἡλικίᾳ καὶ μόνον κατ’ ἀπέφρασιν τῶν γονέων αὐτῶν ἐγγραφέντες εἰς ταῦτα. Τὰ σύμμακτα λοιπὸν καὶ τὰ διφυῆ πρακτικὰ σχολεῖα ἀποστέλλουσιν καὶ εἰς τὸ πανεπιστήμιον φοιτητὰς ἡμιμαθεῖς καὶ ἀνικάνους, δι’ ὃ καὶ ἐν Γερμανίᾳ οἱ καθηγηταὶ τῆς λατορικῆς καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν πολλάκις μέγρι τούδε ἀπεδοκίμασαν τὴν εἰς τὰς σχολὰς αὐτῶν ἐγγραφὴν τῶν ἀποφοίτων τῶν λεγομένων πραγματολογικῶν γυμνασίων καὶ ἀνωτέρων πραγματολογικῶν σχολῶν, καίτοι οἱ ἐν τοῖς σχολείοις ἔκεινοις διδάσκοντες προσπαθοῦσι νὰ καθιστῶσι τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐγκυκλοπαιδικωτέρων καὶ ἐπομένως διῃγώτερον πρακτικήν.

Ωσαύτως καὶ ἀπὸ ἀπόψεως τῆς γενικῆς μορφώσεως τῶν μαθητῶν καὶ τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν δραστικότητος τὰ ὀμιγῆ πρακτικὰ σχολεῖα εἶναι πολὺ προκριτώτερα τῶν δὲλλων, ἐπειδὴ μὴ παρέχοντα αὐτὰ τὴν ἐργάκων παίδευσιν δύνανται νὰ ἔχωσι μαθητὰς ἀποφοιτήσαντας ἐξ ἀνθρωπιστικῶν γυμνασίων ἡ ἐπὶ πολλὰ ἔτη φοιτήσαντας ἐν αὐτοῖς, ἡ δὲ ἐγκύκλιος παίδευσις τῶν ἀνθρωπιστικῶν γυμνασίων εἶναι ἀναμφισβήτητος τελειοτέρα τῆς ἐν τοῖς ἀντιστοίχοις πρακτικοῖς σχολείοις παρεγομένης.

Καὶ εἶναι μὲν ἀλλιθὲς ὅτι οἱ ἐν τοῖς πραγματολογικοῖς λεγομένοις σχολείοις διδάσκοντες φιλοτιμοῦνται νὰ καταστήσωσιν αὐτὰ ἐξ Ἰσου μορφωτικὰ πρὸς τὰ ἀνθρωπιστικὰ. (ἴδε καὶ Knabe σελ. 56), ἀλλ’ αἱ προσπάθειαι αὐταὶ δὲν δύνανται γάτελεσφορήσωσιν ἀληθῶς, διῃ μόνον διότι διὰ τούτων ἡ διδασκαλία γίνεται κατ’ ἀνάγκην γενικωτέρα καὶ φύλοσοφωτέρα, ὥστε παύει πλέον νὰ εἶναι πρακτικῶς ἐπωφελής, καὶ οὕτω ἐκλείπει ὁ μόνος λόγος τῆς ὑπάρξεως τῶν τοιούτων σχολείων (τούλαχιστον ὡς πρὸς ἡμᾶς τοὺς "Ἑλληνας"), ἀλλὰ καὶ ἔτι μᾶλλον διότι τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν δὲν παρακολουθοῦσι μετά τοῦ ἀπαιτούμενου ἐνδιαφέροντος οἱ μαθηταὶ, οἵτινες φοιτῶντες ἐν τοιούτοις σχολείοις γίνονται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀδιάφοροι πρὸς πᾶν τὸ μὴ πρακτικῶς χρήσιμον. Καὶ ἡ κρίσις αὐτῶν ἀωρος οὖσα εἰσέτι ἀδυνατεῖ νὰ εὑρῃ τὶ εἶναι χρήσιμον ἡμὴ χρήσιμον. Διὰ τοῦτο ἐν πολλαῖς γραμμαῖς καὶ κατ’ ἔξοχὴν ἐν Ἀγγλίᾳ (ἴδε Baumeister σελ. 799)

έχει παρατηρηθῆσαι οἱ ἐν τοῖς πρακτικοῖς σχολείοις φοιτῶντες καὶ εἰς τὰ πρακτικά ἐπαγγέλματα ἐπιδιδόμενοι· ὑπολείπονται πολὺ τῶν ἐν τοῖς ἀνθρωπιστικοῖς σχολείοις μαθητευόντων, καίτοι δὲν ὑπάρχει ἄλλος λόγος τῆς τοιαύτης διακρίσεως. Δύναμαι δὲ καὶ ἐγώ ἐξ ἕδικας πείρας νὰ βεβαιώσω τὴν ἀλήθειαν τῆς παρατηρήσεως ταῦτης, διότι διδάξας ἐν τῇ ἐν Χάλκῃ Ἐμπορικῇ Σχολῇ, ἡς αἱ ἀνώτεραι τάξεις εἶναι διηγημέναι εἰς δύο τμήματα, εἴδον σαφῶς ὅτι οἱ μαθηταὶ τοῦ ἐμπορικοῦ τμήματος τοσοῦτον ὑπελείποντο τῶν τοῦ ἑτέρου ἐν τε τοῖς Ἐλληνικοῖς καὶ τοῖς μαθηματικοῖς καὶ τοῖς φυσικοῖς, ὥστε καὶ ἔνος τις ἀγνοῶν τὰ πρόσωπα, ἢν ηθελεν ὑποθάλει εἰς ἑξετάσεις τοὺς μαθητὰς τῶν ἀνωτέρων τάξεων, θὰ ἤδυνατο ἀστραλῶς νὰ διακρίνῃ τοὺς ἀνήκοντας εἰς ἑκάτερον τῶν τμημάτων καὶ νὰ γωρίσῃ αὐτοὺς ὡς τὰ πρόθυτα ἀπὸ τῶν ἐριψίων. Ἀλλ' ὅμως πολλοὶ ἐκ τῶν τοῦ ἐμπορικοῦ τμήματος ἦσαν ἐκ τῶν πρωτευόντων ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεις ταῖς μὴ διηγημέναις εἰς τμήματα. Εἶναι ἀληθῶς καταπληκτικὴ ἡ ἐπιδροσις, ἣν ἀσκεῖ ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν μαθητῶν ἡ σκέψις ὅτι ἡ παιδεύσις αὐτῶν ἀποβλέπει εἰς ὅρισμένον εἴδος ἐπαγγέλματος καὶ ὅτι τὰ μαθήματα δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς περισσότερον καὶ εἰς ὅλην τηρούν γρήσιμα.

Ἡ ἀντίθεσις ὅμως αὕτη τῶν μαθητῶν τῶν πρακτικῶν σχολείων πρὸς τοὺς τῶν ἀνθρωπιστικῶν δύναται νὰ προκαλέσῃ βαθυτῷδὸν σγίσμα τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων εἰς ὅμαδας διάφορων ἔχοντας τὸν πνευματικὸν βίον καὶ διαφέροντας ἀντιλαμβανομένας καὶ κρινούσσας σπουδαίατα πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ζητήματα, ὡς τε νὰ ἐπέλθωσιν ἐπακόλουθοι θλιβερά.

Τὸν κίνδυνον τοῦτον δὲν προκαλοῦσι τὰ ἀμιγῆ πρακτικὰ σχολεῖα, ἀλλὰ μόνη τὰ σύμμικτα καὶ τὰ διφυῆ, ὥστε τὰ ἀμιγῆ εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο προκριτώτερα.

Ἐίνε λοιπὸν καταρανὲς ὅτι ἐκ τῶν τριῶν ὑπαρχόντων εἰδῶν τῶν πρακτικῶν σχολείων, δηλαδὴ τῶν ἀμιγῶν, τῶν συμμίκτων καὶ τῶν διφυῶν, τὰ πρῶτα, ἡτοι τὰ ἀμιγῆ, εἰνε ἀσυγκρίτως προκριτώτερα τῶν ἄλλων, διέτι καὶ οἰκονομικῶτερα εἶνε καὶ τελεσφορωτέραν πρακτικὴν διδασκαλίαν παρέχουσι καὶ τελειοτέραν ἐγγυήλιον παίδευσιν τῶν μαθητῶν ἐπιτρέπουσιν. Ἄφοῦ δ' ἐκτὸς τούτου τὰ ἀμιγῆ πρακτικὰ σχολεῖα θεωροῦνται χρήσιμα καὶ ὑφίστανται καὶ ἐν ταῖς χώραις, ἐν αἷς ὑπάρχουσι καὶ τὰ ἄλλα εἴδη, ὡς λ. χ. ἐν Γερμανίᾳ, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, οὐδεμία ἀμφισβήτησις ὅτι τὰ πρακτικὰ σχολεῖα τοῦ εἴδους τούτου θὰ εἶναι παρ' ἡμῖν ὀφελιμώτατα. "Εγομεν δ' ἄλλως καὶ πρόχειρον μαρτύριον τῆς πρόοδος ὑπῆρξε μεγίστη, ἀφ' ὅτοι ἔγινεν ἀμιγὲς πρακτικὸν σχο-

Δύναται ὅμως νὰ ἐγερθῇ τὸ ζήτημα, ὃν ἐπαρκοῦσι μόνον τὰ ἀμιγῆ πρακτικὰ σχολεῖα ἢ μήπως ἐκτὸς αὐτῶν εἶνε ἀναγκαῖα καὶ τὰ ἄλλα δύο εἴδη ἢ τὸ ἐξ αὐτῶν.

Τοῦτο τὸ ζήτημα λύεται, ἐὰν ἔξετασθῶσι καὶ τὰ μειονέκτηματα τῶν ἀμιγῶν κατ' ἀντιπαραβολὴν πρὸς τὰ ἄλλα εἰδῆ. Ἐάν μὲν δηλαδὴ φανῇ ὅτι τὰ ἀμιγῆ ἀδυνατοῦσιν τὰ ἑκπληρώσωσιν ἔργον τι, ὅπερ ἑκπληροῦσι τὰ ἄλλα εἰδῆ, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἐκεῖνα, τούντιν αντίον δὲ ἐὰν ἀποδειχθῇ ὅτι τὰ ἀμιγῆ παραπλανηθεῖσαν τὰ ἄλλα εἰδῆ παραβάντα τὰ ἀμιγῆ παραπλανηθεῖσαν τὰ ἄλλα εἰδῆ σχολείοις δύνανται νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτοὺς πᾶσαν τὴν ἀπαιτουμένην πρακτικὴν παίδευσιν, ὃ στενὸν ἀμφὶ ήστεροι τῷ περιπτή, ἀλλὰ καὶ διάπλωματά της ἐγκυκλίου παιδεύσεως τοῦ ἐν αὐτοῖς μαθητεύόντων.

Ως μειονέκτημα τῶν ἀμιγῶν πρακτικῶν σχολείων δύνανται γὰρ θεωρηθῆναι τοῦτο, ὅτι ἀφοῦ δὲν παρέχουσιν αὐτὰ τὴν ἀπαραίτητον ἐγκύκλιον παιδεύσιν, οἱ μαθηταὶ ἐὰν δὲν ὑπάρχωσιν διὰλογού εἰδους πρακτικὴ σχολεῖα, θὰ εἶναι ἡγαντικασμένοι νὰ φοιτήσωσιν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὰ γυμνάσια καὶ ἐπομένως νὰ διδαχθῶσι καὶ τινα μαθηματικά μὴ γρήσιμα εἰς τὸ ἐπάγγελμα, εἰς δὲ μέλλουσι νὰ ἐπιδοθῶσιν. Ἀλλ’ ἥδη ἔχει παρατηρηθῆναι ἀνωτέρῳ σελ. 64 ὅτι ἀφοῦ σήμερον τὰ πρακτικὰ ἐπαγγέλματα ἔχουσιν ἀνέλθει εἰς ὑψηστην περιωπήν, ὥστε οὐδὲ καῦδης ὑπολείπονται τῶν ἐλευθερίων, καὶ ἀφοῦ δὲ δρᾶσις τῶν μετεργομένων αὐτὰ δὲν περιορίζεται μόνον ἐν τῷ ίδιῳ ἐπαγγέλματι, ἀλλ’ ἔκτείνεται καὶ γενικότερον εἰς πάντα τὰ σπουδαῖα κοινωνικά τε καὶ πολιτικά ζητήματα, εἴναι δὲ λαοὶ ἀτοπίων πλέον νὰ λέγεται ὅτι ὑπάρχουσι δῆθεν μαθηματικά ἐγκύκλια μὴ χρησιμεύοντας εἰς τούτους, ἐνῷ γρηγοριεύουσιν εἰς τοὺς διὰλογούς μαθητῶν τῶν σχολείων τῆς μέσης ἑκπαίδευσεως. Κατεδειχθῆ δὲ προσέτι ὅτι τὸ κατ’ ἔξογὴν παρ’ ἡμῖν διὰ περιπτή τοῦθεν μάθημα ἥτιον τὸ τῆς Λατινικῆς γλώσσης εἶναι εἰς πάντας τοὺς εὐπαιδεύτους ἀναγκαιότατον (σελ. 44-47) Δὲν εἶναι λοιπὸν μειονέκτημα ἀλλὰ τούναντίον πλεονέκτημα τῶν ἀμιγῶν πρακτικῶν σχολείων ὅτι παρακλαμβάνουσι μαθητὰς προπαιδεύσεως εἰς τοῖς γυμνασίοις, διότι ἐπιτρέπουσιν εἰς αὐτοὺς νὰ λαμβάνωσι πληρεστέραν ἐγκύκλιον παθεύσιν, οἷα εἶναι ἡ ἐν τοῖς γυμνασίοις παρεγχομένη.

Ἀλλὰ καὶ ἡ θελενὴ ποτεθῆ ὅτι οἱ μαθηταὶ τῶν ἀμιγῶν πρακτικῶν σχολείων προπαιδεύμενοι ἐν τοῖς γυμνασίοις θὰ ἀναγκαῖονται νὰ μάθωσι καὶ τινα μαθηματικά μὴ γρήσιμα εἰς αὐτούς, πάλιν νομίζω ὅτι εἶναι προτιμότερον τοῦτο ἀντὶ τοῦ πολὺ μεγαλύτερου κακοῦ τῆς ὑπάρξεως δευτέρου εἴδους σχολείων ἐπαυξάνοντος τὰς διαπάντας τῆς μέσης ἑκπαίδευσεως ἵσως εἰς τὸ διπλάσιον, ἀναγκάζοντος τοὺς μαθητὰς νὰ ἐκλέγωσιν ἐπάγγελμα ἐν ὁώρῳ ἔτι ἥλικια, συντελοῦντος δὲ σπουδαῖως καὶ εἰς ἐπαυξάνσιν τῶν ἡμιμαθῶν ἐπιστημόνων καὶ τῶν στενοκεφάλων καὶ τετυφωμένων γρηγοριοθηρῶν.

Παρὰ τοῖς ἄλλοις Εὐρωπαῖκοῖς καὶ μάλιστα τοῖς Γερμανοῖς ἡ ὑπαρξία τῶν μικτῶν πρακτικῶν σχολείων καὶ τῶν διφυῶν ἔχει ὥπωσδήποτε λόγον τινά, ἐπειδὴ δι' ἔκεινους αἱ δύο ἀρχαῖαι γλῶσσαι εἰνε σχεδὸν εἰπεῖν ὅλως ξέναι, αἱ δὲ ὑπ' αἰτῶν ἐμιλάμεναι νεώτεραι γλῶσσαι καὶ λογοτεχνίαν πλουσιωτάτην ναὶ λίαν μορφωτικὴν ἔχουσι, καὶ συγγρενεῖς πρὸς ἀλλήλας εἰνε εὔκλεις καὶ τὰ ἐκτῆς συγγρίσεως διδάγματα καρποφέρα. Παραλείποντες λοιπὸν ἔκεινειτὴν διδασκαλίαν τῶν δύο ἀρχαῖων γλωσσῶν ἡ καὶ μόνης τῆς Εἰληρικῆς πρῶτον μὲν ἔξοικονομοῦσι πολὺς ὥρας διδασκαλίας, ὃς διαβέτουσιν ἐν μέρει μὲν ὑπὲρ τῆς σπουδῆς νεωτέρων γλωσσῶν, ἐν μέρει δὲ ὑπὲρ τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἡ ὑπὲρ τῶν ἐμπαρικῶν ἡ ἄλλων τεχνικῶν μαθημάτων. 'Ασ' ἐτέρου δὲ ἔνεκα τῆς ἀλλας τῆς νεωτέρας αὐτῶν λογοτεχνίας καὶ τῆς συγγρενείας τῆς μητρικῆς γλώσσης τῶν μαθητῶν πρὸς τὰς ἄλλας διδασκαλούμενας νεωτέρας γλώσσας δύνανται νὰ καθιστῶσι τὴν διδασκαλίαν ἴκανᾶς ἀνθρωπιστικήν, ὡστε νὰ ἀναπληρώσων ὁπωσδήποτε τὴν ἔλευψιν τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαῖων γλωσσῶν. Διὰ τοῦτο μάλιστα ἐν Βελγίῳ τὸ πρακτικὸν τμῆμα τῶν διφυῶν αὐτῶν σχολείων ἔχει ὀνομασθῆ *humanités modernes*.

'Αλλ' ὁς πρὸς ἡμᾶς τὰ πράγματα εἰνε ὅλως ἀνόμοια. Παρ' ἡμῖν ἡ Λατινικὴ γλῶσσα διδάσκεται πολὺ ὥλιγχας ὥρας, ὡστε καταργοῦντες αὐτὴν δὲν ἔξοικονομοῦμεν πολὺν γρόνον. Τῆς δὲ ἀρχαῖας Ἑλληνικῆς τὴν διδασκαλίαν δὲν δυνάμεθα οὔτε νὰ καταργήσωμεν οὔτε νὰ περιορίσωμεν, ἐπειδὴ εἰνε οὕτως εἰπεῖν τμῆμα τῆς μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης καὶ ἀνευ ἔκεινης δὲν δυνάμεθα οὔτε τοιτὴν νὰ ἔννοήσωμεν καὶ σπουδάσωμεν προστηνότας. 'Αζοῦ δὲ προσέτι οὐδὲ νεωτέραν λογοτεχνίαν πλουσίαν ἔχομεν καὶ αἱ νεώτεραι εἰρφωπούικαι γλῶσσαι εἰνε πρὸς ἡμᾶς ξέναι, καὶ οὔτε νὰ σπουδάζωμεν αὐτὰς ἐπιστημονικώτερον εἰνε εὐλογον, οὔτε εὔκολος εἰνε ἡ τοιαύτη σπουδὴ. οὔδε ἡ συγκριτικὴ πρὸς τὴν ἡμέτεραν γλῶσσαν διδακτική, εἰνε φανερὸν διὰ ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἔξοικονομήσωμεν πολὺς ὥρας διδασκαλίας ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἀρχαῖας Ἑλληνικῆς, τὰ ἡμέτερα πρακτικὰ σχολεῖα θὰ ἀποβῶσι τελείως βάναυσκαι ἔλως ἀνόμοια πρὸς τὰ Εὐρωπαϊκά, ὡστε οὐδαμῶς θὰ εἴνε ἄξιαν ἀνομασθῆσι *humanités modernes*, ὅπως ἔκεινα.

'Αλλ' ὅμως δταν ἡ ἐγκύλιος παίδευσις εἰνε τοσοῦτον ἀνεπαρκής, δὲν δύνανται οὔδε τὰ πρακτικὰ μαθήματα αὐτὰ διδάχθωσι ἀκριβῶς καὶ τελείως, διότι καὶ ταῦτα ἀπαιτοῦσιν ἴκανότητα πρὸς κατανόησιν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν, ἢν δὲν ἔχουσι μαθηταὶ στερούμενοι τῆς ἀπαραιτήτου ἐγκυλοπαιδικῆς προπαιδεύσεως ἐν τοῖς φιλολογικοῖς μαθήμασιν. "Οταν λοιπὸν θὰ ἰδρύωνται παρ' ἡμῖν σ' μικταὶ ἡ διφυῆ πρακτικὰ σχολεῖα, θὰ προκύπτῃ πάντοτε καὶ ἀνάγκη τὸ δίλημμα ἡ τὸ πρόγραμμα αὐτῶν νὰ μὴ διαφέρῃ σημαντικῶς τοῦ τῶν γυμνασίων, ὡστε νὰ μὴ δικαιολογῆσι αἱ ἰδρυσις αὐτῶν, ἡ νὰ παρέχωσι τοσοῦτον ἀνεπαρκῆ τὴν ἐγκύλιον παίδευσιν,

ώστε νὰ είνε ἀνίκανα νὰ ἐκπληρώσωσι τὸν προορισμὸν ἀνωτέρων πρακτικῶν σχολείων. Ἐπομένως καὶ ἡν ἥθελεν ὑποτεθῆ ὅτι ἐν ἐν ἄλλαις χώραις εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὑπάρχωσιν ἔκιδες τῶν ἀμιγῶν πρακτικῶν σχολείων καὶ τὰ σύμμικτα ἢ τὰ διφυῆ, καὶ πόλιν δὲν θὰ εἴγεν οὐδένα λόγον δι' ἡμᾶς τοὺς "Ἐλληνας ἢ ὑποφέρεις ἄλλου εἰδούς ἀνωτέρων πρακτικῶν σχολείων ἐκτὸς μόνιν τῶν ἀμιγῶν.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐνεκα τῆς ὅλως ἔξαιρετικῆς σχέσεως ἡμῶν πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἡ ἡμετέρος ἐκπαίδευσις κατέχει θέσιν ἀληθῶς προνομιούχον ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν ἑθνῶν, διότι ἡμεῖς μὴ ἔχοντες γράπταν τοσούτων Λατινικῶν, ὅσων τὰ ἄλλα ἑθνη, καὶ λαλοῦντες γλώσσαν πολὺ διῃγώτερον ἀνισταμένην τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος ἢ αἱ γλώσσαι ἑκείνων, δυνάμεινα ἡνι μόνον νὰ παρέχωμεν ἐν τοῖς γυμνασίοις ἡμῶν ἐπαρκῆ διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων γλώσσαν, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ νὰ δικρέσωμεν ὠσκύτως ἐπαρκῆ γρόνον πρὸς σπουδὴν τῶν μαθημάτων ἑκείνων, γάριν τῶν ὀποίων ἔχουσιν ἰδευθῆ ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις τὰ τε σύμμικτα καὶ τὰ διφυῆ πρακτικὰ σχολεῖα, ἤτοι ὑπὲρ τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ μιᾶς νεωτέρας γλώσσης. Δυνάμεια δηλαδὴ νὰ ἔχωμεν γυμνάσια συνενοῦντα τὰ πλειονεκτήματα καὶ τῆς ἀνθρωπιστικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς ἐκπαίδευσεως, ὡστε νὰ ἔχωμεν τὸ ἐνιαῖον σχολεῖον, ὅπερ ποθοῦσιν. ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἄλλα ἑθνη. Τοῦτο είνε φανερὸν ἐκ τοῦ ἀνωτέρω σελ. 62 παρατεθειμένου προγράμματος τῶν ὀκταετῶν γυμνασίων. Κατὰ τοῦτο διατίθενται ὑπὲρ τῶν μαθηματικῶν ὥραι 28, ἐνῷ τὰ πραγματολογικὰ γυμνάσια τῆς Βαυαρίας ἐν ταῖς 8 ἀνωτέραις τάξεσιν αὐτῶν παρέχουσιν ὥρας 35, τὸ ἐπταετὲς πραγματολογικὸν γυμνάσιον τῆς Ζυρίγης ὥρας 31 συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς σχεδιαγραφίας, τὸ κολλέγιον τῆς Γενεύης ἐν τῇ Section réale ὥρας 28, ἡ section mathématique τῶν γαλλικῶν λυκείων ὥρας 32, τὸ ἐν Tetschen τῆς Βοημίας ὀκταετὲς ἀνώτερον πραγματολογικὸν γυμνάσιον ὥρας 30 (πλὴν τῆς ἰδιαιτέρως διδασκαλίας παραστατικῆς γεωμετρίας), αἱ δὲ ἐπταετεῖς τεχνικαὶ σχολαὶ τῆς Ἰταλίας ἐν τῷ φυσικομαθηματικῷ αὐτῶν τμήματι ὥρας 32. "Οθεν τὰ ἡμέτερα γυμνάσια ὡς πρὸς τὸν διαθέσιμον ὑπὲρ τῶν μαθηματικῶν γρόνον δίνανται σχεδὸν νὰ ἔξισθωσι πρὸς τια τῶν δροταγῶν πρακτικῶν σχολείων ἄλλων ἑθνῶν, νὰ ὑπερέχωσι δὲ πάμπολὺ μὲν τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ τμήματος τῶν γαλλικῶν λυκείων, ὅπερ παρέχει εἰς τὰ μαθηματικὰ μόνον 11 ὥρας καὶ τῶν Ἰταλικῶν παρεγόντων 19, ἵκανῶς δὲ καὶ τῶν Αὐστριακῶν καὶ τιων Ἐλβετικῶν γυμνασίων παρεγόντων 24 ἢ 26 ὥρας. Πρὸς διδασκαλίαν δὲ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τὸ ἡμέτερον πρόγραμμα τοῦ ὀκταετοῦς γυμνασίου ἀναγράφει ὥρας 22, ὅσας δὲν παρέχουσι τὰ ἀνθρωπιστικὰ γυμνάσια οὐδεμιᾶς Εὐρωπαϊκῆς χώρας, πλὴν τῆς Πορτογαλλίας, τὰ πλεῖστα δὲ παρέχουσι πολὺ διῃγώτερος, εἰον τὰ τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Βελγίου μόνον 8 ὥρας, τὰ τῆς Βαυαρίας

9 ὥρας, τὰ τοῦ Ἐλβετικοῦ καντονίου τῆς Βασιλείας 12, καὶ ἄλλα δέλγον μόνον περισσοτέρας, δχι δέλγα δὲ πρακτικὰ σχολεῖα παρέχουσι περίπου ἵσας πρὸς τὰς τοῦ ἡμετέρου προγράμματος ἡ δλιγωτέρας τούτων, οἷον τὰ πραγματολογικὰ γυμνάσια τῆς Βασιλείας μόνον 18 ὥρας, τὰ τῆς Βυρτεμβέργης καὶ Βάδης 21 ἔως 23 ὥρας, τὰ τῆς Αὐστρίας καὶ τῶν Ἐλβετικῶν καντονίων Γενεύης, Λυκέρνης καὶ Ζυρίχης 24-26, δωσάτως δὲ καὶ αἱ μὴ διδάσκουσαι ἀρχαῖς γλώσσας ἀνώτεραι πραγματολογικαὶ σχολαὶ τῆς Βυρτεμβέργης ὥρας 25 (ἐν ἐννέα τάξει), αἱ ἐπτατεῖς ἀνώτεραι τεγγικαὶ σχολαὶ τῆς Ἰταλίας ὥρας 25 καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ section des humanités modernes τῶν Βελγικῶν γυμνασίων μόνον 13 ὥρας. Περὶ δὲ τῆς Γαλλικῆς γλώσσης ἔχει λεγθῆ ἥδη σελ. 60 ὅτι τὸ ἡμέτερον πρόγραμμα παρέχει πρὸς διδασκαλίαν αὐτῆς τὸ ἀνώτατον ὅριον τῶν ὥρων, ὅπερ ἀναγράφεται ἐν τῷ προγράμματι τῆς Γερμανοφώνου Ἐλβετίας, ἡτοι τὸ τοῦ καντονίου τῆς Βασιλείας, ἔνθα ἡ γαλλικὴ γλῶσσα εἶνε τὰ μάλιστα διαδεδομένη, ἐνῷ καὶ τὰ γυμνάσια τῶν Φλαμανδοφώνων ἐπαρχιῶν τοῦ Βελγίου, ὅπερ ἔχει ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν γαλλικήν, δὲν ἀναγράφουσιν ὑπὲρ αὐτῆς εἰμὴ 27 ὥρας. Αφοῦ λοιπὸν τὸ ἡμέτερον πρόγραμμα καὶ κατὰ τὰ μαθήματα ταῦτα οὐδαμῶς ὑστερεῖ πολὺ τῶν πρακτικῶν σχολείων τῶν ἄλλων ἔθνων, ὑπερτερεῖ δὲ πολὺ τῶν ἀνθρωπιστικῶν γυμνασίων πάντων τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἔθνων ὡς πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ίσοῦται δὲ περίπου πρὸς τινὰ τῶν πρακτικῶν σχολείων καὶ ὡς πρὸς τὰ μαθηματικὰ, εἰνε φανερὸν ὅτι ἐλλείπει παρ’ ἥμιν ὁ κυριώτατος λόγος, εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ ἰδρυσις τῶν συμμίκτων καὶ τῶν διφυῶν πρακτικῶν σχολείων τῶν ἄλλων ἔθνων.

”Ισως ὅμως ἐνδέχεται νὰ σκεφθῇ τις ὅτι τὰ ἐγκύρωλια μαθήματα διδασκόμενα ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐπὶ τὸ γενικότερον καὶ ἐπιστημονικώτερον δὲν προπαιδεύουσιν ἐπαρκῶς τοὺς μαθητὰς πρὸς τὴν ἀκρόστιν τῶν εἰδικῶν πρακτικῶν μαθημάτων, καὶ ἐπομένως ὅτι ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχωσι σχολεῖα, ἐν οἷς τὰ ἐγκύρωλια μαθήματα νὰ διδάσκωνται ἐξ ἀρχῆς εἰδικώτερον χάριν τῶν μελλόντων νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς πρακτικὰ ἐπαγγέλματα. ”Η ὑπόθεσις ὅμως αὕτη εἶνε ὅλως ἀνυπόστατος, διότι τῶν ἐγκύρωλίων μαθημάτων ἡ διδασκαλία μόνον ἐν τοῖς κατωτέροις ἐπαγγελματικοῖς σχολείοις δύναται νὰ διαφέρῃ σημαντικῶς τῆς γυμνασιακῆς, ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέροις πρακτικοῖς σχολείοις τοῖς ίσοβάθμοις πρὸς τὰ γυμνάσια τὰ ἐγκύρωλια μαθήματα διδάσκονται ὅμοιως ὡς ἐν τοῖς γυμνασίοις, διπλαὶς ἄλλως ἀποδεικνύει καὶ αὐτὴ ἡ ὑπαρξία τῶν διφυῶν πρακτικῶν σχολείων, ἐν οἷς τὰ ἐγκύρωλια μαθήματα ἀκρολοιδοὶ προφανῶς ὅτι δὲν ὑπάρχει ἡ ὑποτιθεμένη διαφορά. ”Αλλὰ καὶ ἡν ὑπῆρχε, πάλιν οἱ μαθόντες τὰ ἐγκύρωλια μαθήματα ἐπιστημονικώτερον δὲν θὰ δυσκολεύθωσι νὰ ἐνοιήσωσι καὶ τὰς εἰδικωτέρας αὐτῶν ἐφαρμογὰς ἐν τῇ πράξει, ἀφοῦ μάλιστα δὲν θὰ εἴνε ἐστερημένοι καὶ τῆς χειραγωγίας τῶν διδασκόντων.

‘Ομοίως ἀνυπόστατος εἶνε προσέτι καὶ ἡ παρατήρησις ὅτι ἐὰν ὑπάρχωσι μόνον ἀμιγῆ πρακτικὰ σχολεῖα, οἱ μαθηταὶ θὰ καταναλίσκωσι πολὺ μακρὸν χρόνον, ἵνα διέλθωσιν ἂπαν τὸ γυμνάσιον καὶ κατόπιν περατώσωσι τὴν πρακτικὴν αὐτῶν σπουδὴν, διότι ὁς ἔχομεν ἥδη παρατηρήσει, τὰ σύμμικτα καὶ τὰ διφυῆ πρακτικὰ σχολεῖα δὲν παρέχουσιν ἐπαγγελματικὴν παίδευσιν πλήρη καὶ εἰδικὴν, ἀλλὰ μόνον γενικὴν καὶ στοιχειώδην ὅσοι δὲ ἔχουσι χρέιαν εἰδικωτέρας προπαιδεύσεως, εἶναι ἀνάγκη νὰ φοιτήσωσι καὶ εἰς ἀμιγὲς τι πρακτικὸν σχολεῖον, ὥστε τὰ ἔτη δὲν θὰ εἶναι διλγότερα. ’Αλλ’ ἐκτὸς τούτου εἰς τοὺς μαθητάς, ὅσοι σπεύδουσι νὰ ἐπιδοθῶσιν ἐνωρὶς εἰς τι πρακτικὸν ἐπάγγελμα, δύναται νὰ ἐπιτραπῇ νὰ ἐγγράψωνται εἰς τὰ ἀμιγῆ πρακτικὰ σχολεῖα μετὰ τὴν ἑβδόμην γυμνασιακὴν τάξιν ἡ καὶ μετὰ τὴν ἔκτην, διότι καὶ τότε θὰ εἶναι ἴκανοι νὰ ἀκροασθῶσι τὰ ἀπαιτούμενα πρακτικὰ μαθήματα μετά τίνος συμπληρωματικῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς μαθηματικοῖς καὶ τοῖς φυσικοῖς ἡ καὶ ἀνευ αὐτῆς ὡς ἐπιτρέπεται καὶ ἐν Πρωσσίᾳ (ἴδε Knabe σελ. 72). ’Η δὲ ἐλλιπής αὐτῶν ἐγκύρωτος παίδευσις δὲν θὰ εἶναι Βεβαίως ἐλλιπεστέρα τῆς ὑπὸ τῶν μικτῶν καὶ τῶν διφυῶν πρακτικῶν σχολείων παρεγγομένης.

‘Οπωσδήποτε λοιπὸν καὶ ἀν ἔξετασθῇ τὸ ζήτημα, δὲν δικαιολογεῖται παρ’ ἡμῖν ἡ ὑπαρξίας καὶ ἀλλων πρακτικῶν σχολείων ἐκτὸς μόνον τῶν ἀμιγῶν. ’Εὰν δὲ ἀποφασίσωμεν νὰ περιορισθῶμεν εἰς μόνα ταῦτα παραλείποντες τὰ σύμμικτα καὶ τὰ διφυῆ, εὐκόλως θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀποκτήσωμεν καὶ περισσότερα πρακτικὰ σχολεῖα καὶ τελειότερα καὶ ὀφελιμότερα.

’Ἐκ τῶν τριῶν λοιπὸν κατηγοριῶν, εἰς ᾧς δύνανται νὰ ὑπαγθῶσι τὰ ἀνώτερα πρακτικὰ σχολεῖα, τὰ μόνα ἀρμόζοντα καὶ χρήσιμα εἰς ἡμᾶς εἶναι τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν μίκην τῶν κατηγοριῶν τούτων, ἡτοι τὰ ἀμιγῆ, ὡς εἶναι ἡ σχολὴ τῶν Εὐελπίδων. ’Οθεν ὅχι μόνον ὅσα μέλλουσι νὰ ιδρυθῶσιν εἰς τὸ ἔντελον πρέπει νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων, ὅσα ἀνήκουσιν εἰς τινα τῶν ἀλλων κατηγοριῶν, οἷον εἶναι τὸ Βαρβάκειον Πρακτικὸν Λύκειον, καὶ αἱ δημόσιαι ἐμπορικαὶ σχολαὶ πρέπει νὰ μετατραπῶσιν εἰς ἀμιγῆ.

’Γύρερ τῆς μετατροπῆς ταύτης συνηγορεῖ καὶ ἡ μέχρι τοῦδε πεῖρα ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε λειτουργίας τῶν ὑπαρχόντων παρ’ ἡμῖν πρακτικῶν σχολείων, καὶ ἀν ἔτι θεωρηθῇ ὅχι ἀσφαλής ἔνεκα τῆς ἐπ’ αὐτῶν κακῆς ἐπενεργείας τῆς κεντρικῆς διοικήσεως, διότι ὑπὸ τάς αὐτὰς συνθήκας αἱ ὡς ἀμιγεῖς ὀργανωμέναι πρακτικαὶ σχολαὶ, ἡτοι ἡ τῶν Εὐελπίδων καὶ ἡ τῶν δοκίμων τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ ἀπεδειχθησαν πολὺ μᾶλλον εὐδοκιμοῦσαι ἡ αἱμικταὶ, ἡτοι τὸ Βαρβάκειον πρακτικὸν Λύκειον καὶ μάλιστα αἱ δημόσιαι ἐμπορικαὶ σχολαὶ. Σημειωτέον δ’ ὅτι ἡ σχολὴ τῶν Εὐελπίδων ἄλλοτε ὡς σύμμικτος πρακτικὴ σχολὴ λειτουργοῦσα ἦτο πολὺ χειροτέρα ἢ ἐπειτα, ὅτε ὀργανώθη ὡς ἀμιγῆς. Χαρακτηριστικὸν δ’ εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ Βαρβάκειον πρακτικὸν λύκειον, καίπερ κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ

1893 παρέχον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν ὥρας 40, εἰς τὴν τῶν φυσικῶν ὥρας 22 καὶ εἰς τὴν τῆς γεωγραφίας ὥρας 10, ὡστε ἐν οὐδεμιᾷ ἀλλῇ εὐρωπαϊκῇ γάρᾳ ὑπάρχει οὐδὲν ὅμοτιμον ἐπτατάξιον σχολεῖον παρέχον τοσαύτας ἐν συνόλῳ ὥρας εἰς τὰ μαθήματα ταῦτα, ὅμως δὲν ἀνέδειξε μέχρι τοῦδε μαθητὰς εὐδοκιμήσαντας ἐν τοῖς μαθήμασι τούτοις ὑπὲρ τοὺς ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐκπαιδευθέντας, ὡς δύναται τις τούλαχιστον νὰ κρίνῃ ἐκ τούτου, ὅτι ἐκ τῶν νῦν ακθηγητῶν τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ σχολῆς τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς μόνος, ὁ κ. Ρεμοῦνδος, ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Βαρβακείου πρακτικοῦ λυκείου, ἐκ δὲ τῶν 33 ακθηγητῶν τοῦ Πολυτεχνείου οἱ 24 εἶνε ἀπόφοιτοι τῶν ἡμετέρων ἡξένων ἀνθρώπων πιστικῶν γυμνασίων. Τῶν δὲ ἐμπορικῶν σχολῶν ἡ ἀποτυχία εἶνε τοικύτη ὡστε ἐφέτος ἐκτῶν κατόπιν εἰσιτηρίων ἔξετάσεων εἰσελθόντων εἰς τὴν Ἀνωτάτην Σχολὴν ἐμπορικῶν σπουδῶν 47 μαθητῶν δύο μόνον προήρχοντο ἐξ ἐμπορικῶν σχολῶν, πάντες δὲ οἱ λοιποὶ ἐκ γυμνασίων, καὶ μάλιστα τούτου ἔνεκκα ἐθεσπίσθησαν ἐφέτος αἱ εἰσιτήριοι αὐται ἔξετάσεις, ἐπειδὴ προηγουμένως πολὺ ἐκ τῶν ἐμπορικῶν σχολῶν εἰσελθόντες ἀπεδείχθησαν ἀνίκανοι νὰ παρακολουθήσωσι τὰ μαθήματα.¹ Ήδη δὲ καὶ δύο ἐκ τῶν διδασκόντων ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς σχολαῖς, ἥτοι ὁ κ. Μ.Κ. Κύρκος διευθυντὴς τῆς ἐμπορικῆς σχολῆς Κρήτης καὶ Στρ. Παπαϊωάνου ακθηγητὴς τῶν ἐμπορικῶν Σύρων ἔχουσιν ἐν διατριβαῖς αὐτῶν ὄμολογήσει τὴν μεγάλην ἀμάθειαν τῶν ἐν ταῖς σχολαῖς ταῦταις μαθητευόντων προτείνουσι δὲ ὁ μὲν πρῶτος νὰ αὐξηθῶσιν αἱ ὥραι τῆς διδασκαλίας τῶν ἐλληνικῶν,² ὁ δὲ δεύτερος αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑπ' ἐμοῦ προτεινόμενον, δηλαδὴ νὰ εἰσάγωνται εἰς τὰς ἐμπορικὰς σχολὰς μαθηταὶ ἀποφοτῶντες ἐξ ἀνωτέρας γυμνασιακῆς τάξεως, νὰ μὴ διδάσκωνται δὲ πλέον ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς σχολαῖς τὰ ἐγκύρων μαθήματα.

Τῶν ἀμιγῶν ἀνωτέρων πρακτικῶν σχολείων ὑπάρχουσιν εἴδη πλεῖστα χρησιμεύοντα εἰς προπατίδευσιν εἴτε ἰδιωτῶν μετεργομένων πρακτικὴ ἐπαγγέλματα, εἴτε ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, εἴτε δημοσίων ὑπαλλήλων διαφόρων διοικητικῶν ὑπηρεσιῶν ἔχουσῶν χρείαν εἰδικῆς προπατίδευσεως, ὡς εἶνε ἡ τελωνειακή, ἡ τηλεγραφική, ἡ δασονομική, ἡ σιδηροδρομική κλπ. Ἐκ τῶν προωρισμένων κυρίως εἰς ἐκπατίδευσιν ἰδιωτῶν ἐπαγγελματιῶν τὰ κυριώτερα εἴδη σχολείων εἶνε τὰ γεωργικὰ, τὰ ἐμπορικά, τὰ ναυτικά καὶ τὰ βιομηχανικά, ἔκαστον δὲ τῶν εἰδῶν τούτων, ἰδίως δὲ τὰ βιομηχανικά, δύναται νὰ διακριθῇ εἰς πλείονας εἰδικωτέρας σχολὰς ἢ τμήματα.

Περὶ τῶν καθ' ἔκαστα τοῦ προγράμματος τῶν ποικίλων τούτων σχολείων δὲν είμαι ἀριθμός νὰ ἐκφέρω γνώμην, ἀλλὰ τὸ γενικότατον διάγραμμα τοῦ ὄργανισμοῦ αὐτῶν δύναται νὰ διρισθῇ

(¹) Νεοελλην. Ἐπιθεώρησις 1917 ἀριθ. 11 σελ. 320.

(²) Νέος Αἰών 1917 ἀριθ. 19 σελ. 512 καὶ ἀριθ. 21 σελ. 555

κατὰ τὰς προεκτεθείσας γενικάς ἀρχὰς καὶ τὰ παραδείγματα τῶν ἐν ἄλλαις χώραις ὅμοιων σχολείων.

‘Η κυριωτάτη καὶ ἀπαραίτητος γενικὴ ἀρχὴ τούτων τῶν ἀμιγῶν πρακτικῶν σχολείων εἶναι ὁ ἐκ τοῦ προγράμματος αὐτῶν ἀποκλεισμὸς πάντων τῶν ἐγκυριῶν μαθημάτων, ἀτιναὶ οἱ μαθηταὶ ποέπει νὰ ἔχωσιν ἡδη̄ προδιδαχθῆ ἐν ἑτέρῳ σχολείῳ. ’Ανευ δὲ τῆς αὐτηρᾶς τηρήσεως τῆς ἀρχῆς ταύτης τὰ ἀμιγῆ πρακτικὰ σχολεῖα ὅχι μόνον ἀποβάλλουσι τὸν ἕδιον αὐτῶν χαρακτῆρα μετατρεπόμενα εἰς σύμμικτα, ἀλλὰ καὶ καθίστανται τούτου ἔνεκκ ἡνίκαννα νὰ ἐκπληρώσωσι ἐπιτυχῶς τὸ ἕδιον ἔργον. ’Ἐνδικῆδη συμπεριληφθῶσιν εἰς τὸ πρόγραμμα αὐτῶν καὶ ἐγκύρια μαθήματα ἐκτὸς τῶν πρακτικῶν, τότε ἐπειδὴ τὰ πρακτικὰ προκατιούσι τὴν γνῶσιν τῶν ἐγκυριῶν, θὰ καταστῇ ἀπαραίτητον νὰ διδάσκωνται πρῶτον τὰ ἐγκύρια μαθήματα καὶ ἐπειτα τὰ πρακτικά, οὐ τῷ δὲ καθίσταται ἀναπόθευκτος ἡ αὔξησις τῶν ἑτῶν τῆς μαθητείας. Αὔξανομένων ὅμως τῶν ἑτῶν τῆς μαθητείας ἐλαττοῦνται ἡ ἡλικία καὶ ἐπομένως ἡ πνευματικὴ ὀργανότης τῶν μαθητῶν, αὐξάνονται δὲ καὶ αἱ δαπάναι τῶν σχολείων, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ λειτουργῶσι πάντα τὰ ἀπαιτούμενα ποικίλα εἰδη̄ αὐτῶν. ’Ενεκκ λοιπὸν τῆς μεγάλης δαπάνης καὶ τῆς δυσκολίας τῶν μαθητῶν νὰ ἐκλέξωσι πρώτημας ὄρισμένον εἰδικὸν ἐπάγγελμα, καθίσταται ἀναπόθευκτος ἡ σύμπτυχις τῶν ποικίλων εἰδῶν τῶν πρακτικῶν σχολείων εἰς δόλιγα ἡ κακίεν μόνον εἰδος, ὥστε οὐτε τὰ πρακτικὰ μαθήματα δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ διδάσκωνται εἰδικῶς καὶ μετὰ τῶν ἀπαιτούμενων πολλῶν ἐφαρμογῶν καὶ ἀσκήσεων, ἀλλ’ ἐπὶ τὸ γενικῶτερον καὶ στοιχειώδεστερον. Τούτου ὅμως γνωμένου οἱ μαθηταὶ ἡ θὰ χρειάζωνται νὰ φοιτήσωσι καὶ εἰς ἄλλο ἐιδικῶτερον σχολεῖον ἡ θὰ ἐπιδίδωνται εἰς τὸ πρακτικὸν αὐτῶν εἰδογόνον ἀνεπαρκῶς παρεσκευασμένοι, ὥστε νὰ ἀναμένωσι τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἐλλιπῶν αὐτῶν γνώσεων διὰ τῆς πείρας, ἡς ἡ ἀπόκτησις συγγάνκις δὲν εἶναι οὐτε δέξιμιος οὐτε ἀκίνδυνος.

‘Οτι δὲ ταῦτα ἀληθῶς ἔχουσιν οὐτως, ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθησαν, ἀποδεικνύει καταφανῶς τὸ παράδειγμα τῆς Γερμανίας καὶ ἄλλων χωρῶν, ἔνθι ἡ φοιτήσεις εἰς σύμμικτα ἡ διφυὴ πρακτικὰ σχολεῖα δὲν θεωρεῖται ἐπαρκής, ἀλλ’ ὑπέρχουσι καὶ ἄλλα πρακτικὰ σχολεῖα ἡ τοι ἀμιγῆ, πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἡδη̄ φοιτησάντων ἐν ἑκείνοις.

Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι ἵνα ἐκπληρώσωσιν ἐπιτυχῶς τὸν προορισμὸν αὐτῶν τὰ ἀμιγῆ πρακτικὰ σχολεῖν, ἀποκιτεῖται ἀπαραίτητος νὰ διατηρῶσι τὸν ἕδιον αὐτῶν χαρακτῆρα ἀποκλείοντα ἐκ τοῦ προγράμματος αὐτῶν πάντα τὰ ἐγκύρια μαθήματα. Τὴν θεμελιώδη δὲ ταύτην ἀρχὴν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχωσι πάντοτε ὑπόλειαι οἱ ἐκπονοῦντες δργανισμοὺς τοιούτων σχολείων, διότι δυστυχῶς ἐν τῇ δυτικωτέρῃ Εὐρώπῃ τὰ τοικῦτα σχολεῖα ἰδρύονται συνήθως μόνον κατὰ τὰς ὑποδείξεις ἀνθρώπων κατεγόντων μὲν εἰδικάς ἐπαγγελματικάς γνώσεις, ἀγνοούντων ὅμως ἄλλως τὰ σχολειακὰ πράγματα, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπέρχονται συγγκινέταις καταγγέλλονται τὰς

γανισμῶν καὶ τῶν προγράμμάτων, ἐπίσης δὲ συγγαῖ εἶνε καὶ οἱ ἀποτυχίαι (ίδε Knabe σελ. 72-77). Τὸ παράδειγμα τινῶν ἐκ τῶν σχολείων ἐκείνων δύναται νὰ βλάψῃ τὰ ἡμέτερα τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσων δυστυχῶς ἡ διοίκησις αὐτῶν ἔχει ἀποσπασθῆ ἀπὸ τοῦ 'Υπουργείου τῆς Δημοσίας 'Εκπαιδεύσεως, ὑπαγθῆ δὲ εἰς τὸ τῆς 'Εθνικῆς Οἰκονομίας, ἐν τῷ ἴποιῳ οἱ διοικοῦντες στερούμενοι πάσης σχολειακῆς καὶ παιδαγωγικῆς ἐμπειρίας ἀδυνατοῦσι νὰ κρίνωσιν ὅρθιδες περὶ τε τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων τούτων καὶ περὶ τοῦ ποιοῦ τῶν διδασκόντων, καὶ μάλιστα τῶν διδασκόντων μαθήματα μὴ καθαρῶς ἐπαγγέλματικά. Ἡ διοίκησις τῶν σχολείων τούτων παρ' ἄλλου 'Υπουργείου πλήρη τοῦ τῆς Δημοσίας 'Εκπαιδεύσεως εἶνε κατ' ἔξογὴν ἐπιβλαβής εἰς τὰ σύμμικτα καὶ τὰ διφυῆ πρακτικὰ σχολεῖα, ὡς συμπεριλαμβάνοντα καὶ τὴν ἐγκυκλιον παίδευσιν, ἀλλὰ καὶ τινὰ ἐκ τῶν ἀμιγῶν, οἷον τὰ ἐμπορικά, νομίζω ὅτι κάλλιον δύναται νὰ διοικήσῃ, τὸ 'Υπουργείον τῆς Δημοσίας 'Εκπαιδεύσεως.

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι πρὸς τὴν προειρημένην γενικὴν ἀρχὴν τοῦ ἐκ τοῦ προγράμματος τῶν σχολείων τούτων ἀποκλεισμοῦ τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων οὐδαμῶς ἀντιβαίνει ἡ ἐπέκτασις τῆς διδασκαλίας μαθημάτων τινῶν, ὡς τῶν μαθηματικῶν, τῆς φυσικῆς, τῆς γημείας, τῆς ἰγνογραφίας, περαιτέρω τῶν ὅριων, ἐν οἷς τὰ αὐτὰ ταῦτα μαθήματα διδάσκονται ἐν τοῖς γυμνασίοις, διότι οἵτις ἐπεκτεινόμενα καὶ ποὺς τὸ πρακτικῶν κρήσμον ἀφορῶντα δὲν πρέπει πλέον νὰ λογίζωνται ὡς ἐγκυκλια μαθήματα, ἀποβαίνονται δὲ εἰδικά.

Τὰ περὶ ὃν ὁ λόγος ἀμιγῆ πρακτικὰ σχολεῖα, καίπερ παραλημβάνοντα μαθητὰς κατέχοντας ἥδη τὴν ἀπαιτουμένην ἐγκύκλιον παίδευσιν ἡ καὶ ἀποφοίτους γυμνασίων, δὲν εἶνε προωρισμένα νὰ παρέχωσιν εἰδικὴν παίδευσιν τοσοῦτον ἐκτεταμένην, ὅσον τὰ πολυτεχνεῖα, αἱ λεγόμεναι πολεμικαὶ ἀκαδημίαι καὶ ἄλλαι τοιαῦται ἀνάταται σχολαῖ, αἴτινες ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ πανεπιστήμια, διότι διὰ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν μετερχομένων πρακτικὰ ἐπαγγέλματα μὴ ἔξαιρουμένων μηδὲ αὐτῶν τῶν διοικούντων τὰς συνηθεστέρας βιομηχανικὰς ἐπιγειρτίσεις, δὲν εἶνε ἀναγκαῖα ἡ τοσοῦτον ἐκτενής προπαίδευσις, σᾶλλος εἶνε ἀνάγκη ἡ ἐν αὐτοῖς διδασκαλία νὰ γίνεται συνοπτικώτερον καὶ πρακτικάτερον, ὡστε τὰ σχολεῖα ταῦτα ἀποτελοῦσι τὴν μέσην βαθμίδα τῆς πρακτικῆς παιδεύσεως, ἀντιστοιχοῦντα περίπου πρὸς τὰ διδασκαλεῖα τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως.

'Ως ἐκ τούτου ἡ ἐν τοῖς σχολείοις τούτοις φοίτησις δὲν εἶνε μακρά, διότι πρὸς πλήρη διδασκαλίαν τῶν παρασκευαζομένων διὰ τὰ πλεῖστα τῶν πρακτικῶν ἐπαγγέλμάτων ἀρκεῖ ἡ διετής φοίτησις, διὰ τινα καὶ ἡ μονοετής. Διὰ χειροτεχνικά τινα ἐπαγγέλματα μάλιστας ἔχοντας γνῶσίν των αἰτῶν ὅρκεῖ καὶ μηρῶν τινῶν μόνον διδασκαλία. Αντιστρόφως ὅμως πρὸς τὴν μικρότερη τῆς φοίτησεως τὰ εἰδη τῶν σχολείων τούτων εἶνε πολλὰ καὶ ἔκαστον

είδος δύναται νὰ διαχριθῇ εἰς τοσαύτας παραλλαγάς, οὐσα εἶνε καὶ τὰ ἐπαγγέλματα. Ἐπειδὴ ὅμως πᾶν εἶδος θὰ ἔχῃ πολλὰ μαθήματα κοινὰ μετ' ἄλλων εἰδῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν σχολῶν δύναται νὰ εἴνε περιωρισμένος, ἐκάστη δὲ σχολὴ νὰ διαιρῆται εἰς πλεῖστα τμήματα ἀναλόγως πρὸς τὰς ὑπαρχούσας ἀνάγκας, ὡς γίνεται καὶ ἐν τῇ Βιοτεχνικῇ Ἀκαδημίᾳ¹ κ. Ρουσοπούλου. Οὕτω καὶ ἡ δαπάνη σμικρύνεται καὶ ἡ διοίκησις καθίσταται εὐκολώτερα καὶ τελειότερα καὶ οἱ σύλλογοι τῶν δργάνων τῆς διδασκαλίας ἐπαρκέστεραι.

Αποβλέπων εἰς τὴν παροῦσαν παρ' ἥμιν κατάστασιν τῶν πρακτικῶν ἐπαγγελμάτων φρονῶ ὅτι ἐκ πάντων τῶν ἄλλων εἰδῶν τῶν ἀνωτέρων ἀμιγῶν πρακτικῶν σχολείων ἀναγκαίτερα ἐπὶ τοῦ παρόντος εἴνε τὰ ἐμπορικά, καὶ ἀκολουθίαν δὲ ταῦτα νομίζω ὅτι πρέπει ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ εἴνε πολυαριθμότερα τῶν ἄλλων. Δὲν πρέπει ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ εἴνε πολυαριθμότερα τῶν ἄλλων εἰδῶν τὰ κυριώτερα, καὶ ἂν ἔτι δὲν ὑπάρχωσι δι' αὐτὰ εἰκὴ πολὺ δλγοι μαθηταί, τὸ μὲν διότι ἡ ἐπιτυχία τῶν δλγων τούτων θὰ καταστήσῃ αἰσθητὴν τὴν χρησιμότητα τῶν σχολείων τούτων καὶ θὰ ἐλκύσῃ πολὺ πλείονας μαθητὰς ἐν τῷ μέλλοντι, τὸ δέκατο διέ. Ιθάδοκιμασθῆτὸ πρῶτον διδακτικὸν προσωπικὸν καὶ θὰ ἀποκτηθῇ ἴκανη πεῖρα μέλλουσα νὰ χρησιμεύσῃ πολὺ εἰς τὴν κατάπιν ἰδρυσιν νέων τοιούτων σχολείων καὶ τὴν καταρτισμὸν τοῦ προγράμματος αὐτῶν. Ὁπωσδήποτε ὅμως τὰ ἄλλα εἴδη τῶν τοιούτων πρακτικῶν σχολείων πρέπει νὰ εἴνε πολὺ ἡλιγώτερα τῶν ἐμπορικῶν, ιινὰδὲ ἵσως ὅχι πλείονα τοῦ ἑνὸς, διότι τὰ πλειόνερα θὰ εἴνε δλως περιτά.

Γεωργικὰ σχολεῖα ἀνήκοντα εἰς τὴν μέσην βαθμίδα· τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως νομίζω ὅτι δὲν χρειάζονται περισσότερα τῶν δύο, ἢ τὸ πολὺ τριῶν,¹ ἀφοῦ δύο ἔχει καὶ ἡ Βαυαρία, καίπερ ἔχουσα πολὺ μεγαλυτέραν ἔκτασιν τῆς Ἑλλάδος, ὡσαύτως δὲ καὶ πληθυσμὸν, ἐνῷ ὀλόκληρος ἡ Γερμανία δὲν ἔχει πλείονα τῶν εἴκοσι πέντε (Knabe σελ. 77 ἑξ.).

Τούναντίον ὅμως νομίζω ὅτι θὰ ἥτο ὠφελημώτερον, ἂν ἥτο κατορθωτὸν, νὰ ὑπερβῶμεν τὴν πρὸς τὴν Γερμανίαν ἀναλογίαν ὡς πρὸς τῶν ἀριθμὸν τῶν στοιχειωδῶν γεωργικῶν σχολείων, τῶν προωρισμένων εἰς πρακτικὴν παλδευσιν γεωργῶν ἐργατῶν καὶ μηκροκτηματιῶν ἐκπαιδευθέντων προηγουμένως μόνον ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ. Τοιαῦτα στοιχειώδη γεωργικὰ σχολεῖα ὑπάρχουσιν ἐν Γερμανίᾳ μονίμως λειτουργοῦντα σχεδὸν πεντακόσια. ἐκτὸς δ' αὐτῶν καὶ πολυαριθμότατα πρόσκαιρα καὶ περιοδευτικά (Knabe σελ. 43 ἑξ.). Ἐάν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὅψιν ὅτι ἔκει ἐνεκα τῆς ἀσυγκρίτως μεγαλυτέρας ἀναπτυξέως τῆς γεωργίας οἱ γεωργοὶ δύνανται καὶ ἔνευ σχολειακῆς διδασκαλίας νὰ διδαχθῶσι πολλὰ, κατα-

(1) Ο ἀριθμὸς αὗτος ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν ἔτει 1913 ἔκτασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

νοεῖ πᾶς τις ὅτι παρ' ἡμῖν τὰ τοιωτὰ σχολεῖα εἶνε πολὺ ἀναγκαιότερον ἢ ἐκεῖ, ὅστε εἰ δύνατὸν πρέπει κατ' ἀνάλογίαν νὰ εἴνε πολυ-
αριθμότερα.

'Εκ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τῶν ἀνωτέρων ἀμιγῶν πρακτικῶν σχολείων γρηγοριώτερα παρ' ἡμῖν νομίζω τὰ βιομηχανικὰ τὰ περιλαμβάνοντα τὰ ἀπλούστερα εἰδὴ τῆς γηραικῆς βιοτεχνίας, οἷον ζυμοτεχνίαν, ἐλαιουργίαν, συπωνοποιίαν καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐπειδὴ εἰς τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα δύνανται νὰ ἐπιδοθῶσι πλείονες μαθηταί. 'Εκτὸς τούτων ὅμως λίγην γρήσιμην θάλην εἰνε τὰ τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, ὅπια ίδρυμενα ἐν τόποις υκυτικοῖς πρέπει νὰ εἴνε πάντοτε συνημμένα μετ' ἐμπορικῶν σχολείων, ἐπειτα τὰ μηχανουργικὰ καὶ τὰ τεκτονικὰ, ὁρισμένα τὰ μὲν πρὸς καταρτισμὸν ἀρχιτεχνιτῶν καὶ σχεδιαστῶν μηχανουργικῶν καθηδρυμάτων, τὰ δὲ πρὸς πάθευσιν ἐργοδηγῶν ὀδοποιίας καὶ οἰκοδομήσεως, ὥσκυτως δὲ καὶ γεωμετρῶν, τέλος δὲ τὰ δικτυομικὰ καὶ τὰ κτηνιατρικά. Σὺν τῷ γρόνῳ ἀναπτυσσομένων ἐπὶ μᾶλλον τῶν τοιούτων ἐπαγγελμάτων δύνανται τὰ σχολεῖα ταῦτα νὰ ὑποδιαιρεθῶσιν εἰς πλείονα τμήματα, νὰ προστεθῶσι δὲ καὶ ἄλλα τινὰ εἰδή. Τὸ δὲ διδαχτικὸν προσωπικὸν τῶν σχολείων τούτων δύνανται νὰ συγκροτήται ἐξ εὐδοκιμησάντων ἀποφοίτων αὐτῶν συμπληρωμάτων τὴν πείδευσιν αὐτῶν διὰ τῆς ἀκροάσεως εἰδικῶν μαθημάτων ἐν τῷ πολυτεχνείῳ ἢ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἢ καὶ δι' ἀσκήσεων ἐν ἐργοστασίοις ἢ συνεργείοις. 'Επι οἶκανά ὅμως ἔτη πρέπει νὰ ἀποστέλλωνται πρὸς τοικύτην σπουδὴν καὶ ὑπότροφοι εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην.

'Η φοίτησις ἐν τοῖς τοιούτοις σχολείοις διὰ μὲν τὰ εἰδὴ τὰ ἀπαιτοῦντα πρακτικὴν ἐξάσκησιν νομίζω ὅτι πρέπει νὰ εἴνε διετής, διὰ δὲ τὰ ἐμπορικὰ σχολεῖα πιστεύω ὅτι ἀρκεῖ ἡ μονοετής, ἐπειδὴ πρὸς διδασκαλίαν τῶν κυριωτέρων ἐμπορικῶν μαθημάτων, ἥτοι λογιστικῆς, καταστιχογραφίας, ἐμπορικῆς γεωγραφίας, ἐμπορευματολογίας καὶ στοιχειωδῶν γνώσεων τῆς τεχνολογίας καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου, διάρονος τοῦ ἐνὸς ἔτους εἴνε ἐπαρκέστατος, ὡς φάίνεται καὶ ἐκ τῶν προγραμμάτων τῶν ὅμοιοβάθμων ἐμπορικῶν σχολείων τῶν ἄλλων χωρῶν. 'Επειδὴ ὅμως εἰς τοὺς ἐμπόρους ἐκτὸς τῶν εἰδικῶν μαθημάτων τούτων ἀναγκαιοῦσι καὶ αἱ ξέναι γλῶσσαι, περισσότεραι ἢ διληγότεραι καὶ εἰς ἄλλον ἄλλαι, εἴνε ἀπαρκίτητον νὰ ἴδρυθωσι καὶ σχολεῖα πρὸς πρακτικὴν ἐκμάθησιν τῶν ξένων γλῶσσῶν, ἐν οἷς ὅχι μόνον οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ ἀπόφοιτοι τῶν ἐμπορικῶν σχολείων, ἄλλα καὶ τῶν ἄλλων πρακτικῶν σχολείων, καὶ φοίτηται τοῦ πανεπιστημίου νὰ δύνανται νὰ ἐκμάθωσι μίκην ἢ πλείονας ξένας γλῶσσας κατὰ προσάρτεσιν. 'Εν ιδίοις τμήμασι τῶν σχολείων δύνανται νὰ μαθητεύωσιν οἱ προξενοὶ ὑπάλληλοι καὶ οἱ φοίτηται τῆς φιλολογίας, ὅσοι ὑποβαλλόμενοι εἰς εἰδικὰς ἔξετάσεις θὰ διορίζωνται καθηγηταὶ τῆς Γαλλικῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις.

Περὶ τῆς κεντρικῆς διοικήσεως τῶν σχολείων

Ο δραγματισμὸς ὅμως τῶν σχολείων ὁ προτεινόμενος διὰ τῆς παρούσης μελέτης, ὡς καὶ οἰοσδήποτε ςχλος, ἔστω καὶ ἰδεωδῶς ἄριστος, δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ καλὴν ἐκπαίδευσιν, ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ γρηστὴ καὶ πεφωτισμένη κεντρικὴ διοικησις προνοοῦσα περὶ τῆς καλῆς καὶ ἀπροσκόπτου ἐφαρμογῆς τοῦ δργανισμοῦ τούτου καὶ ἐν γένει περὶ τῆς εὐδώσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων, ιδίως δὲ περὶ μορφώσεως καὶ ἀγωγῆς γρηστοῦ καὶ εὔπαιδεύτου διὸ ακτικοῦ προσωπικοῦ καὶ περὶ καταλήλου γρησικοποιήσεως τοῦ προσωπικοῦ τούτου. Εὰν δ' ἡ κεντρικὴ διοικησις τῆς ἐκπαιδεύσεως δὲν εἴνε καλὴ ἢ δὲν εἴνε ἀνεπηρέαστος ἀπὸ πάσης ἐπιθυλῆς ιδιοτελῶν συμφερόντων, οἰοσδήποτε καλὸς δργανισμὸς τῶν σχολείων, καὶ ὃν ἔτι λάβῃ νομοθετικὸν κῦρος, δὲν εἴνε δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ ίσχυρων, ἢ καὶ διατηρούμενος δὲν θὰ ἐφαρμόζεται ποὺς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ νομοθέτου.

Η ἐξασφάλισις ὅμως γρηστῆς καὶ ἀνεπηρεάστου διοικήσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς προσηκούσης γενικῆς συνάξεως τῆς ὅλης πολιτείας, οὐτέστιν ἐκ τῆς λειτουργίας προσφόρου πολιτικοῦ συνταγματικοῦ ἐξασφάλιζοντος τὸ ἀνεπηρέαστον τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ τὸ ἔργῳ ὑπεύθυνον τῶν ἀσκούντων αὐτήν. Καὶ ἀ τὴν γνώμην μου, ἣν ἔχω ἐκφράσει ἥδη ἐν τῷ συγγράμματι «Πρόχειρος ὑπότυπωσις μεταρρυθμίσεως τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας» (ἐν Αθήναις 1910), ἡ ἐπίτευξις καλῆς διοκήσεως τῆς τε ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ὅλων λειτουργιῶν τοῦ κράτους, δὲν εἴνε ἐφικτή ἐὰν δὲν μεταβληθῇ ριζικῶς τὸ σύνταγμα, ὡστε νὰ γωρισθῶσιν ἀκριβῶς ἀπ' ἀλλήλων αἱ συστατικαὶ τῆς πολιτείας ἐξουσίαι ἢ οἱ ἡ νομοθετική, ἐκτελεστική καὶ ἡ δικαστική, νὰ εἰσχυθῇ δὲ τέλειος καὶ πραγματικὸς ἀποκεντρωτικὸς δργανισμὸς τῆς ὅλης διοικήσεως μετὰ τελεσφόρου ἐλέγχου καὶ εὐθυνῶν πάντων τῶν διαχειρίζομένων πολιτικὴν ἐξουσίαν, πλὴν μόνου τοῦ Βασιλέως, καὶ οὕτω νὰ ἐκλίπῃ (δηλ. νὰ περιορισθῇ μόνον) τὸ κακὸν τῆς λεγομένης συναλλαγῆς.

Δυστυχῶς ὅμως οὐδεὶς ἐκ τῶν ἡμετέρων πολιτικῶν ἡσπάσθη τὰς προτάσεις ἐλένεις, οὐδὲ ὑπάρχει τις κατὰ τὸ παρὸν ἔχων τὴν δύναμιν νὰ διαδώσῃ πρὸς τὸ «Εθνος διὰ συντόνου κηρύγματος τοιεύναις» καὶ ἐνῷ πολλάκις ὑποστηρίζονται πολιτικαὶ μεταρρυθμίσεις λίγων ριζοσπαστικαὶ καὶ παράβολοι, οὐδεμίᾳ γίνεται σκέψης περὶ πραγματικῆς καὶ τελεσφόρου καταπολεμήσεως τῆς συναλλαγῆς, ἀλλὰ τούναντίον αὕτη πιστεύει αἱ ὡς κακὸν ὀθεράπευτον ἢ καὶ ὀνόδυνον.

Οθεν μὴ δυνάμενος νὰ ἐλπίσω τὴν πραγματοποίησιν τοῦ κατὰ τὴν πεποίθησόν μου ἀρίστου συστήματος διοικήσεως καὶ ἀναγκαζόμενος νὰ ἀποβλέψω εἰς τὰ ἐφικτά, φρονῶ διητὸ τὸ σχετικῶς κακύτερον σύστημα εἴνε τὸ τῶν ἐκπαιδευτικῶν συμβουλίων ἐχόντων δικαιοδοσίαν καριάργον καὶ ὅγι συμβουλευτικήν, ὅποιον ἦτο τὸ μέχρι τοῦ 1914

λειτουργήσαν, Ἐποπτικὸν συμβούλιον τῆς Μέσης, Ἐκπαιδεύσεως τὸ συσταθὲν διὰ τοῦ νόμου ΓΚΑ' (3091) ὑποστάντες ἐπειτα καὶ τινας μεταρρυθμίσεις. Τὸ συμβούλιον ἐκεῖνο, οὗ μετέσχον καὶ ἦν ἐπὶ δύο ἔτη, συνέκειτο ἐκ καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου οἵτινες ἦσαν καὶ ὑπὸ τὰς ὑφίσια μένας συνθήκης διετέλουν σχεδὸν εἰπεῖν ὅλως ἀνεπηρέαστοι καὶ δρθὰς ἀποράσεις ἐλάμβανον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ὁ θεσμὸς ὅμως τοῦ συμβούλιον ἐκείνου ἦρος ἀτελής, διότι ἡ δικαιοδοσία κατοῦ ἦτο παραλόγας περιωρισμένη, πρὸς δὲ τούτους καὶ πλημμελής, διότι δὲν ὑπῆρχεν οὐδεὶς ὥρισμένος οὐδὲν ὑπεύθυνος εἰσηγητής, διὸ καὶ συνέβη ἐνίστητε νὰ ληφθῶσιν ἀποφάσεις στηριζόμεναι εἰς ἐλλιπεῖς ἢ φευδεῖς πληροφορίας. Ὅπωσδήποτε ὅμως τὸ καὶ ἡ τὸ δυνατὸν ἀνεπηρέαστον τῶν μελῶν παντὸς τοιούτου συμβουλίου εἶνε ὁ πρώτιστος ὄρος τῆς εὐδοκιμήσεως αὐτοῦ, δυνάμενος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ ἀναπληρώσῃ πᾶσαν εἰσαύτην ἀτέλειαν.

"Ολως ἴδιαιτέρα φροντὶς πρέπει νὰ λαμβάνηται περὶ τοῦ πανεπιστημίου, ἐν ᾧ μορφοῦται τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν τῶν κατωτέρων σχολείων. Ἡ σχετικὴ κατονομία τοῦ ἀνωτάτου τούτου ἐκπαιδευτικοῦ καθιδρύματος, ἡ εὐσυνειδησία τῶν ὑπουργῶν καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς κοινῆς γνώμης εἶνε δυστυχῶς τὰ μόνα στηρίγματα κατοῦ, ἀτινα καὶ ὀπωσοῦν ἴκανῶς προεψύλαξαν αὐτὸ μέχρι τούτε. Ἀσφαλεστέρα προφύλαξις κατοῦ δὲν εἶνε δυνατὴ ὑπὸ τὸ ὑπάρχον πολίτευμα.

Καθ' ὅσον δ' ἀφορῇ τὴν ἐσωτερικὴν λειτουργίαν τῶν σχολείων, νομίζω ὅτι ἀτόπως ἔχει παροραθῆ μέχρι τοῦδε ἡ λίαν ἐπιβλαβής ἐπιδρασίς, ἣν ἀσκοῦσιν ἐμμέσως ἄλλοι τινὲς νόμοι μὴ ἀναφερόμενοι ἀμέσως εἰς κατὰ ταῦτα τὰ σχολεῖα. Τοῦτο λέγων ἐννοῶ τοὺς πολυαρίθμους νόμους τοὺς ὁρίζοντας τὰ προσόντα τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, καθ' οὓς ἀπαιτεῖται παρὰ τῶν ζητούντων νὰ καταλάβωσι δημοσίας θέσεις ἀπολυτήριον γυμνασίου ἢ ἐλληνικοῦ σχολείου ἢ ἐνδεικτικὸν ὥρισμένης γυμνασιακῆς τάξεως. "Ενεκα τῶν νόμων τούτων ἀναγκάζονται ἀκοντες καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς πρὸς μάθησιν ὀρέξεως νὰ φαιτῶσιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως πολυάριθμοι μαθηταί, οὔτινες εἰς μόνην τὴν ἀπόκτησιν τοῦ ἀπαιτούμενου ἀπολυτηρίου ἢ ἐνδεικτικοῦ ἀποβλέποντες περιορίζουσιν κατούτουλως τὴν μελέτην κατοῦ τῶν εἰς ὅσα νομίζουσιν ἀπαραίτητα πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, παραλείποντες ὅσον τὸ δυνατὸν πλεῖστα, καὶ οὕτως ὁρίζουσιν κατοὶ χάριν ἔκυπτων ἴδιον ἔκαστος σύστημα ἐκπαιδεύσεως ἀντίθετον πρὸς τὸ πρόγραμμα τοῦ σχολείου καὶ περιέχον τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα κενά, ὃστε οὔτε νὰ ἐκμάθωσιν ὅσα θέλουσι δύνανται, οὔτε καὶ ἐκμανθάνοντες διατηροῦσιν. "Ο, τι δηλαδὴ ἔχω ἡδη παρατηρήσει ἀνωτέρω ὅτι συμβαίνειες τοὺς μαθητὰς τῶν συμμίκτων καὶ τῶν διφυῶν πρακτικῶν σχολείων, τοῦτ' αὐτὸ καὶ ἐνίστητε κατὰ μείζονα λόγον συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς θεσμήρας τούτους, οὔτινες ὅχι διλόγον ἔχουσι συντελέσει εἰς δυσφήμησιν τῶν σχολείων ἡμῶν. Οὔτοι λοιπόν, καίπερ

βλέποντες ὅτι ἀδυνατοῦσι νὰ εὐδοκιμήσωσιν διὸ μαθηταὶ δὲν ἀπογιώρουσιν ἐκ τοῦ σχολείου, ἀλλ' ἐπικένουσιν ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ παντοιοτέροποις ἀμέσως τε καὶ ἐμμέσως διὰ τοῦ Ὑπουργείου, πιέζοντες ἡ ἑξαπτῶντες τοὺς διδασκάλους ἐπιτυγχάνουσιν ἐπὶ τέλους τὸ ζητούμενον, ἀρῷος πρότερον διαφθαρῶσι μὲν αὐτοὶ κατὰ τὸ ἥθος ἔνεκ τῶν εὐτελῶν καὶ ἀναξιοπρεπῶν μέσων, εἰς ᾧ προσφεύγουσι, πιράσκωσι δὲ ἐπὶ μακρὸν γρόνον κακὸν παράδειγμα καὶ εἰς τοὺς ἄλλους. Ὁμοίως καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἔχει παρατηρηθῆ ὅτι ἐπέδρασε πάντας ἐπιζημίας εἰς τὴν ἑκαπαίδευσιν ἡ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν ἀνωτέρων σχολείων παραχωρησις τοῦ δικαιώματος τῆς μονοετοῦς ἐν τῷ στρατῷ θητείας (ἴδε Baumleiter Handbuch d. Erz.u. Unterrichtslehre I. 2, σελ. 63—64).

Διὸ τοῦτα νομίζω ὅτι θὰ ἡτο μέγιστον εὐεργέτημα πρὸς τὴν ἑκπαίδευσιν, ἐν ταῦτῃ δὲ καὶ συντελεστικώτατον εἰς βελτίωσιν τοῦ ποιοῦ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, ἀνὴθελον καταργηθῆ πᾶσαι καὶ διατάξεις, καθ' ἃς τὰ ἀπολυτήρια καὶ τὰ ἐνδεικτικὰ τῶν σχολείων θεωροῦνται ως προσόντα πρὸς κατάληψιν οἰκοδήποτε δημοσίους θέσεως. Ἀντὶ δὲ τῶν προσόντων τούτων θὰ ἡτο πολὺ σκοπιμώτερον νὰ ὁρισθῶσι διὰ τοὺς νεωστὶ διορίζομένους δικγωνισμοὶ μετὰ εἰδικῶν ἑξετάσεων ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ καὶ τοῦ εἰδούς ἑκάστης θέσεως. Ἐχει δ' οὕτω τὰ ἀπολυτήρια καὶ ἐνδεικτικὰ πάνυσωσ πλέον νὰ ισχύωσιν ως προσόντα. θὰ λείψῃ προσέτι καὶ τὸ διεθνιώτατον κακὸν τῶν συγγρῶν μεταξὺ διδασκάλων καὶ μαθητῶν ἡ κηδεμόνων ἀμφισβήτησεων καὶ ἀντεγκλήσεων περὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν σχολικῶν νόμων καὶ κανονισμῶν μετὰ τῶν συγγρῶν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον ἀναρροφῶν κατὰ διδασκάλων, δύνανται δὲ καὶ αἱ ἑξετάσεις τῶν μαθητῶν νὰ εἶνε ἀπηλλαγμέναι τῶν πολλῶν καὶ ὑπεράγχιν αὐστηρῶν δικτυπώσεων, κατινες ταπεινοῦσι μὲν τοὺς διδασκάλους, καταστρέφουσι δὲ τὸ πρὸς αὐτοὺς σέβας τῶν μαθητῶν.

Ἐπίσης δ' ὠφέλιμον εἰς τε τὴν γυμνασιακὴν καὶ τὴν πανεπιστημιακὴν ἑκπαίδευσιν θὰ ἡτο, ἀνὴθελεν ἐπιτευγμῆ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ τῶν εἰσιτηρίων εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἑξετάσεων κατορθούσουμένης τῆς ἀρσεως τῶν σήμερον παρακαλούντων αὐτὴν ἐμποδίων, διστά τὰ γυμνασιακὰ ἀπολυτήρια νὰ μὴ παρέγωσι καθ' ἕαυτὰ μηδὲμίαν πρακτικὴν ὠφέλειαν καὶ οὕτω νὰ παύσωσιν ἐπιζητούμενα ὑπὸ τῶν μὴ δικαιουμένων νὰ κατέχωσιν αὐτά.

Ἐκ δὲ τοῦ κανονισμοῦ τῆς ἐσωτερικῆς λειτουργίας τῶν σχολείων σπουδαιότερα εἶνε κατ' ἑξογὴν δύο μέρη, ἦροι τὸ περὶ τῆς διακρίσεως τῶν μαθημάτων ἀπ' ἀλλήλων ἐν τῇ βαθμολογίᾳ καὶ τὸ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐπὶ προαγωγῆ ἡ ἀπολύσει δοκιμασίας τῶν μαθητῶν. Ως πρὸς τὴν ἐν τῇ βαθμολογίᾳ διάκρισιν τῶν μαθημάτων νομίζω ὅρθην τὴν γνώμην τῶν φρονούντων ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν μαθημάτων τῆς ἐγκυρώλιου παιδεύσεως εἶνε ἐπουσιῶδες σχετικῶς πρὸς ἄλλα σπουδαιότερα, πάντα δὲ πρέπει νὰ θεωρῶνται ως ἔξισου ἀπαραίτητα. Πρέπει διμως νὰ ὄμοιογηθῇ ὅτι ὑπάρχουσι μαθημάτα, ἐν οἷς σαρέσιερον καταράνεται καὶ ἔξι ὅντας ἀσφαλέστερον ἔκτι-

μάται ἡ ἐν γένει μόρφωσις τοῦ μαθητοῦ, ὃστε καὶ ἂν ἔξεταξόμενος φανῇ ὅτι κατέγει καλῶς ἡ ἐπαρκῶστὰ ἄλλα, ὅμως καὶ πάλιν νὰ μὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόγυμνη κάτογος τῆς ἀπαιτουμένης ἐγκυρίου μορφώσεως. Τοικύτα μαθήματα εἶναι κατ' ἔξογήν τὰ 'Ἐλληνικά, ἐξ ὧν καταφαίνεται ἂν ὁ μαθητὴς δύναται ἡ δὲν δύναται νὰ ἀντιληφθῇ καλῶς τὰ διανοήματα ἀνθρώπων ὑπερέγγονοι πνευματικῆς ἀνταπόκρισης, οἷοι εἴναι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὥστα τοις δὲ καὶ ἂν ἐν γένει εἴναι ἵκανος νὰ κρίνῃ περὶ τῆς σημασίας τοῦ λόγου ὡς μέσου πρὸς ἔκφρασιν τῶν διανοημάτων, ἔπειτα δὲ τὰ μαθηματικά, δι' ὧν δοκιμάζεται ἡ συλλογιστικὴ δύναμις καὶ ἡ λογικὴ συνέπεια τοῦ μαθητοῦ ὡς καὶ ἡ ἵκανότης αὐτοῦ πρὸς ἔφαρμογήν γενικωτάτων θεωρημάτων ἐπὶ συγκεκριμένων περιπτώσεων.

'Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἄλλων μαθημάτων ἡ περιογὴ εἶναι σχετικῶς περιωρισμένη καὶ ὁ μαθητὴς ἄνευ πολλῆς δυσκολίας δύναται πολλάκις δι' ἀπλῆς ἀπομνημονεύσεως νὰ φανῇ ἵκανῶς κατέγειν αὐτά, εἴναι φανερὸν ὅτι ἐὰν πάντα τὰ μαθήματα λογίζωνται ἵστα, καὶ ἐὰν ἐπιτραπῇ νὰ προάγωνται καὶ νὰ ἀπολύωνται μαθηταὶ ἀνεπαρκῶς γνωστοντες τὰ ἔλληνικά καὶ τὰ μαθηματικά. Ήταν συμβαίνη πλειστά καὶ νὰ λαμβάνωσιν ἐνδεικτικά καὶ ἀπολυτήρια μέροις εἰς τῆς διανοητικῆς αὐτῶν μορφώσεως. Τὸ κακὸν δὲ τοῦτο θὰ εἴναι πολὺ συγγέτερον καὶ δεινότερον, ἐὰν ἐν τῇ βαθμολογίᾳ λογίζηται ἵση καὶ ἡ γυμναστική, ἐν τῇ ὅποιᾳ δύναται νὰ διαπρέψωσιν ἔξογος καὶ ἂνθρωποι ὅλως ἀπαίδευτοι, οἵτινες ἀθηταὶ καὶ δρκησταὶ καὶ σγυνοβάται.

Διὰ τοῦτο δὲν εἴναι ἄλλως δύνατὸν νὰ παριστῶσι τὰ ἐνδεικτικὰ καὶ τὰ ἀπολυτήρια τῶν ἄληθῃ βαθμὸν τῆς μορφώσεως τῶν λαμβανόντων αὐτὰ μαθητῶν, εἰ μὴ μόνον δὰ τῆς διακρίσεως τῶν τῶν 'Ἐλληνικῶν καὶ τῶν μαθηματικῶν ἐν τῇ βαθμολογίᾳ καὶ τοῦ γωρισμοῦ· τοῦ βαθμοῦ τῆς γυμναστικῆς ἀπὸ τοῦ τῶν λοιπῶν μαθημάτων. Λίδια καὶ δύναται δύναται ἀληθῖδες νὰ ἐμβάλωσιν εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν ὑπόνοιαν ὅτι μόνον τὰ προτιμώμενα μαθήματα εἴναι οὐσιώδη, τὰ δὲ λοιπὰ καὶ ίδιας ἡ γυμναστική, ἐπουσιώδη καὶ διῃ πολλῆς φροντίδης δέσια, ἀλλὰ νομίζω ὅτι δύναται νὰ εὑρεθῇ τρόπος, δι' οὗ ὁ βαθμὸς τῶν προτιμώμενων νὰ μὴ ἀνισηῇ τὸν τῶν λοιπῶν. Μοι φάνεται δηλαδὴ ὅτι ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπιτυγχάνεται εὐκόλως, ἐὰν ὅρισθῇ ὅτι ὁ μὴ ἐπιτυγχάνων τὸν βαθμὸν τῆς βάσεως ἐν τοῖς 'Ἐλληνικοῖς καὶ τοῖς μαθηματικοῖς δὲν πρόσγεται οὐδὲ εἰς μετεξέτασιν παραπέμπεται. ὁ δ' ἀνότερος τῆς βάσεως βαθμὸς τῶν δύο τούτων μαθημάτων τότε μόνον λαμβάνει συνιελεστήν, ὅταν πάνινων τῶν ἄλλων μαθημάτων ὁ βαθμὸς δὲν εἴναι κατώτερος τῆς βάσεως, ἐὰν δὲ καὶ ἔνδει μόνον μαθήματος ὁ βαθμὸς εἴναι κατώτερος τῆς βάσεως, πάντα ἀ μαθήματα λογίζωνται ὡς ἵστα. Τῆς δὲ γυμναστικῆς ὁ βαθμὸς νομίζω ὅτι πρέπει νὰ εἴναι ίδιαίτερος, νὰ μὴ συνοπλογίζεται δὲ μετὰ τῶν ἄλλων μαθημάτων ὑπερβαίνη τὸν βαθμὸν τῆς βάσεως, ὃστε νὰ διέρθεται μὲν

έλάττωσιν ή αύξησιν ό βαθμὸς τῶν καὶ ἀλλα μαθήματα προκ-
γομένων μαθητῶν, ἀλλὰ νὰ μὴ προσγωνται διὰ τοῦ βαθμοῦ τῆς
γυμναστικῆς οἱ ἐν τοῖς ἄλλοις μαθήμασι καθυστεροῦντες
· Εὰν δ' ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καταρ-
τισθῶσι ταῦτα μαθήματα εἰδικὰ πρὸς μόρφωσιν διδασκάλων διδασκόν-
των τὴν τε γυμναστικὴν καὶ τὰ ἄλλα τεχνικὰ μαθήματα πάντα,
τὸ κῦρος τῶν διδασκάλων τούτων ὡς διδασκόντων πολλὰ μαθή-
ματα θὰ εἶνε πολὺ μεγαλύτερον παρὰ τοῖς μαθηταῖς ή τῶν νῦν γυ-
μαστῶν. · Έκτὸς δὲ τούτου τὸ μάθημα τῆς γυμναστικῆς καὶ μετ'
ἐπιεικοῦς ἔτι βαθμολογίας δὲν δύναται νὰ καταφρονηθῇ ὑπὸ τῶν
μαθητῶν, ἐπειδὴ μετ' αὐτοῦ θὰ εἶνε συγκριμένη ή ἐκ τῶν ἐκδρο-
μῶν τέρψις καὶ ή ἐκ τῆς ἐπιδείξεως σωματικῆς ρώμης καὶ γάριτος
κινήσεων φύλοτυμία. Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν τρόπον νομίζω ὅτι
ἀπονέμεται εἰς πάντα τὰ μαθήματα ἡ προσήκουσα ἀξία, ὥστε νὰ
μὴ δύναται νὰ καταφρονῇ μηδέν.

Περὶ δὲ τῶν γενικῶν κατὰ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους τελου-
μένων ἐξετάσεων πολλοὶ παρ' ἡμῖν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη δὲν
ἔκνησαν νὰ προτείνωσι τὴν κατάργησιν αὐτῶν, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ
ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως προσέβη ήδη ἐτεί 1913 εἰς
κατάργησιν αὐτῶν ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις ἐκδηλῶσαν καὶ
τὴν πρόθεσιν τῆς γενικῆς αὐτῶν καταργήσεως. · Η πρᾶξις αὕτη
ὑπῆρξε βεβαίως ἀπλὴ ἐκδήλωσις τῆς γενικῆς κατὰ τὰ ἐτη ταῦτα
ἐπιδείξεως μεταρρυθμιστικῶν δῆθεν προθέσεων δι' εὐκόλων καὶ
οὐδεμίων μελέτην ἀπαιτουσῶν εἰκαίων ἀνατροπῶν. · Άλλα καὶ
ἐκτὸς τῆς Ἐλλάδος πολλοὶ παιδαγωγοὶ καὶ ἄλλοι ἔχουσιν ἀποδο-
κιμάσει τὰς ἐξετάσεις νομίζοντες ὅτι εἶνε ἀπλὴ ἐπίδειξις τῶν διδα-
σκάλων ἐνώπιον ζένων θεατῶν ἀδυνατούντων νὰ ἐκτιμήσωσιν ἐξ αὐ-
τῶν τὴν ἀληθῆ ἐπίδοσιν τῶν μαθητῶν, ὡς ἐκ τούτου δὲ καταπονοῦσι
τοὺς μαθητὰς ἀνευ ὠφελεῖσας.¹ · Άλλα καὶ οἱ ταῦτα φρονοῦντες ὅμο-
λογοῦσιν ὅτι ἀνευ τοιούτων ἐξετάσεων δὲν εἶνε δυνατὸν οὔτε ὁ
διδάσκαλος νὰ κρίνῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ ἀνευ προκαταλήψεως περὶ
τῆς ἐπιδόσεως τῶν ἰδίων μαθητῶν, καὶ μάλιστα τῶν μετριωτέρων,
οὔτε οἱ γονεῖς τῶν μαθητῶν καὶ ή πολιτεία περὶ τῆς ἴκανότητος
τῶν μαθητῶν καὶ τῆς ἐργασίας, τῶν διδασκάλων. · Οὐεν καίπερ
κατακρίνοντες τὰς ἐξετάσεις δὲν προτείνουσι τὴν κατάργησιν
αὐτῶν, ἀλλὰ θεωροῦσι ταῦτας ὡς ἀναγκαῖον κακόν. · Ωσαύτως
δὲ καὶ οὐδὲν πεπολιτισμένον κράτος ἔχει καταργήσει τὰς τελικὰς
κατὰ τὴν λῆξιν τῶν μαθημάτων ἐξετάσεις, ή δὲ Ἐλληνικὴ κυβέρ-
νησις γωρήσασα ἐν ἐτεί 1913 μέχρι καταργήσεως ἀπετέλεσε μονα-
δικὴν ἐξαίρεσιν ἐν τῷ κόσμῳ.²

Λέγεται ἀληθῶς ὅτι ὁ διδάσκαλος γνωρίζων τὴν ἀξίαν τῶν

(1) Ἐκτενέστερον ἔγραψα περὶ τούτων ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ 'Ἐλληνικοῦ Διδασκαλικοῦ συλλόγου ἐκδιδομένῳ Παιδαγωγικῷ Δελτίῳ τόμ. Ζ' (1914).

(2) Περὶ τῶν ἐν Γερμανίᾳ κεκανονισμένων ἐξετάσεων ἵδε Roloff, Lexikon d. Päd. I 14 ἐξ. IV 98—115.

μαθητῶν ἐκ τῶν αὐθημερινῶν ἔξετάσεων δύναται ἐν τέλει τοῦ ἔτους νὰ συναγάγῃ τὸν μέσον ὥρον τῶν ἐν τοῖς ἑταῖσίοις ἐλέγχοις βαθμῶν, καὶ οὕτω νὰ βαθμολογήσῃ ἕνευ τελικῶν ἔξετάσεων.¹ Άλλα πρῶτον μὲν ὁ διδάσκαλος δὲν δύναται νὰ γνωρίζῃ τὴν ἴκανότητα τῶν ἰδίων μαθητῶν ἐκτὸς ὀλίγων μόνον, ἡτοι τῶν ἀρίστων καὶ τῶν ἀνικανωτάτων, τὸ πλεῖστον δὲ τῶν μαθητῶν καὶ μάλιστα ἐν ταῖς πολυαριθμους μαθητὴς ἔχοντος τάξεσι τῶν σχολείων τῆς Ἐλλάδος καὶ ἐν τοῖς ὀλίγας μόνον ὥρας διδασκομένοις μαθήμασι δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ, οὐδὲν νὰ ἐκτιμηθῇ ὡριῶς ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, δὲν εἶναι δὲ οὐδὲ δρῦθινον νὰ περιπάτῃ κατὰ τὰ μαθήματα ἢ προσογῇ τοῦ διδάσκοντος εἰς ἔξελεγχον τῆς ἴκανότητος τῶν μαθητῶν, ἐνῶ πρέπει νὰ προσέγγῃ μόνον εἰς τὴν μετάδοσιν τῶν διδασκομένων. "Ἐπειτα δὲ τὸ σύστημα τῶν τελικῶν ἔξετάσεων κατηγορεῖται μάλιστα διὰ τοῦτο, ὅτι ἀναγκάζει τοὺς μαθητὰς νὰ ἀποβλέπωσιν εἰς τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῆς ἐπιτυχίας, ἀντὶ νὰ ἐπιδιώκωσιν αὐτὸν μόνον τὸν σκοπὸν τῆς μαθήσεως ἕνευ οὐδενὸς πρακτικοῦ ὑπολογισμοῦ.

Τὸ σύστημα ὅμως τῆς κατὰ μόνους τοὺς ἔτησίους ἐλέγχους βαθμολογίας ἐπικυρώνει τὸ ακαδημαϊκό τὰ μέγιστα, διότι ἀντὶ νὰ ἀποβλέπωσιν οἱ μαθηταὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιτυχίας μόνον ἀπεξ τοῦ ἔτους, ἀναγκάζει αὐτὸὺς νὰ πράττωσι τοῦτο συνεχῶς κατὰ πάντα τὰ μαθήματα. "Εγειρε δὲ καὶ ἀποδειχθῇ τὸ σύστημα τοῦτο, δοκιμασθὲν ἡδη ἐν Γερμανίᾳ, ὡς τελείως σφαλερὸν (durchaus verfehlt).¹

Αἱ ἄλλοτε ἐπὶ τὸ ἐπιδεικτώτερον δεξαγόμεναι ἔξετάσεις, αἵτινες καὶ εἰς θεατρικὰ σκηνοθεσίας ἔξετρέποντο ἐνίστεις ὑπὸ ἀγυρτῶν τινων διδασκάλων, καὶ οἱ ὑπέρομετροι κόποι, εἰς οὓς γάριν τῶν ἔξετάσεων ὑπεβάλλοντο οἱ μαθηταὶ, ἔχοντος ἡδη ἐκλίπει διὰ προσφόρου δικροῦθαμίσεως, οἷα ἔχει γίνει ἐν Γερμανίᾳ. "Ἐάν δὲ προστηκόντως τελῶνται αἱ τελικαὶ ἔξετάσεις, νομίζω ὅτι ὅγι μόνον ὡς μέσον ἔξελέγχεως τῆς ἴκανότητος τῶν μαθητῶν καὶ τῆς ἐργασίας τῶν διδασκάλων εἴνει ἀναγκαῖτεκται, ἀλλὰ καὶ εἰς δρῦην μόρφωσιν τῶν μαθητῶν εἴνει τὰ μάλιστα συντελεστικά, διότι ὁ ἐν αὐταῖς ἐνώπιον ἔξεταστικῆς ἐπιτροπῆς γινόμενος ἐλέγχος τῶν γνώσεων τῶν ἔξετακτομένων μέλλει πάντοτε νὰ ακθιστῇ αὐτὸὺς μετριόφρονας καὶ περιεσκεμμένους, ὡστε νὰ μὴ καταληκτάνωται ὑπὸ τοῦ ακαδημαϊκῆς οἰκίσεως, μηδὲ νὰ ἐκπίπτωσιν εἰς ἔκτροπον ἰδιοφρυθμίαν φρονημάτων καὶ σκέψεων ἢ νὰ νομίζωσιν ὅτι ἀδίκως ὑποτιμῶνται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.

Οἱ διορισμὸς ἐποπτικῶν ἐπιτροπῶν τῶν σχολείων θὰ εἴνει καὶ ἄλλως ὡφέλιμος, ἐπειδὴ παρακολουθοῦσαι καθ' ἄπον τὸ ἔτος τὴν λειτουργίαν τῶν σχολείων δύνανται νὰ παράγωσι γρηγοριωτάτας περὶ αὐτῆς καὶ ἰδίως περὶ τοῦ προσωπικοῦ πληροφορίας εἰς τὸν ἐπιθεωρητὴν καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἐκπιδεύσεως ὑπουργεῖον, πλὴν δὲ τούτου καὶ νὰ προνοῦσι περὶ τῆς συντηρήσεως τῶν σχολικῶν οἰκοδομημά-

(¹) "Idee Loos Enzyklop. Handb. d. Erziehungsk. II σελ. 376.

τῶν καὶ περὶ διαθέσεως τῶν πόρων τοῦ σχολικοῦ ταμείου εἰς προ-
μήθειαν κατακλήσων σκευῶν, ὀργάνων καὶ βιβλίων. Επειδὴ ὅμως
ἀλλοτε ἔχει συμβῆ τοιαῦται ἐπιτροπαι νὰ ὑπερβαίνωσι τὰ ὅρια
τῆς ἐνδεδειγμένης δικαιοδοσίας αὐτῶν, ὡστε νὰ ἐπηρεάζωσι τὸ
ἔργον τῶν διδασκάντων καὶ τὴν περὶ τῶν μαθητῶν κρίσιν αὐτῶν,
εἶνε ἀπαρχαίτητον νὰ ὁρισθῇ ἡ δικαιοδοσία αὐτῶν ἀκριβῶν καὶ ἀπα-
γορευθῆ πᾶσα πρὸς τοὺς διδάσκοντας ἀπευθυνομένη ἀξίωσις εἴτε
περὶ μετατροπῆς τῆς διδασκαλίας, εἴτε τῶν μαθημάτων, εἴτε περὶ
τῆς βαθυμολογίας τῶν μαθητῶν, κι δὲ περὶ τούτων παρατηρήσεις
τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς νὰ ἀπευθύνωνται μόνον εἰς τὸν ἀρμόδιον
ἐπιθεωρητὴν καὶ τὸ ὑπουργεῖον.

Περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν θηλέων καὶ περὶ τῶν διδασκαλείων
ἀπέχω νὰ κάμφῃ λόγον, ἐπειδὴ ταῦτα, καθ' ὅσον διαφέρουσι τῶν
γυμνασίων, λαμβάνουσι τὸν χαρακτῆρα ἀνωτέρων πρακτικῶν
σχολείων, ὃν τὸ πρόγραμμα δὲν καθορίζεται εἰδικώτερον ἐν τῇ
παρούσῃ μελέτῃ.

Περὶ ἔξασφαλίσεως τῆς ἐφαρμογῆς.

Οἱ παρὸν διργανισμός, καὶ ἐν ᾧ ἔτι ὑποτεθῆ ὅτι εἶνε κατὰ
πάντα τέλειος, ἐνδέχεται νὰ μὴ ἐκτιμηθῇ προστηκόντως καὶ κατ'
ἀξίαν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, ἐὰν προσλάβῃ νομοθετικὸν κῦρος,
πρότιστα μὲν διέτι ἡ παροῦσα ἡκίστα εἰάρεστος κατάστασις τῶν
ἡμετέρων σχολείων καὶ ἡ ἀνεπάρκεια μεγάλου μέρους τοῦ διδάσκον-
τος προσωπικοῦ δὲν δύναται εἰμὶ νὰ ἐπηρεάζῃ τὴν ἐκπαίδευσιν
καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ νέου διργανισμοῦ ἐπὶ ίκανὴ ἔτη ἔπειτα δὲ
διέτι πᾶσα πλημμελής ἐφαρμογὴ τοῦ διργανισμοῦ δύναται ἐκ πλάνης
νὰ θεωρηθῇ ὡς ἴδια κατόι δὲτέλεια, καὶ ἐν ᾧ ὅφελεται εἰς αἵτια
ὅλως ἀσχετικά καὶ ἔξωτερικά. Εάν λοιπὸν συμβῶσι ταῦτα (καὶ
βεβαίως οὐδὲ συμβῶσιν), ὑπάρχει κίνδυνος ὅγι μόνον νὰ διαστρεψῃ
ὁ διργανισμὸς οὗτος κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν καὶ νὰ ὑποστῇ δὲν ὑστερω-
τέρων νομοθετημάτων ἐπιβλαβεῖς τροποποιήσεις, ἀλλὰ καὶ νὰ
πιστευθῇ ὅτι ἀπέτυχεν, ὡστε καὶ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ μὴ δύνανται γὰρ
διορθωθῆσι τὰ κακῶς ἐν αὐτῷ καινοτομηθέντα. Οἱ μέγας κίνδυ-
νος οὗτος δὲν δύναται νὰ ἀποτραπῇ, εἰμὶ ἐν τὸν πρότυπόν τι
γυμνάσιον ἀνεπηρεάστως καὶ σταθερῶς λειτουργοῦν καὶ κατὰ τὸ
ἐργατὸν κακλῶς συγκεκριτημένον, ἵνα γρηγορεύῃ μὲν ὡς παρθένειγμα
πρὸς τε τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς προϊσταμένους τῆς ἐκπαιδεύσεως
δημοσίους λειτουργούς, καταστῇ δὲ καὶ κέντρον παραγωγικῶν
μελετῶν καὶ παρατηρήσεων πρὸς λεπτομερέστερον καθορισμὸν
ὁρθῆς μεθόδου πρὸς διδασκαλίαν τῶν τε ἄλλων μαθημάτων καὶ
μάλιστα τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης, περὶ δὲν
εἰδικῆς ἐλάχιστα δινάμειν νὰ διδαχθῶμεν ἐκ τῆς ἐπιστήμης τῶν
ἄλλων ἑθνῶν, ὅγι πλείον δὲ καὶ ἐκ τῆς μέχρις τοῦδε ἐργασίας
τῶν Ἑλλήνων παραγωγῶν καὶ διδασκαλίων. Λί τοιαῦται δὲ μελέ-

ταί, αἴτινες μέλουσι νὰ εἶνε πολυετεῖς, ή μᾶλλον νὰ μὴ διακοπῶσι ποτὲ, θὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἰδηγὸς πρὸς σύνταξιν τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος τῆς διδασκαλίας, ὡσκύτως δὲ καὶ πρὸς συγγραφὴν τῶν διδακτικῶν βιβλίων καὶ τῶν καθιδηγητικῶν τῶν διδασκάλων συγγραμμάτων, ὃν τιναὶ καὶ μάλιστα τὰ ἀναρερόμενα εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς δριογραφίας ὡχι μόνον μελέτην πολλήν, ἀλλὰ καὶ ὑπέροχον ἐπιστημονικὴν ἴκανότητα καὶ ζῆλον ἀληθίας ξύθεον ἀπαιτοῦσι παρὰ τοῦ συγγραφέως. *

Ἔνα δὲ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἀρχαίου μέλουσι καὶ ἡ μελέτη τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ μὴ δικταράσσηται ἐκ τῶν ἔκλιστοτε πολιτικῶν μεταβολῶν καὶ τῶν διακυμάνσεων τῶν δημοσίων συζητήσεων, εὐκταῖον εἶνε νὰ συσταθῇ τὸ πρότυπον γρυμάτιον διὰ τῆς πολιτείας, ἀλλ' ὡς κυρόνομον καθίδρυμα συντηρούμενον ἐκδωρεᾶς ἐθνικοῦ τινὸς εὐεργέτου καὶ διοικούμενον ὑπὸ διαρκοῦς συμβούλου διωρισμένου καὶ συμπληρουμένου ἔκλιστοτε καθ' ὅμοιον τρόπον ὡς τὸ τῆς Ριζαρέου Σχολῆς. Ἐὰν συσταθῇ καὶ λειτουργήσῃ καλῶς τοιοῦτον γυμνάσιον, τρέψω ἀκράδυντον τὴν πεπούθησι διὰ παρὰ πάσας τὰς ἐκ τῆς παρούσης καταστάσεως ἀτελείας οὐδὲ ἀναδείξη μαθητὰς τοσοῦτον διαπρέποντας ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστήμαις καὶ ταῖς τέχναις, ὃστε μηδεὶς νὰ δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἁξίειν τῆς ὑπὸ αὐτοῦ παρεγομένης παιδεύσεως. Τοιούτου καθιδρύματος ἡδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ τιμῆμα καὶ ἐπιστημονικὸν τι συμβούλου διαρκὲς ἀσχολούμενον καὶ γενικῶτερον εἰς μελέτην καὶ παρασκευὴν μέσων συντελεστικῶν πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ κρατικῶσιν τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης καὶ πρὸς γενικωτέρων διάδοσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας καὶ καλλιτεχνίας. Ἐὰν ὑπάρχωσιν ὅλαιοι πόροι ἐπαρκεῖσκαὶ ἀνθρώποι ἔχοντες τὴν ἀπαιτούμενην ἴκανότητα, τὸ εἰρημένον ἐπιστημονικὴν συμβούλιον δύναται νὰ ἀποτελέσῃ σπουδαιότατον παράγοντα πνευματικῆς προόδου ἐπεκτεῖνον τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ καὶ ἐκτὸς τοῦ συγκρίσιον.

Οσονδὴποτε καὶ ἀν εἶνε ἀνεπτυγμένη καὶ διαδεδομένη ἡ γραφομένη γλῶσσα θύνους τινός, εἶνε ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ ἀλώβητος καὶ ἔνικαί ἀνευ ἀδικαείπτων τεγνητῆς ἐνισχύσεως, ἡς τὸ σπουδαιότατον μέρος ἀποτελεῖ ἡ ἐν τοῖς σγολείοις γραμματικὴ καὶ ἐν γένει φιλολογικὴ διδασκαλία. Ή διδασκαλία ὅμως αὕτη καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ κοινὴ γλωμὴ τῶν ἐνηλίκων, ἡτις τὰ μάλιστα δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς γλώσσης καὶ ἐπὶ βλάβη μεγίστη, ὑπόκεινται εἰς παραπλανήσεις, καὶ εἰς ἀπορίας ἐμπίπτουσιν ὡχι σπανίως, τὸ δὲ παράδειγμα τῶν δοκίμων λογοτεχνῶν καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ μελέται τῶν εἰδημάνων δὲν ἀρκοῦσι πάντοτε οὔτε τὰς πλάνας νὰ ἀποτέλεσσιν οὔτε τὰς ἀπορίας νὰ διαλύσωσιν, ἐπειδὴ οὔτε κῦρος ὑπέρτερον

* Περὶ τῆς δριογραφίας φρονῶ διὰ πρόπει γὰρ μεθαρμποσθῆ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἡ μέθοδος τοῦ Lay, ὡς ὑπέδειξα ἥδη, εἰς τὴν Ἐπιστημονικὴν "Ἐπετηρίδι τοῦ ἔτους 1915—16. σελ. 135.

άπλων γηγεμῶν καὶ δοξασιῶν περιβάλλονται, οὕτε εὐκόλως καὶ προγείρως γνωσταὶ δύνανται νὰ εἰνε εἰς πάντας. Διὰ τοῦτο ἔχουσιν ἡ δρυθῆ πλεῖσται ἀκαδημίαι ἢ ἀλλα συνέδρια, ἵνα γρηγορεύωσι πρὸς σημειόντας, ἐξέλεγξιν, ἐπάκτασιν καὶ διάδοσιν τῶν σχετικῶν ἀτομικῶν ἀρχασιῶν καὶ δι' αὐτῶν καθοδηγῶσι τὴν τε σχολικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν κοινὴν γηγεμήν τῶν ἐνηλίκων. Τοιοῦτον ἔργον ἔκτελει καὶ ὁ Παγγερμανικὸς γλώσσικὸς σύλλογος (Allgemeiner deutscher Sprachverein) οὗ ἡ δρᾶσις ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε τὰ μάλιστα εὐεργεστικὴ εἰς τὴν Γερμανικὴν παιδείαν καὶ γλῶσσαν, ἣν καὶ ἐνίστε ἐξέπεσεν εἰς ὑπερβολὰς τινας.

Ἐάν λοιπὸν καὶ παρ' ἡμῖν ἡ δρυθῆ καὶ λειτουργῆ συμβούλιον τι, οἶον τὸ ἀνωτέρῳ προτεινόμενον, τοιοῦτον ἔχον προσορισμόν, τοῦτο διὰ τῶν μελετῶν καὶ συστάσεων αὐτοῦ δύναται πρῶτον μὲν νὰ συντελέσῃ τὰ μάλιστα εἰς βαθμικῶν περιορισμὸν τοῦ ἐπικρατοῦντος ἐν τῇ γραφομένῃ γλώσσῃ σάλου τῆς γρήσεως καὶ ἀσφαλῆ διάκρισιν τοῦ δοκίμου καὶ τοῦ ἀδοκίμου, ὥσπερ τὰς δὲ εἰς καθορισμὸν τῆς ὕρθιογραφίας τῶν λέξεων τῆς δημάδους νεοελληνικῆς διαλέκτου, εἰς ἐξελληνισμὸν τῶν λέξεων, μάλιστα μὲν τῶν πρῶτον εἰσαγόμενων, κατὰ τὸ δυνατὸν δὲ καὶ τῶν ἡδη εἰσηγμένων, ἔπειτα δὲ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ διὰ διαφόρων ἐνεργειῶν καὶ μέσων τὴν ἐπάκτησιν τῆς γραφομένης γλώσσης καὶ εἰς ἐκείνας τὰς περιοχὰς τοῦ καθημερινοῦ βίου. ἐν αἷς μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ δημάδης νεοελληνική, καὶ μάλιστα ἐνίστε ἀνακεμαγμένη μετὰ πλήθους λέξεων. Προσέτει τὸ αὐτὸν συμβούλιον θὰ ἡδύνατο νὰ ἐνεργῇ πρὸς εὐρυτέρων διάδοσιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῆς γηγεμῶς τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν παραδόσεων εἰς τὸν ἡμέτερον λαόν, νὰ εἰσαγάγῃ δὲ καὶ εἰς γρήσιν τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν βιβλία τῶν ἀκολούθων κεκαθαρμένα ἀπὸ σφαλμάτων καὶ σύμφωνα πρὸς τὴν γηγεινωτέρων παραδόσιν τοῦ κειμένου. Ομοίως θὰ ἡδύνατο διὰ καταλήκιων δημοσιευμάτων καὶ εἰδίκῶν εἰς δικτύοντας τέγχας γρηγορίων σχεδίων καὶ ὄδηγιῶν νὰ συντελέσῃ εἰς διάδοσιν τῆς γηγεμῶς τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης παρὰ τῷ λαῷ καὶ εἰσαγωγὴν τῆς γρήσεως τοῦ ἀμυθήτου πλούτου τῶν ρυθμῶν καὶ τῶν κοσμημάτων. ἐν παρέχουσιν αἱ Ἑλληνικὲς ἀρχαιοτήτες ἀπὸ τῶν προστοιχιῶν γρέων μέχρι τῶν Βυζαντινῶν. "Οπως δὲ ἅλλοτε ἐν Ἰταλίᾳ ἡ ἀνεύρεσις ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων συμπεσοῦσα πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων προσφύγων διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ὑπῆρξεν ἀφορμὴ νὰ ἀναπτυγθῇ παρὰ τοῖς Εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς νέα καλλιτεγγία καὶ νέος ὑπέροχος πνευματικὸς βίος, ἡ λεγομένη 'Αναγέννησις', οὕτω καὶ σήμερον παρ' ἡμῖν ἐάντε πλωθῆ μὲν καὶ τελειοποιθῇ ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία, ταῦτο γέρων μέντος τελειοποιηθεῖτος, οἵτινες σήμερον ἡ κατάκεινται συντετριμένοι καὶ ἀμορφοί ἐν ἐρειπίοις, ἡ φυλλάδτωνται ἐν δυσπροσίτοις μουσείοις ἡ κρύπτονται ἐν τοῖς γά-

ριν δὲ λιγίστων μόνον ἐπιστημόνων συντεταγμένοις βιβλίοις, εἰς τοὺς πλείστους δὲ εἶναι δὲ λαὸς ἄγνωστοι, ἀφοῦ μάλιστα κατὰ μέγα μέρος μόλις πρὸ δὲ λαγῶν ἐτῶν εὐρέθησαν, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλῃ τις ὅτι καὶ τὸ φρόνημα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους θὰ ἐξυψωθῇ, καὶ ἡ φιλοτιμία αὐτοῦ θὰ ἐξαφθῇ, καὶ νέα πρωτότυπος καλλιτεχνία θὰ ἀναθάλῃ; διότι νὰ ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα γνωστότερα καὶ εὐπροσιτώτερα γινόμενα θὰ προκαλέσωσιν δῆλον αθράτας καὶ ἀβελτέρους ἀπομιμήσεις, ἀλλὰ ποικίλας νέας ἐφαρμογάς καὶ συνδυασμούς νεοτρίπους. Θὰ περιχθῇ δηλαδὴ ἐν Ἑλλάδι γενναία πνευματική κίνησις ὁμοία πρὸς τὴν Ἀναγέννησιν τῶν λαῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, καὶ αὕτη θὰ ἀνακτήσῃ βεβαίως εἰς τὴν μνήμην πκντὸς Ἑλληνος τὸ

αἱὲρ ἀριστεύειν καὶ ὑπερέοχον ἔμμεναι ἄλλον,
μηδὲ γένος πατέρον οἰσχινέμεν, οὐ μέγ' ἀριστοι.

ΠΙΝΑΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

(Οι ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὰς σελίδας)

- Αἴτια τῆς καχεζίας τῆς ἐκπαιδεύσεως 17—19.
'Αμιγὴ πρακτικὰ σχολεῖα, εἰδὴ καὶ ὄργανισμὸς αὐτῶν 78—82.
'Αρχαῖαι γλώσσαι ἀλλαχοῦ καὶ ἐν Ἑλλάδι 42—4, ἀρχαῖα Ἑλληνικὴ 54—59,
(ὅραι διδασκαλίας αὐτῆς 59), Λατινικὴ 44—47.
'Αρχαιομανία 10 (ἴδε καὶ κλασικισμός).
Βαθμολογία μαθημάτων 85—87.
Γαλλικά 60.
Γεωργικὰ σχολεῖα 81
Γεωγραφία 61.
Γλωσσικὸν ζήτημα 4. 50.
Γνώμων πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως 20—21.
Γραμματικὴ νεοελληνικὴ 52, ἀρχαῖα Ἑλληνικὴ 58—59.
Γυμνασία διαφόρων χωρῶν 23—26, ὄργανωσις τῶν ἐν Ἑλλάδι γυμνασίων
32—35, πρόγραμμα τῶν γυμνασίων 39—63 (σύνοψις τοῦ προγράμματος
62), ὅποιοι θέμενα μειονεκτήματα τῆς γυμνασιακῆς διδασκαλίας 76.
Γυμναστικὴ 62—63.
Δημοτικὰ σχολεῖα 35—36. Δημ. σχολεῖα 'Ολλανδίας καὶ 'Αμερικῆς 25—26.
Δημοτικὴ διάλεκτος 13—14.
Δημοτικὴ ἐκπαίδευσις τῆς Ἑλλάδος ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας χώρας 17.
Διαγωνισμοὶ ἐκθέσεων ἐν τῇ καθαρεύουσῃ 12, ἐν τῇ δημοτικῇ 16.
Διδασκαλεῖα 89.
Διδασκαλικὸς σύλλογος 4.
Διοικητικές τῆς ἐκπαιδεύσεως 83—84.
'Εκδρομὴ 63.
'Εκπαιδευτικὴ πολιτικὴ 5—9. 17—19.
'Εκπαιδευτικός "Ομήλος 5. 8. 11—13. 14. 19.
'Ελληνικὴ ἐκπαίδευσις, προνομοιοῦχος θέσις αὐτῆς 75.
'Ελληνικὰ σχολεῖα 23. 28—30. 34—35.
'Εμπορικαὶ σχολαὶ 77—78. 80. 84—82.
'Εξασφάλισις τῆς καλῆς ἑρμηνείας 89.
'Εξετάσεις 87—88.
'Επαγγελματικὰ σχολεῖα, ὄργανωσις αὐτῶν 36—39.
'Εποπτικαὶ ἐπιτροπαὶ τῶν σχολείων 88—89.
Θηλέων σχολεῖα 89.
Θρησκευτικά 61—62.
'Ιστορία 54.
'Ιστορία τῆς λογοτεχνίας 51—52.
'Ιχνιογραφία 62.
Καθαρεύουσα διάλεκτος 11—13. 17.
Κλασσικισμὸς 19. 43 (ἴδε καὶ προγονοπληγήια καὶ ἀρχαιομανία).
Λατινικὴ γλώσσα 44—47. 74.
Μαθηματικά 60—61.
Μέση ἐκπαίδευσις, καθορισμὸς αὐτῆς 23. 26—28.
Μητρικῆς γλώσσης διδασκαλία 43—44. 48—52. ὅραι διδα-
σκαλίας αὐτῆς 52—54.
Μομφαὶ ἀδικοὶ κατά τῆς ἐκπαιδεύσεως 66.
Νεοελληνικῆς γλώσσης διδασκαλία 10—11.
Ξέναι γλώσσαι 60, σχολεῖα ξένων γλ. 82.
Πανεπιστήμιον 18. 84, εἰσιτήριοι ἔξετάσεις εἰς τὸ πανεπιστήμιον 85.

- Πλουτοφόρα ἐπαγγέλματα, εἰδη παιδεύσεως τῶν μετερχομένων αὐτὰ 64—65
66—67.
Ποιηταὶ (ἀρχαῖοι) 55.
Πραγματολογικὰ σχολεῖα, μειονεκτήματα αὐτῶν 71—72.
Πρακτικὴ ἐκπαίδευσις (ἀνωτέρα) 63, ὑπερτίμησις αὐτῆς 65—66, σπουδαιότης αὐτῆς 68, ἔκτασις αὐτῆς ἐν ταῖς πεπολιτισμέναις χώραις 66—68.
75—76, ἀνωτάτη πρακτικὴ ἐκπαίδευσις 80.
Πρακτικὰ σχολεῖα, εἰδη αὐτῶν 68—69, σύγχρισις τῶν εἰδῶν τούτων πρὸς ἄλληλα 69—71, τὰ ἐν Ἑλλάδι χρήσιμα πρακτικὰ σχολεῖα 72—75. Βαρύβακειον πρακτικὸν Λύκειον 69. 77—78.
Προαιρετικὰ μαθήματα 59—60. 62.
Προγονοπληξία 10. 43 (ἴδε καὶ κλασσικισμός).
Προπαγάνδα (γλωσσική καὶ ἐκπαιδευτική) 4—5. 8. 10. 12. 13. 17. 43. 55.
Προσόντα τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων 18. 84—85.
Πρότυπον γυμνάσιον 290.
Ὑπόμνημα πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν κ. Γούναρην 5.
Φυσικαὶ ἐπιστῆμαι 60—61.
Χειροτεχνία 62.
Ψευδοδημοτικὴ διάλεκτος 14—17.
Ωδικὴ 62.
Ωραι ἡμερησίας διδασκαλίας 40—42.

024000020038

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3,5